

**TARIMSAL DESTEK UYGULAMALARI:
IPARD DESTEKLERİNİN
KÜTAHYA TARIMINA ETKİSİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Adem FİDAN

Kütahya – 2014

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TARIMSAL DESTEK UYGULAMALARI: IPARD
DESTEKLERİNİN KÜTAHYA TARIMINA ETKİSİ**

Danışman
Doç. Dr. Seyfettin ÜNAL

Hazırlayan
Adem FİDAN

Kütahya – 2014

Kabul ve Onay

Adem FİDAN'ın hazırladığı “Tarımsal Destek Uygulamaları: IPARD Desteklerinin Kütahya Tarımına Etkisi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

.../.../2014

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Seyfettin ÜNAL (Danışman)		
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ		
Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK		

Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Tarımsal Destek Uygulamaları: IPARD Desteklerinin Kütahya Tarımına Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2014

Adem FİDAN

Özgeçmiş

Adem FİDAN, 1988 yılında Konya'nın Kadınhanı İlçesinde doğdu. İlkokulu İlçedeki Cumhuriyet İlköğretim okulunda tamamladıktan sonra 2003 yılında Sarayönü Anadolu Lisesini kazanarak Sarayönü ilçesinde lise eğitimini tamamladı. Lise eğitiminin ardından 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde lisans öğrenimini tamamladı.

Lisans eğitiminin ardından sekiz ay boyunca Rusya'da bir gıda firmasında çalıştıktan sonra Türkiye'ye döndü. Daha sonra Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun sınavını kazanarak Kütahya İl Koordinatörlüğüne atandı ve halen bu kurumda İletişim Uzmanı olarak görevini sürdürmektedir.

ÖZET

TARIMSAL DESTEK UYGULAMALARI: IPARD DESTEKLERİNİN KÜTAHYA TARIMINA ETKİSİ

FİDAN, Adem
Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Seyfettin ÜNAL
Ekim, 2014, 110 sayfa

Bu çalışmada; Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektörüne yönelik yapılan desteklemeler ve Avrupa Birliği destekleme programı olan IPARD, Kütahya örneğinde incelenmiştir. Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye tarımı ve şimdiye kadar uygulanan tarım politikaları ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye tarımı ekonomik yönden ele alınmış olup ekonomi açısından ne denli önemli olduğu incelenmiştir. İkinci bölümde AB’de tarım ve tarım politikaları ele alınmıştır. Bölümün devamında ise Türkiye tarımı ile AB tarımı karşılaştırılarak uyum sürecinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde tezin konusu olan IPARD ve tezin uygulama alanı olan Kütahya ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Son bölümde IPARD’ın Kütahya’daki uygulaması; büyükbaş süt üretimi ve et tavukçuluğu üretimi ile tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine yönelik destekleri ve tarımsal eğitime sağladığı katkılar boyutunda incelenmiştir.

Çalışmada bir taraftan; AB fonları ile Türkiye tarımının sorunlarının çözülmeye çalışılması anlatılırken, diğer yandan bu tür programların şimdiye kadar Türkiye’de uygulanmaması eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. IPARD’ın Kütahya ili tarımına katkıları incelenmiş olup, ulaşılan olumlu yansımalar sonucunda benzer desteklerin yaygınlaştırılarak sürdürülmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Tarım, IPARD, Kütahya.

ABSTRACT**AGRICULTURAL SUBSIDIES: THE EFFECTS OF IPARD SUPPORTS ON
THE AGRICULTURE OF KUTAHYA****FİDAN, Adem****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Seyfettin ÜNAL****October, 2014, 110 pages**

In this study, subsidies provided towards agriculture, which is regarded as a crucial sector in Turkey's economy, are examined on Kutahya region with respect to the European Union program of agricultural subsidies, namely IPARD. The study consists of four parts. The first part provides information on current outlook of agriculture and agricultural supports so far implemented in Turkey. With the emphasis on the economics of agriculture, the section shows the importance of agriculture for Turkey. The second part discusses the agriculture and agricultural policies of the EU. In this section, comparisons are also provided between agriculture in Turkey and in the EU along with the notes about the cohesion process. The third section contains information both on IPARD and Kutahya, as the chosen sample region of the thesis. The last part of the study examines the implementation of IPARD in Kutahya from such aspects as dairy cattle breeding, broiler breeding and, medicinal and aromatic herb plantation. Moreover, the impacts of IPARD incentives on agricultural education are also evaluated.

In addition to reviewing the process of trying to solve the existing problems in Turkey's agriculture via EU funds, the study also makes criticism on that Turkey has long delayed to adopt such implementations in solving these problems. The results of the study suggest that Kutahya's agriculture has benefited from IPARD program in examined aspects and that such programs should become prevalent.

Keywords: European Union, Agriculture, IPARD, Kutahya.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER VE HARİTALAR LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TARIMI VE TARIM POLİTİKALARI

1.1. EKONOMİK YÖNDEN TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜ	3
1.1.1. Tarımsal Üretim	3
1.1.1.1. Bitkisel Üretim	3
1.1.1.2. Hayvansal Üretim	9
1.1.2. Tarımsal Nüfus ve İstihdam	14
1.1.3. GSYH İçinde Tarım Sektörü.....	17
1.1.4. Dış Ticarete Tarım Sektörü.....	20
1.1.4.1. İthalat.....	21
1.1.4.2. İhracat.....	22
1.1.5. Tarıma Dayalı Sanayi.....	23
1.2. TÜRKİYE’DE TARIM POLİTİKALARI.....	24
1.2.1. Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Tarihi Süreci.....	25
1.2.1.1. 1923-1945 Dönemi Tarımsal Politikalar.....	25
1.2.1.2. 1946-1963 Dönemi Tarımsal Politikalar.....	26
1.2.1.3. 1963 Sonrası Dönem (Planlı Dönem)	27
1.2.2. Tarımsal Destekleme Politikaları	29
1.2.2.1. Doğrudan Gelir Desteği	29
1.2.2.2. Girdi Desteği	30
1.2.2.3. Tarım Sigortası Desteği.....	30

1.2.2.4. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar ve İhracat Destekleri.....	31
1.2.2.5. Fiyatlar ve Alım Yoluyla Destekleme.....	31
1.2.2.6. Prim Ödemeleri	32
1.2.2.7. Alternatif Ürün Desteği.....	32
1.2.2.8. Hayvancılık ve Yem Bitkileri Destekleri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ VE ORTAK TARIM POLİTİKASI	35
2.1.1. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi	35
2.1.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası	38
2.1.3. Ortak Tarım Politikasının Gelişimi	39
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE.....	42
2.2.1. Türkiye Tarımının AB Tarımına Uyumu	42
2.3. AB VE TÜRKİYE'DE TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD PROGRAMI VE KÜTAHYA'NIN GENEL DURUMU

3.1. IPARD PROGRAMI.....	50
3.1.1. IPARD Uygulayıcısı Kurum: TKDK.....	51
3.1.2. IPARD Destekleri	52
3.1.2.1. Et ve Süt Üretimine Yönelik Destekler.....	54
3.1.2.2. İşleme ve Pazarlama Tedbiri.....	55
3.1.2.3. Kırsal Kesim Desteklemeleri	56
3.1.2.4. Destek Almak İçin İzlenecek Süreç	57
3.2. TEZ UYGULAMA ALANI: KÜTAHYA	59
3.2.1. Coğrafi Yapısı	60
3.2.2. İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu	61
3.2.3. Tarım ve Hayvancılık.....	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IPARD KÜTAHYA UYGULAMASI

4.1. KÜTAHYA İL KOORDİNATÖRLÜĞÜ PROJE DÖNEMLERİ	69
4.1.1. Dokuzuncu Çağrı Desteklemeleri	69
4.1.2. Onuncu Çağrı Desteklemeleri	70
4.1.3. On Birinci Çağrı Desteklemeleri.....	70
4.1.4. On İkinci Çağrı Desteklemeleri	71
4.2. TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU	
DESTEKLERİNİN KÜTAHYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	71
4.2.1. Kütahya’da Süt Üreten Tarımsal İşletmeler.....	73
4.2.2. Kütahya’daki Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yönelik IPARD’ın Desteklemeleri.....	76
4.2.3. Kütahya’da Et Tavuğu (Broiler) Üreten Tarımsal İşletmeler	78
4.2.4. IPARD’ın Kütahya’da Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmelere Yönelik Desteklemeleri.....	78
4.2.5. IPARD’ın Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği Yapan İşletmelere Yönelik Desteklemeleri.....	80
4.2.6. IPARD’ın Kütahya’da Kırsal Eğitime Katkısı.....	84
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	87
KAYNAKÇA	90
DİZİN	94

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Bazı Önemli Tahıllar ve Baklagillerin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik Düzeyi (1988-2013)	5
Tablo 1.2: Bazı Önemli Endüstri Bitkilerinin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik Düzeyi (1988-2013)	6
Tablo 1.3: Bazı Önemli Meyvelerin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik	7
Tablo 1.4: Yıllara Göre Hayvan Varlığı.....	10
Tablo 1.5: Yıllara Göre Süt Üretimi.....	11
Tablo 1.6: Yıllara Göre Et Üretimi	11
Tablo 1.7: Kanatlı Üretimi	12
Tablo 1.8: Yumurta ve Kanatlı Et Üretimi.....	12
Tablo 1.9: Kovan Sayısı ve Bal Üretimi	13
Tablo 1.10: Su Ürünleri Üretimi	13
Tablo 1.11: Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Nüfus Gelişim Durumu	15
Tablo 1.12: Türkiye’nin Yıllar İtibariyle Tarımsal İstihdamı	16
Tablo 1.13: Türkiye’de GSMH’nın Sektörel Gelişimi	18
Tablo 1.14: Türkiye’de İhracat ve İthalatın Sektörel Gelişimi	21
Tablo 3.1: IPARD’ın Güncel Destekleri	52
Tablo 3.2: Kütahya ve İlçelerinde Arazi Varlığı ve Kullanım Alanları.....	62
Tablo 3.3: Sulanabilen Tarım Arazileri	63
Tablo 3.4: Tarım Alanlarının Ürün Grupları Üzerinden Dağılımı.....	64
Tablo 3.5: Büyükbaş Hayvan Varlığı (2012).....	65
Tablo 3.6: İlçeler İtibariyle Küçükbaş Hayvan Varlığı (2012).....	65
Tablo 3.7: İlçeler İtibariyle Canlı Kümes Hayvanı Varlığı (2012).....	66
Tablo 3.8: İlçeler İtibariyle Arıcılık	67

Tablo 4.1: Kütahya ve İlçelerinde Hayvan Varlığı	74
Tablo 4.2: Kütahya Tarım İl Müdürlüğüne Başvurular ve Uygulananlar.....	75
Tablo 4.3: Kütahya İl Koordinatörlüğüne Yapılan Başvurular ve Kapasiteleri.....	76
Tablo 4.4: Kütahya İl Koordinatörlüğüne Yapılan Başvurular ve Kapasiteleri.....	79
Tablo 4.5: Kütahya İli Bazı Ürün Verimlilik ve Getirileri.....	82
Tablo 4.6: Kütahya’da Halk Eğitimde Kurs Görenler	85

GRAFİKLER VE HARİTALAR LİSTESİ**Sayfa**

Grafik 1.1: Bazı Meyvelerde Yeterlilik Derecesi	8
Grafik 1.2: Bazı Sebzelerde Yeterlilik Derecesi.....	9
Grafik 1.3: GSYH ve Tarımın Büyüme Hızları.....	19
Harita 3.1: IPARD Programı uygulanan 42 İl	53

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ARIP	Agricultural Reform Implementation
CAP	Common Agricultural Policy
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FEOGA	Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi hasıla
IMF	Uluslar arası Para Fonu
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance-Rural Development
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
OECD	Organization For Economic Co- Operation And Development
OTP	Ortak Tarım Politikası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKEL	Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türkiye 1960'lı 70'li yıllarda önemli bir tarım ülkesi olarak bilinmesine karşın, geçmiş yıllarda sıkla tekrarlanan, "Türkiye dünyada tarım ürünleri kendi kendine yeten yedi ülkeden biridir." değerlendirmesi son yıllarda şüphe ile karşılanmaktadır. Türkiye önemli olan birçok tarımsal üründe, yetmezlik yaşayıp, ithalat yapmak zorunda kalmaktadır. Tarım Bakanlığı bu yetmezliği görerek biryandan tarım alanlarının mirasla bölünerek, yetersiz ölçeklere düşmesini önlemeye çalışırken, diğer taraftan arazi toplulaştırmaları üzerinde çalışmaktadır. Ancak Türkiye'de geçmişten günümüze kadar tarımsal politikalara bakıldığında çoğunlukla popülist politikalara yer verildiği görülmektedir.

Avrupa Birliği ile başlayan müzakereler neticesinde tarım alanında geride olunan konular tespit edilip bunun için AB'den fon aktarımları yapılmaktadır. AB yıllık ilerleme raporlarında Türkiye'nin tarım sektöründe rekabet edilebilirliğinin halen olmadığı belirtiliyor. Bunun için katılım öncesinde Türkiye için desteklenecek alanları belirlenip fon aktarımları yapıyor.

Türkiye AB'ye katılım sürecinde olmasa dahi geliştirmesi gereken tarımsal verimliliği için halen yeterince bütçe ayırmamaktadır. Tarımsal desteklemeler için 2006 yılında yürürlüğe giren "GSMH'nın %1 oranında tarımsal destekleme verme" zorunluluğuna rağmen 2014 yılına kadar bu orana ulaşılmamıştır. En yüksek 2007 yılında % 0,66 seviyesine varılırken, 2009 yılında en düşük seviyeyle % 0,47 de kalmıştır. Ayrılan destekleme bütçelerinin katma değeri düşük alanlara verilmesi ise başka bir problemdir.

AB fonu ile verilen desteklemelerin sonuçlarının incelendiği bu çalışmada, gelecekte Türkiye Cumhuriyeti tarafından tarımsal desteklemeler için hem daha fazla bütçe ayrılması hem de ayrılan bütçenin daha etkin kullanılmasına yönelik bir projeksiyon sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE TARIMI VE TARIM POLİTİKALARI

Bu bölümde Türkiye'nin tarım geçmişi ve bugünkü tarım sektörü hakkında bilgiler verilecektir. Bu bilgiler verilirken daha çok tarım sektörü ekonomik yönden ele alınacaktır. Bu bölüm altında ayrıca şimdiye kadar uygulanan tarım politikaları ve halen uygulanmakta olan tarımsal desteklemeler hakkında bilgi verilecektir.

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası ekonomik gelişmede genellikle sanayiye ağırlık verilmesine karşın, tarım sektörü ekonomi içindeki önemini birçok bakımdan korumaya devam etmektedir. Türkiye'deki ekonomik gelişmeye tarımın ve diğer sektörlerin katkısı farklı dönemlerde farklı düzeyde olmuştur. Nitekim, 1923-1924 yıllarında Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) içinde tarımın payı cari faktör fiyatlarıyla % 43 iken, bu oran 2000'li yıllarda %13,4 e kadar düşmüş ve halen düşmeye devam etmektedir. Bu düşüşe paralel olarak toplam istihdamda tarımsal istihdamın payı da yıllar itibari ile düşmüştür. 2000 yılında, tarımsal üretimin Türkiye'nin gayrisafi yurt içi hasılasındaki payı % 10,1 iken, bu rakam 2009'da % 8,3'e gerilemiştir. Bu süre zarfında, Türkiye tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne doğru gerçekleşen ekonomik dönüşümünü sürdürmüştür.

1.1. EKONOMİK YÖNDEN TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜ

Tarım sektörü ekonomik olarak ele alındığında Türkiye'nin tarımsal üretimine, tarımsal nüfusuna ve istihdamdaki payına, GSYH içerisinde tarım payına, dış ticaretteki tarımsal ürün ticaretine ve son olarak da tarıma dayalı sanayiye bakmak faydalı olacaktır. Böylelikle tarımın Türkiye ekonomisi için önemi daha iyi anlaşılacaktır.

1.1.1. Tarımsal Üretim

Tarımsal üretim bitkisel üretim ve hayvansal üretim olarak ikiye ayrılmış olup ayrı başlıklar altında Türkiye'nin kapasitesi ve yeterliliği hakkında bilgiler verilecektir. Bu bilgiler verilirken verimlilikleri hakkında istatistiki bilgiler de sunulacaktır.

1.1.1.1. Bitkisel Üretim

Türkiye'de tarımsal üretim genel olarak küçük arazilerde, bölünmüş parsellerde aile işletmeciliği tarzında, çoğunlukla mülk topraklar üzerinde yapılmaktadır. Ortalama arazi genişliği Tarım Bakanlığı verilerine göre tarım

işletmelerinde 61 dönüm olup oldukça küçüktür. Dünyadaki gelişmiş bazı ülkelerin arazi genişliklerine bakıldığında tablo daha net ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Amerika'da tarım işletmesi başına ortalama arazi büyüklüğü 1.818 dönüm, İngiltere'de 538, Fransa'da 521, Almanya'da 457, İspanya'da 238 dönümdür (Dinler, 2014: 350). İşletmelerin arazi büyüklükleri ile ilgili olarak yeni kanun düzenlemeleri gündemde yer etmeye başlamıştır. Son yapılan çalışmalar ile Türk Medeni Kanunundaki miras hukuku ve toprak bütünlüğünün korunması konulu kanunlar üzerinde çalışılmaktadır.

Tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretim %70, hayvansal üretim ise % 30 düzeyde paya sahiptir. Türkiye'de bünyesinde bitkisel ve hayvansal üretime yer veren işletmeler çoğunluktadır. Sadece hayvancılık faaliyetinde bulunan işletmelerin oranı %2,8 düzeyindedir. Tarımsal üretimde en çok faydalanılan tarım alanları, tarla ve bahçe arazileridir ve nüfus artışı ile birlikte mera, orman ve tarım yapmaya elverişli olmayan alanlar tarım alanlarına dönüşmektedir. Tarla ve bahçe arazisinde yetiştirilen bitkilerden, diğer bütün arazilerde yetiştirilenlere oranla daha fazla üretim değeri elde edilebilmektedir. Özellikle tarla arazileri tarım işletmelerinin ağırlık noktasını oluştururlar ve tarım işletmelerinin temel gelir kaynaklarıdır.

Türkiye'de tarla arazileri son kullanım sınırına ulaşılmıştır ve artık tarım arazilerini artırarak üretimi yükseltmek mümkün değildir. Çözüm, birim alandan daha fazla üretim sağlamaktır, yani verimliliği yükseltmektir. Türkiye'de 1950-1960 döneminde Marshall yardımının da etkisi ile işlenen tarla arazileri artmış, o dönemde işlenen alan günümüzle yaklaşık aynı düzeyde kalmıştır. Bu yıllarda tarımdaki traktör sayısı artarken buna bağlı işlenen alanların genişlemesi, tarımsal kredilerin artırılması, iklim koşullarının olumlu durumu ile tarımsal üretim artmıştır. Tarımda teknoloji artışı ve kullanımı ile çayır ve mera alanları tarla arazisine dönüştürülmüştür. Gelişen süreçte bahçe alanları da toplam alan içinde oransal olarak artarak %1,47'den %5,65'e yükselmiştir. Sebze alanları yaklaşık olarak 6,5 kat, bağ alanları 5 ve zeytin alanları 2 kat artmıştır. Alınan önlemlerle 12,8 milyon hektar (ha) düzeyinde olan orman alanları 1,6 kat artırılarak 20 milyon ha'a yükseltilmişse de, bu değer gelişmiş ülkelerden daha düşük kalmıştır (Kazgan, 2003: 75).

Türkiye'de kültür bitkileri içinde tahıllar, baklagiller ve endüstri bitkileri önemlidir. İklim değişiklikleri, ürün fiyatları ve desteklemeler üretimde dalgalanmalara

neden olmaktadır. 1980-2013 döneminde buğday ve çavdar ekim alanında düşüş, arpa ve mısırdaki artış olmuştur. Baklagillerden mercimek ve nohutta 1988 sonrası artış görülmüş, 1990 sonrasında ise düşüşe geçmiştir. Yaşanan kuraklığın etkisiyle, 2009 yılında üretimde düşüşler görülmüştür (Tablo 1.1). İncelenen dönemde verim değerlerinde artışlar olmuştur. 1988-2013 döneminde buğday verimi yaklaşık %39, mısır verimi yaklaşık %237 artmıştır.

Tablo 1.1: Bazı Önemli Tahıllar ve Baklagillerin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik Düzeyi (1988-2013)

Yıllar	Üretim Yapılan Alan (Dekar)					
	Buğday	Arpa	Mısır	Mercimek	Fasulye	Nohut
1988	94 350 000	34 450 000	567 000	9 830 000	1 760 000	7 780 000
1993	98 000 000	34 850 000	515 000	7 130 000	1 620 000	8 200 000
1998	94 000 000	37 500 000	516 000	5 490 000	1 720 000	6 650 000
2003	91 000 000	34 000 000	1 550 000	4 420 000	1 620 000	6 300 000
2008	80 900 000	29 500 000	2 888 829	3 186 743	982 326	5 051 654
2013	77 726 000	27 205 100	4 027 160	2 811 783	847 630	4 235 570
Toplam Üretim (Ton)						
1988	20 500 000	7 500 000	405 685	1 040 000	211 000	777 500
1993	21 000 000	7 500 000	143 273	735 000	200 000	740 000
1998	21 000 000	9 000 000	680 000	540 000	236 000	625 000
2003	19 000 000	8 100 000	650 000	540 000	250 000	600 000
2008	17 782 000	5 923 000	322 414	131 188	154 630	518 026
2013	22 050 000	7 900 000	259 335	417 000	195 000	506 000
Verim (Kg/Dekar)						
1988	217	218	210	99	120	100
1993	214	215	359	97	123	90
1998	223	240	360	96	137	94
2003	209	238	400	108	154	95
2008	220	201	420	63	157	103
2013	284	290	710	129	230	119

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Tablo 1.1 ve 1.2’de görüldüğü üzere, yıllar itibari ile ekilen arazi alanı azalmasına karşın üretilen toplam üründe artış vardır. Bu da arazilerin verimli kullanılması sonucu ortaya çıkan bir durumdur. AB’de gözlemlenen uygulamalar da zaten bu yöndedir. AB’de hem kullanılan arazi azalmış hem de tarım sektöründe çalışan

azalmış olmasına karşın üretimde artış meydana gelmiştir. Türkiye’de de araziler ve iş gücü verimli kullanıldığında tarım sektörü ekonominin büyümesinde lokomotif sektör olabilecektir.

Tablo 1.2: Bazı Önemli Endüstri Bitkilerinin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik Düzeyi (1988-2013)

Yıllar	Üretim Yapılan Alan (Dekar)				
	Pamuk	Tütün	Ş. Pancarı	Ayçiçeği	Patates
1988	5 986 200	2 370 680	3 172 530	7 500 000	1 960 000
1993	5 678 520	3 398 560	4 232 340	5 970 000	1 920 000
1998	7 565 660	2 746 170	5 044 930	5 860 000	2 030 000
2003	6 373 290	1 830 430	3 153 030	5 450 000	1 950 000
2008	4 950 000	1 468 741	3 219 806	5 800 000	1 478 883
2013	4 508 900	1 362 329	2 913 282	6 097 839	1 250 297
Toplam Üretim (Ton)					
1988	1 511 961	219 063	11 534 153	1 150 000	4 350 000
1993	1 561 441	338 796	15 620 514	815 000	4 650 000
1998	2 304 503	250 556	22 282 539	860 000	5 250 000
2003	2 345 734	112 158	12 622 934	800 000	5 300 000
2008	1 820 000	93 403	15 488 332	992 000	4 196 522
2013	2 250 000	90 000	16 483 306	1 523 000	3 948 000
Verim (Kg/Dekar)					
1988	253	92	3 636	153	2 219
1993	275	100	3 691	137	2 422
1998	305	91	4 417	147	2 586
2003	368	61	4 003	147	2 718
2008	368	64	4 810	171	2 838
2013	499	66	5 658	250	3 158

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Türkiye’de entansif (tüm tarımsal olanakları uygulayarak en yüksek verimi elde etmeyi amaçlayan tarım yöntemi) tarımın gelişmesiyle meyve ve sebze yetiştiriciliği artış göstermiştir. Bu alanda Türkiye’nin dünyada ilk sıralarda yer aldığı pek çok ürün bulunmaktadır. 1988-2013 döneminde meyve ağaç sayısı ve üretimi önemli olan fındık, elma, portakal, antepfıstığı ve incir verileri Tablo 1.3’de görülmektedir. Bu ürünlerden portakal ve antepfıstığında üretim miktarlarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 1.3: Bazı Önemli Meyvelerin Ekim Alanı, Üretim ve Verimlilik

Yıllar	Ağaç Sayısı				
	Fındık	Elma	Portakal	A. Fıstığı	İncir
1988	260 840	31 200	9 563	19 343	9 150
1993	255 271	31 700	10 532	22 948	9 530
1998	273 980	31 970	11 300	26 050	8 970
2003	303 900	35 000	12 200	26 300	9 700
2008	340 286	38 906	13 044	28 668	9 271
2013	348 563	47 077	13 523	38 116	9 647
Toplam Üretim (Ton)					
1988	402 500	1 950 000	740 000	15 000	350 000
1993	305 000	2 080 000	840 000	50 000	270 000
1998	580 000	2 450 000	970 000	35 000	255 000
2003	480 000	2 600 000	1 250 000	90 000	280 000
2008	800 791	2 504 494	1 427 156	120 113	205 067
2013	549 000	3 128 450	1 781 258	88 600	298 914

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

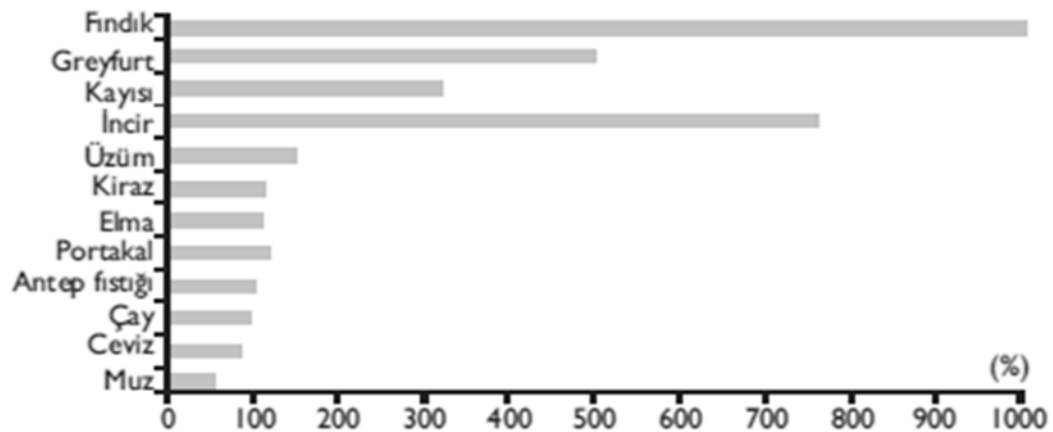
Genel olarak, 2010 yılında meyve ürünlerinin üretim miktarında 2009 yılına göre önemli bir değişiklik görülmemiş ve %0,1 oranında azalarak yaklaşık 16,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Meyveler içinde önemli ürünlerin üretim miktarlarına bakıldığında, 2009/2013 döneminde elmada %6,6, kayısıda %31,9, erikte %2, şeftalide %1,4 oranında azalma ortaya çıkmış, zeytinde ise %9,6 oranında artış gerçekleşmiştir. Turunçgil meyvelerden portakalda %1,2, mandalinada %1,5 oranında artış olmuştur. Sert kabuklu meyvelerden fındık %20, antepfıstığı %56,5 oranında artmıştır. İncir üretiminde %4,3, muz üretiminde %2,8 oranında artış olurken, üzüm üretiminde önemli bir değişiklik olmamıştır. Yaş çay üretimi bir önceki yıla göre %18,3 oranında artarak yaklaşık 1,3 milyon ton civarında gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr, 2014).

Bitkisel üretimde kullanılan girdilerin artışı ile gelişmeler göze çarpmaktadır. Son zamanlarda modern sulama sistemleriyle bu alanda teknolojik gelişmelerden yararlanılarak üretim artmıştır. Salma sulamanın hakim olduğu Türkiye’de son yıllarda modern sulama sistemlerine verilen desteklerle üretim ve verimlilikte artışlar gözlenmektedir. 2011 yılı tarımsal destekler kapsamında, tarımsal sulama konusunda %100 faiz indirimli kredi uygulamasının modern sulamayı olumlu etkilemesi beklenmektedir.

Türkiye, birçok meyve ve sebze türünün yanında, halkın beslenmesini sağlayan önemli tarla ürünlerini de yetiştirmektedir. Türkiye mevcut potansiyel açısından gelişmiş bir düzeydedir ve verimlilik artışı sağlanabildiği ölçüde gelişmiş ülkelerle yarışabilir bir duruma gelecektir. Ülkelerin kendi sınırları içerisinde yetiştirilen ve nüfusunu besleme başarısını gösteren yeterlilik kavramı, özellikle gıda krizi sürecinde üzerinde daha fazla durulan ve önemsenen bir konu olmuştur. Yani günümüzde tarımsal üretimde yeterlilik derecesi ülkeler açısından önemli hale gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2008/2013 üretim döneminde, sert kabuklular ve içecek bitkileri grubunda yeterlilik derecesi, en yüksek olan ürün fındık olarak gösterilmiştir. Turunçgil meyvelerin tamamında kendine yeterlilik söz konusu olup, greyfurtta yaklaşık %497, limonda %228, mandalina %201 ve portakalda %117 olarak belirtilmiştir (Grafik 1.1).

Çeşitli meyvelerde kendine yeterlilik dereceleri; incirde %758 kayısıda %318, üzümde ise % 148 ve muzda %53 olarak gerçekleşmiştir. Sert kabuklulardan fındıkta %1475 ile en yüksek yeterlilik derecesi ortaya çıkmıştır. Toplam arzın cevizde %17,4'ünü, badem de ise %27,5'ini ithalat oluşturmaktadır. Toplam çay tüketiminin büyük bir kısmı yerli üretimden karşılanmakta olup, yeterlilik derecesi ise %99'dur (www.tuik.gov.tr, 2014).

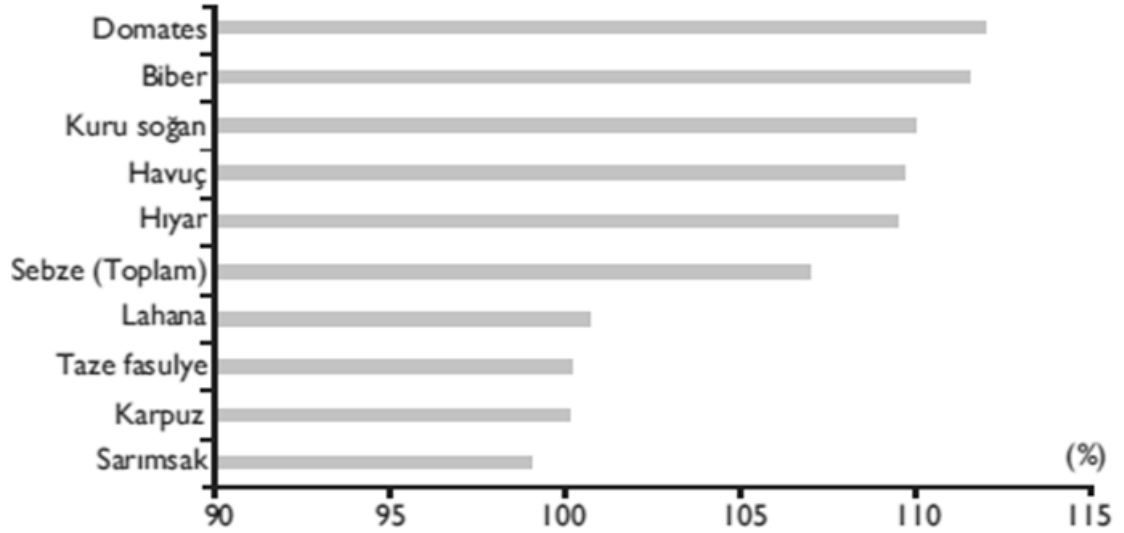
Grafik 1.1: Bazı Meyvelerde Yeterlilik Derecesi

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

2008/2013 piyasa döneminde yurtiçi üretimin, yurtiçi talebi karşılama derecesi tüm sebzeler için % 107 olup kuru soğanda %110, domateste %112, bezelyede %89 olarak belirlenmiştir (Grafik 1.2).

Grafik 1.2: Bazı Sebzelerde Yeterlilik Derecesi

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Bitkisel üretimde dikkat çekici noktalardan birisi olan verimlilik artışı aynı şekilde hayvansal üretimde de meydana gelmiştir. Yıllar itibari ile hayvan sayısında azalış meydana gelirken hayvansal üretimde artışlar oluşmuştur. Verimlilik artışı gerekli olsa da, şuna dikkat etmek gerekir ki, bitkisel ve hayvansal üretimde verimliliği artırmak için doğallıktan uzaklaşarak, daha fazla üretmek adına insan sağlığına zararlı kimyasallar kullanılmaktadır. Bu konu hakkında birçok tıp doktoru ve uzmanlar yenilen besinlerde bulunan zararlı maddelerin insan sağlığına zararlı olduğunu belirtmektedir. Üretim artırmak adına insan sağlığı göz ardı edilmemelidir.

1.1.1.2. Hayvansal Üretim

Türkiye’de hayvansal üretimin mevcut durumu ve gelişmesinde hayvan varlığı yanında, ırk özellikleri, bakım-besleme koşulları ve verim düzeyleri etkilidir.

Türkiye’de 1990-2013 döneminde hayvan varlığında sığır hariç özellikle küçükbaşta sürekli düşüşler dikkat çekicidir. 2013 yılında sığır varlığı yaklaşık 14,4 milyon, manda 117 bin, koyun 29,2 milyon ve keçi 9,2 milyon başa düşmüştür. (Tablo 1.4). Geçen süre içinde sığır popülasyonu içinde yerli ırktan meleze doğru bir geçiş sağlanmıştır. Sığır varlığımız hariç yaklaşık 20 yılda hayvan popülasyonunda ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Bu düşüşün nedenlerinin başında köyden kente göç gelmektedir.

Tablo 1.4: Yıllara Göre Hayvan Varlığı

Yıllar	Sığır	Manda	Koyun	Keçi
1991	11 972 923	366 150	40 432 340	10 764 198
1995	11 789 000	255 000	33 791 000	9 111 000
2000	10 761 000	146 000	28 492 000	7 201 000
2005	10 526 440	104 965	25 304 325	6 517 464
2010	11 369 800	84 726	23 089 691	6 293 233
2013	14 415 257	117 591	29 284 247	9 225 548

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, (08.08.2014).

1991-2013 döneminde süt üretimi dalgalanmalarla birlikte, yaklaşık 10 milyon tondan 18,2 milyon tona yükselmiştir. İncelenen dönemde yerli koyun, kıl ve tiftik keçisi sütünde azalma olmuştur. 2009 yılı süt üretiminin %92’si inek sütü, %6’sı yerli koyun sütü, %2’si kıl keçisi sütü ve %0,2’si merinos koyunu ve tiftik keçisi sütünden meydana gelmiştir (Tablo 1.5). Hayvan sayısının azalmasına karşın üretimin artması verimlilik açısından değerlendirildiğinde olumlu görülebilir. Ancak hayvan sayısındaki düşüş bu şekilde devam eder ise verimliliğin aynı hızla artması mümkün olamayacaktır. Sonuç olarak tarımsal yeterlik sağlanamayıp, tarımsal ürün ihraç eden ülke konumundan ithalat yapan ülke durumuna düşme riski söz konusudur.

Tablo 1.5: Yıllara Göre Süt Üretimi

Yıllar	Yıllara Göre Süt Üretimi (Ton)						
	Sığır	Manda	Koyun (Yerli)	Koyun (merinos)	Keçi (Kıl)	Keçi (Tiftik)	Toplam
1991	8 616 412	161 348	1 110 534	16 909	322 084	12 655	10 239 942
1995	9 275 312	114 534	918 495	16 005	269 670	7 537	10 601 552
2000	8 732 041	67 330	759 875	14 504	216 328	3 883	9 793 962
2005	10 026 202	38 058	774 344	15 533	250 246	3 513	11 107 897
2010	12 418 544	35 487	792 122	24 710	270 476	2 335	13 543 674
2013	16 655 009	51 947	1 062 274	38 739	413 444	2 299	18 223 712

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, (08.08.2014).

Türkiye’de et üretimi 2007-2009 döneminde, 575 bin tondan 412 bin tona düşmüştür. Et üretiminin %79’unu sığır ve manda eti oluşturmuştur (Tablo 1.6). Et üretiminde 2010 sonrasındaki daralmalar et fiyatlarını artırarak et ithalatının başlamasına neden olmuştur.

Tablo 1.6: Yıllara Göre Et Üretimi

Yıllar	Yıllara Göre Et Üretimi (Ton)						
	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Deve	Domuz	Toplam
1991	309 563	8 803	128 626	19 570	103	114	466 779
1995	292 447	6 094	102 115	14 124	13	446	415 239
2000	354 636	4 047	111 139	21 395	8	274	491 499
2005	321 681	1 577	73 743	12 390	18	14	409 423
2010	618 584	3 387	135 687	23 060	-	-	780 718
2013	869 292	336	102 943	23 554	-	-	996 125

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, (08.08.2014).

Süt ve et yanında, 2009 yılında üretilen deri sayısı bir önceki yıla göre toplamda %24,7 azalarak 6.598.183 adet olarak gerçekleşmiştir. Yapağı üretim miktarı %8,8’lik oranda bir azalış göstererek 40.270 ton olmuştur. Kıl üretim miktarı 2009 yılında bir önceki yıla göre %10,5 azalarak 2.002 ton olmuştur. Tiftik üretimi, 2009 yılında %10,3’lük azalış göstererek 174 ton olarak gerçekleşmiştir. Kümes hayvanları

varlığında dalgalanmalar görülmekte olup, toplam 145 milyon adetten 270 milyona yükselmiştir (Tablo 1.7). Kümes hayvanı varlığının %98'ini broiler ve yumurta tavuğu oluşturmuştur.

Tablo 1.7: Kanatlı Üretimi

Yıllar	Yumurta Tavuğu	Broiler Tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
1991	50 826 656	88 379 548	3 132 676	1 599 831	1 112 015	145 050 726
1995	57 324 654	71 689 773	3 291 000	1 745 163	1 199 925	135 250 515
2000	64 709 040	193 459 280	3 681 558	1 496 604	1 104 176	264 450 658
2005	60 275 674	257 221 440	3 697 103	1 066 581	656 409	322 917 207
2010	70 933 660	163 984 725	2 942 170	715 555	396 851	238 972 961
2013	88 720 709	177 432 745	2 925 473	755 286	367 821	270 202 034

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, (08.08.2014).

2002-2013 döneminde yumurta üretimi 7 milyardan 16 milyar adete, kanatlı eti üretimi 220 bin tondan 443 bin tona yükselmiştir (Tablo 1.8). Bu dönemde kişi başına tüketim, yumurtada 168 adetten 174 adete, kanatlı etinde 10 kg'dan 17 kg'a yükselmiştir.

Tablo 1.8: Yumurta ve Kanatlı Et Üretimi

Yıllar	Yumurta (Bin adet)	Kanatlı Eti (Ton)
1991	7 667 990	220 948 870
1995	10 268 668	179 224 433
2000	13 508 586	483 648 200
2005	12 052 455	643 053 600
2010	11 840 396	409 961 813
2013	16 496 751	443 581 863

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Arıcılıkta kovan sayısı yaklaşık 6-7 milyon adet düzeyindedir. Bal üretimi ise 2.8 bin tondan 4.2 bin tona yükselmiştir (Tablo 1.9). Arıcılığa verilen destekler üretim artışında etkilidir. Türkiye bal verimi kovan başına 16-18 kg arasında değişmekte olup,

yıllık kişi başına tüketim ortalama 1 kg civarındadır. İpekböcekçiliğinde, 2009 yılında yaş ipek kozası %9,2 oranında artarak 136 ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye su ürünleri üretiminde önemli gelişmeler yaşanmakta olup, 2009 yılında %159 artışla 159 bin tona yükselmiştir (Tablo 1.10). 2009 yılında 1.855 adet balık çiftliğinin üretim kapasitesi %378 artışla 239 bin tona ulaşmıştır (www.tuik.gov.tr, 2014).

Tablo 1.9: Kovan Sayısı ve Bal Üretimi

Yıllar	Kovan Sayısı (adet)	Bal Üretimi (ton)
1991	3 428 442	2 863
1995	3 916 038	3 735
2000	4 267 123	4 527
2005	4 590 013	4 178
2010	5 602 669	4 148
2013	6 641 348	4 241

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Tablo 1.10: Su Ürünleri Üretimi

Yıllar	Deniz Ürünleri	Yetiştiricilik Ürünleri	Tatlısu Ürünleri
2002	522 744	61 165	43 938
2005	380 381	118 277	46 115
2008	453 113	152 186	41 011
2011	477 658	188 790	37 097
2013	339 047	233 394	35 074

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, (08.08.2014).

Türkiye’de hayvan varlığında görülen gerilemeye karşın, verimlilik düzeyi artış göstermektedir. Ancak bu artış, ülke nüfus artış hızı ve beslenme yapısı ile karşılaştırıldığında yetersiz görülmektedir. Nüfus yapısına göre yetersiz üretim ve ürün fiyatlarının artması, son zamanlarda hayvansal ürün ithalatını gündeme getirmiştir.

Türkiye’de tarımsal üretimin nitelik ve nicelik olarak artırılmasında, değişen destekleme sistem ve uygulamalarının katkısı olmaktadır. Destek miktarı yetersiz de olsa, bu uygulamaların devamlılığı, üretimin artırılmasında etkilidir. Türkiye’de genel bütçe içerisinde tarım sektörüne yönelik destekleme ödemelerinin (2009 yılında 4.951

milyon TL) payı %1-2 düzeyindedir. Gayrisafi yurt içi hasıla içinde bu oran %0,5 düzeyindedir. 2000’li yıllarla birlikte farklı destekleme şekillerinin uygulandığı tarımda alan bazlı tarımsal destekler, doğrudan gelir desteği (kalktı), mazot, gübre, hayvancılık, kırsal kalkınma, tarım sigortası ve kuraklık destekleri, destekleme prim uygulamaları söz konusu olmaktadır. Türkiye’de tarımsal üretimde uygulanan desteklerin düşüklüğü, desteklerin maliyet içindeki oranına bakarak da ortaya konulabilir. 2010 yılında tarımda desteklerin maliyeti karşılama oranı; tahıl grubunda %22-23 ve yağlı tohumlarda %38-68 arasında değişmiş, baklagillerde ise %18’dir. 2009 yılında sertifikalı tohum üretim ve kullanımında bu oran, ürüne göre %15-29 arasında değişmiştir. Hayvansal üretimin gelişiminde teşvik ve destek prim uygulamaları gibi hayvancılık desteklerinin etkileri önem taşımaktadır. Hayvansal üretimde 2009 yılında desteklerin maliyeti karşılama oranı; su ürünlerinde %13-33 arasında değişirken, çiğ sütte %6 ve ette %12’dir. Hayvancılıkta desteklerin maliyeti karşılama oranı, bitkisel üretimden daha düşüktür. Tarım sektörünün ekonomik katkısının artabilmesi ve sektörle ilişkili nüfusun sosyal boyutta gelişiminin sağlanması için işletme yapıları, teknoloji kullanımı, destekler, üretici örgütlenmesi, kalitenin geliştirilmesi üzerindeki çalışmaların devam ettirilmesi zorunludur (Susam ve Bakkal, 2008).

1.1.2. Tarımsal Nüfus ve İstihdam

Türkiye’nin nüfusu Cumhuriyetten bu yana 5,6 kat artmış olup 1927 yılında 13,6 milyon olan toplam nüfus, 2013 yılında 76,7 milyona ulaşmıştır. Nüfusun gelişim sürecinde, kırsal alandan kentlere göç görülmektedir. 1927 yılında toplam nüfusun %75,8’i kırsalda, %24,2’si kentlerde iken, 2010 yılında bu oranlar sırasıyla %23,7 ve %76,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1.11). Özellikle 1990-2010 döneminde kırsal nüfustaki azalma süreci hızlanmıştır. Türkiye’de bu dönemde iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine giderek hızlı bir şekilde azalması, kırsal alanla kentsel alan ayrımında yaşanan zorluklar, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak göçlerin artışı bu sürecin hızlanmasında temel nedenler olarak görülebilir. Son yıllarda kırsalda bazı köy ve bucakların belediye statüsüne kavuşturulmasından kaynaklanan kent nüfusunun kağıt üstünde artışı da görülmektedir. Kırsal nüfustaki oransal düşüş, göç ve şehirleşmenin yanında tarımsal üretim faaliyetinde teknoloji kullanımıyla da yakından ilgilidir. Tarım

sektöründe mekanizasyon düzeyi arttıkça, kırsal alanlardaki nüfusun kentlere akımı da artabilmektedir. Türkiye’de günümüzde tarımsal üretim alanlarının son kullanım düzeyine ulaşmaları da tarımsal nüfusun değişiminde etkilidir.

Tablo 1.11: Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Nüfus Gelişim Durumu

Yıllar	Genel Nüfus Toplamı	Kırsal Nüfus		Kent Nüfusu	
		Kişi	Genel Nüfusa Oranı (%)	Kişi	Genel Nüfusa Oranı (%)
1927	13.648.987	10.342.391	75,8	3.305.879	24,2
1935	16.158.567	12.355.376	76,5	3.802.642	23,5
1940	17.821.543	13.474.701	75,6	4.316.249	24,4
1950	20.947.155	15.702.851	75	5.244.337	25
1960	27.755.532	18.895.039	68,1	8.859.731	31,9
1970	35.605.653	21.914.975	61,5	13.691.101	38,5
1980	44.737.321	25.091.950	56,1	19.645.007	43,9
1990	56.473.653	23.146.684	41	33.326.351	59
2000	67.804.543	23.797.653	35,1	44.006.274	64,9
2010	73.722.988	17.500.632	23,7	56.222.356	76,3
2013	76.667.864	6.670.104	8,7	69.997.760	91,3

Not:1927-1990 arasında nüfusu 10.000'in üstündeki yerleşim birimleri, 2000'den itibaren il ve ilçe merkezleri kentsel nüfus olarak yer aldı

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (08.08.2014).

Ekonomilerde tarım sektörü önemli bir istihdam alanını oluşturur. Türkiye’de toplam nüfus içerisinde, tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı 1927 yılında %90,3 iken, bu oran 2013 yılında %21,2’ye inmiştir. Gelişmiş ülkelerde bu oran tek haneli değerdedir. Sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdam oranlarında ise büyük artışlar yaşanmıştır. Nitekim 2009 yılında nüfusun %19,4’ü sanayide istihdam edilirken, %55,9’u hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir. Çeşitli ülkelerden Fransa’da tarım sektöründeki istihdamın oranı % 7, sanayinin oranı %30 ve hizmetler sektörü % 63’dür. Bu oranlar sırasıyla İngiltere’de % 2,5, % 31 ve % 66,5, İtalya’da % 11, % 32 ve % 57, Yunanistan’da ise % 28, % 28 ve % 44 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2010).

Türkiye’de görüldüğü gibi, tarımsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı hızla azalmasına karşın, istihdamda tarımın payı bundan daha yavaş azalmaktadır. Bu azalma mutlak olmaktan çok, oransal bir azalış olarak görülmektedir. Tarımsal üretimdeki verimlilik ve sanayileşmeye bağlı olarak, bu oran daha da azalacaktır.

Tablo 1.12: Türkiye’nin Yıllar İtibariyle Tarımsal İstihdamı

Yıllar	İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı					
	Toplam Çalışan	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarımdaki Yüzde Değişme
2005	19 633	5 014	4 241	1 097	9 281	25,5
2006	19 933	4 653	4 362	1 192	9 726	23,3
2007	20 209	4 546	4 403	1 231	10 029	22,5
2008	20 604	4 621	4 537	1 238	10 208	22,4
2009	20 615	4 752	4 179	1 305	10 380	23,1
2010	21 858	5 084	4 615	1 434	10 725	23,3
2011	23 266	5 412	4 842	1 680	11 332	23,3
2012	23 937	5 301	4 903	1 717	12 016	22,1
2013	24 601	5 204	5 101	1 768	12 528	21,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (08.08.2014).

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından birisi de istihdam yaratılacak alanların sınırlılığıdır ve bunun doğal sonucu olarak işsizlik oranının yükselmesidir. Türkiye’de hane halkı işgücü araştırmasının sonuçlarına göre, 2009 yılında işgücüne katılım oranı %47,9, işsizlik oranı da %14 olarak belirlenmiştir. Tarım, bu oranın azaltılmasında önemli etkilere sahiptir. Türkiye, çeşitli sosyal ve ekonomik göstergeler açısından tarım ağırlıklı yönünü devam ettirmektedir ve ülkenin istihdam yapısı hala tarımsal ağırlıklıdır. Tarım sektöründe kayıt dışılığın olması, istihdam açısından somut verilerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Tarım sektöründe işgücü kaynağı aile işgücüdür. İstihdamın 2010 yılında yaklaşık %46,5’ini ücretsiz aile işgücü, %44,2’sini ise kendi hesabına çalışan ve işveren durumunda olanlar oluşturmaktadır. İşletme büyüklüğü arttıkça aile işgücü yetmemekte, yabancı işgücü istihdamı zorunlu

olmaktadır. Diğer yandan, tarım dışı faaliyetlerdeki istihdamın %78,3'ünü ücretli ve yevmiyeli, %24,2'sini kendi hesabına çalışanlar oluşturmaktadır.

Tarımda işgücü ücretleri diğer sektörlerle göre daha düşük düzeydedir. Tarım işletmeleri (hane halkı) Ücret Yapısı araştırmasına göre, 2008 yılı sürekli tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri 806,33 TL, işgücü maliyeti ise 1833 TL'dir. Bu verilere göre, Türkiye'de tarım işçilerinin ülke ortalama işgücü maliyetinin sadece %44'ü kadar ücret aldığı görülmektedir. Tarımda mevsimlik işgücü ve bunun içinde kadın ve çocuk işgücünün kullanımı önemli bir olgudur. Tarım işletmelerinde mevsimlik işçiler, ürün biçimi, çapalama, hasat, ürün toplama ya da söküm faaliyetinde çalışmaktadırlar. 2009 yılında ortalama günlük ücret 27,19TL; aylık kadın işçi ücreti 650,32 TL ve erkek işçi ücreti 835,99 TL'dir. Mevsimlik kadın tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri 22,65 TL, erkek işçi ücretleri 32,21 TL olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de hasat döneminde ürün çeşit ve miktarına bağlı olarak sayıları 1-2 milyonu bulan ve sosyal güvenceden yoksun olan mevsimlik tarım işçileri, Ege, Çukurova ve Karadeniz Bölgelerinde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Bu işçilerin çalışma dönemleri, tarımsal üretimin çeşit ve yoğunluğuna bağlıdır ve bahar-yaz dönemlerinde gündelikçi olarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Pamuk, fındık, tütün, çay, bağ, şekerpancarı gibi tarımsal ürünlerde tarım işçileri aileleriyle birlikte çalışmaktadırlar (Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2010).

1.1.3. GSYH İçinde Tarım Sektörü

Ekonomiye tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün katkı düzeyleri ve bunların gelişimi, kalkınmışlık açısından önemli göstergelerden biridir. Türkiye'de gayrisafi milli hasıla (GSMH) içinde sektörlerin gelişimi Tablo 1.13'de verilmiştir.

Tablo 1.13: Türkiye’de GSMH’nın Sektörel Gelişimi

Ana Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Sektör Payları			
Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1970	37,1	16,8	46,1
1975	33,5	17,1	49,4
1980	25,8	18,6	55,6
1985	19,8	22,1	58,1
1990	17,0	25,0	58,0
1995	15,0	25,8	59,2
2000	10,1	28,1	55,4
2005	9,4	24,7	54,0
2010	8,4	23,6	57,2
2013	7,4	23,6	57,6

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1045, (08.08.2014).

2000 yılında, % 10,1 olan tarımsal üretimin gayrisafî yurt içi hasıladaki payı 2013 yılında, % 7,4’e gerilemiştir. Bu dönemde, Türkiye tarım sektöründen endüstri ve hizmet sektörüne doğru gerçekleşmekte olan ekonomik dönüşümünü sürdürmüştür. Gayrisafî yurt içi hasıladaki payı düşmesine rağmen tarımsal üretim 2000 yılından beri artış göstermektedir. 2007 yılında kuraklığa bağlı olarak düşen üretilen ürün miktarı, 2008 başından itibaren tekrar artışa geçmiştir. 2008 yılında 73 milyar TL olan tarımsal üretim, 2009 yılında 79 milyar TL seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye’de GSYH ve tarım sektörünün büyüme hızlarına 2002 den 2013 yılına kadar bakıldığında aralarında bağlantı gözlenmemektedir. 2003 ve 2007 yılında GSYH büyüme hızı pozitif iken tarım sektörü büyüme hızı negatiftir. 2009 yılında ise tarım sektörü pozitif iken GSYH negatif bir büyüme seyri içindedir. 2010 yılından itibaren ise GSYH ve tarım sektörü büyüme hızları hep yukarı doğru seyretmiştir (Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2010).

Grafik 1.3: GSYH ve Tarımın Büyüme Hızları

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1045, (08.08.2014).

Türkiye’de GSMH’ da görülen değişimlerde, yaşanan sosyal ve siyasi sorunlar ve/veya ekonomik krizlerin etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu etki sektörler üzerinde de kendini göstermektedir. Genel olarak diğer sektörlerle göre düşük GSMH’ya sahip olan tarımda büyüme hızı, genellikle sanayi ve hizmet sektöründen daha düşüktür. Türkiye ekonomisinde sanayi sektörü beklenen gelişmeyi sağlayamadığından, hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı ortalama olarak %50’ler üstünde gerçekleşmiştir. Tarımın son 20 yılda gayri safi milli hasıla içindeki payı %15’lerin altına gerilemiş olmakla birlikte, sanayi sektörü bu açığı kapatmada yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştır. Diğer yandan, tarım sektörünün GSMH içindeki payının azalmasını, sektörün öneminin azaldığı şeklinde yorumlamakta doğru değildir. Bu süreçte ekonomide katma değer artışı yaratan sanayi ürünlerinin fazlalığı ve etkinliği bunun nedeni olarak görülebilir. Yani teorik olarak, gelişmişlikle paralel ekonomi güçlendikçe, büyüyen GSMH değeri içerisinde tarımın payının görece olarak azalması olağandır. Bu durum, tarımda yaratılan katma değer diğer sektörlerle oranla daha düşük kalması

yanında ve gelir artışının tüketim harcamalarında sanayi mallarına ve hizmetler sektörüne kayması ile de açıklanabilir (Günaydın, 2010).

1.1.4. Dış Ticarete Tarım Sektörü

Dış Ticaret, ödemeler dengesi açıklarının düzenlenmesinde uzunca bir süredir kullanılmaktadır. Ödemeler dengesi ile ilgili bilançolardan biri olan ticaret bilançosu, ihracat ve ithalat verilerinden oluşmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaretinde ve ihracat gelirleri içinde 1980'lere kadar tarım sektörü egemenliğini korumuştur (Tablo 1.14). Bu yıllardan sonra liberalizasyon uygulamalarıyla tarım ürünleri ile ilgili gümrük ve fonların aşamalı kaldırılmasıyla, tarım ürünleri ihracatında yer yer daralmalara yol açılmıştır. Bazen özellikle düşük maliyet nedeniyle ithalata başvurularak tüketici korunmuştur. İhracatta sektörler içinde, tarımın payı 1950 yılında %88'den, 2009 yılında %4,4 düzeyine düşmüştür. İthalat açısından sektörlerin dağılımında, tarım sektörünün payı 1950 yılında %0,1'den 2009 yılında %3,3'e yükselmiştir. Sanayi ihracatı içinde işlenmiş tarım ürünleri veya tarıma dayalı sanayi ürünlerinin payının fazlalığı bilinmektedir. Özellikle işlenmiş meyve ve sebze ürünleri, başta olmak üzere imalat sanayi ihracatı içinde işlenmiş tarım ürünleri ihracatı hızla artmaktadır. Gıda ürünleri dışında pamuk ve hayvansal ürünleri kullanarak tüketim malları üretiminde bulunan tekstil sanayinin önemli yeri vardır. Tekstil ve deri gibi tarımsal sanayi ürünleri eklendiğinde, tarımın ekonomiye sağladığı ihracat payı artış gösterecektir (www.ekonomi.gov.tr, 2014).

Tablo 1.14: Türkiye’de İhracat ve İthalatın Sektörel Gelişimi

İhracat ve İthalat (Milyar Dolar)						
Yıllar	İhracat			İthalat		
	Toplam İhracat	Tarım	Tarım dışı	Toplam İthalat	Tarım	Tarım Dışı
1996	23,23	2,18	21,05	43,63	2,17	41,46
1998	26,97	2,37	24,60	45,92	2,13	43,79
2000	27,77	1,68	26,09	51,55	2,13	49,42
2002	36,06	1,81	34,25	54,50	1,70	52,80
2004	63,17	2,64	60,53	97,54	2,77	94,77
2006	85,53	3,61	81,92	139,58	2,93	136,65
2008	113,89	4,18	109,71	185,54	6,43	179,11
2010	132,03	5,38	126,65	201,96	6,50	195,46
2012	151,80	5,38	146,42	236,55	7,50	229,05
2013	152,46	5,91	146,55	251,66	7,78	243,88

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (08.08.2014).

1.1.4.1. İthalat

Türkiye, 1980’lere kadar hububat ürünlerinde net ihracatçı konumundaydı. Artan nüfusla birlikte talebin arzın üstüne çıkması 1980’lerden sonra hububat ithalatına başlanmasına sebep olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında görülen kuraklıkla birlikte hububat ithalatında ciddi bir artış olmuş ve 2007 yılında 973 milyon ABD doları, 2008 yılında ise 2,1 milyar ABD doları değerinde hububat ithal edilmiştir. 2009 yılında ithal edilen hububat miktarı 1,2 milyar ABD dolarına düşerek, toplam tarımsal ithalatın % 26’sını oluşturmuştur. İthal edilen başlıca hububat olan buğday 902 milyon ABD dolarıyla, 2009 yılında, toplam hububat ithalatının % 75’ini oluşturmuştur. Buğday, çoğunlukla Rusya, Almanya, Kazakistan ve Ukrayna’dan ithal edilmektedir. Mısır ve pirinç, 2009 yılında yapılan toplam hububat ithalatının % 23’ünü oluşturmuştur.

Baklagil ithalatı 2003 yılından beri artmaktadır. 2007 yılında 78,7 milyon ABD doları ve 2008 yılında 333 milyon ABD doları tutarında baklagil ithal edilmiştir. Hububat ithalatı gibi 2008 yılında istisna olarak yüksek tutarda gerçekleşen baklagil ithalatı, bu sene meydana gelen kuraklığın bir sonucudur. Toplam tarımsal ithalatın %4,5’ini oluşturan baklagiller grubunda, 2009 yılında 207 milyon ABD doları tutarında ithalat gerçekleşmiştir. 2009 yılında, bu ithalatın % 56’sı kırmızı mercimek ve % 27’si kuru fasulye kalemlerinden oluşmuştur.

Türkiye, sebze ve meyve açısından kendi kendine yetebilen bir ülkedir. Bazı ender meyveler (muz, ananas, Hindistan cevizi, vs.) sınırlı yurt içi üretim sebebiyle ithal edilmektedir. Türkiye 2009 yılında % 70'i muz olmak üzere 121 milyon ABD doları değerinde meyve ithal etmiştir (www.tugider.org.tr, 2014).

1.1.4.2. İhracat

Türkiye, dünya üretiminin yaklaşık % 70'ini karşıladığı fındık üretiminde dünya lideridir. İhracatın % 80 ila 85'i AB üyesi ülkelere olmak üzere toplamda yüzden fazla ülkeye ihracat yapılmaktadır. 2008 yılında Türkiye dünya fındık talebinin yaklaşık % 74'ünü karşılamıştır. Türkiye % 80'i AB üyesi ülkelere ihraç edilen kuru incirde de dünyanın en önde gelen ihracatçısı konumundadır. Türkiye'nin ihraç ettiği kuru kayısı miktarı dünya ihracatının yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır. Türkiye 2009 yılında, büyük miktarı ABD, Rusya, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya yönelik olmak üzere yaklaşık 90 ülkeye kuru kayısı ihracatı yapmıştır. Türkiye dünyadaki kuru üzüm ihracatının yaklaşık % 28'ini gerçekleştirmektedir. Başlıca ihracat pazarları İngiltere, Almanya, Hollanda, İtalya ve Fransa'dır.

Meyve ve sebze ihracatı toplam tarımsal ihracatın 2008 yılında % 40'ını, 2009 yılında ise % 42'sini oluşturmuştur. Üretimle tüketim arasında gerçekleşen yüksek kayıplar ve yabancı ülkelerin yüksek kalite beklentilerini karşılamadaki güçlüklerle bağlı olarak toplam üretimin sadece % 5'i ihraç edilmektedir. Meyve ihracatının % 70'i ağırlıklı olarak limon olmak üzere turunçgillerden oluşmaktadır. Bunu % 16 ile üzüm takip etmektedir. En büyük sebze ihracatı (toplamın % 53'ü) domates ile gerçekleşmiştir. 2009 yılında Türkiye, sebze ve meyve ihracatını ağırlıklı olarak Rusya (toplamın % 33'ü), Bulgaristan (% 10,5), Almanya (% 9,3), Ukrayna (% 7,4), Irak (% 6,7) ve Romanya (% 5,5) ülkelerine gerçekleştirmiştir (www.tim.org.tr, 2014).

2006 yılında Türkiye % 6,7'lik pay ile dünyanın en büyük 5. baklagil ihracatçısı olmuştur. Türkiye, ağırlıklı olarak nohut ve kırmızı mercimek ihraç etmiştir. Hububat, 2009 yılında Türkiye tarımsal ihracat toplamının % 5'ini oluşturmuştur. 2008 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle bu rakam % 1'de kalmıştır. 2009 yılında ihracatı gerçekleşen ana hububat ürünleri toplam ihracatın % 40'ını oluşturan mısır, % 30'unu oluşturan buğday ve % 10'unu oluşturan pirinçtir. Türkiye, baklagil ihracatını ağırlıklı

olarak Orta Doğu ülkelerine gerçekleştirmektedir (İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Sektör Raporu, 2010).

1.1.5. Tarıma Dayalı Sanayi

Türkiye’de imalat sanayinin tüketim mallarını üreten grubunda yer alan tarıma dayalı sanayi, gelişme sürecinde tarımla ilişkilerini artırmak zorunda olan bir sanayidir. Bu sanayilerin hammaddesinin tamamına yakınına sağlayan tarım sektörü, sadece sanayiye hammadde katkısı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sanayi ürünlerinin tüketicisi olması nedeniyle de özellik taşımaktadır. Tarıma dayalı sanayi, tarımsal ürünleri tamamen işleyerek veya yarı işlenmiş hale getirerek katma değer yaratır ve tarım sektörünün ekonomiyeye katkısını artırır. Sanayi, gelişmesi için gereksinim duyduğu işgücünü tarımdan temin eder. Tarım sektöründen sanayiye veya diğer kesimlere olan işgücü akışı ekonomik açıdan bir bakıma tarım sektöründen diğer sektörlere sermaye transferinin bir başka şeklidir. Aynı zamanda tarıma dayalı sanayi, tarımsal üretim için gerekli olan gübre, tarım ilacı, tohum, fide, fidan, alet-makina gibi temel girdileri üreterek tarımsal üretimin verimliliğini artırır. (Günel vd., 2002: 95-105).

Türkiye’de tarım ürünlerini işleyen et, süt, meyve-sebze, un, şeker, su ürünleri, bitkisel yağ, çay ve yem sanayilerinden oluşan gıda sanayi bir gelişme ve değişim süreci içindedir. Tarımsal üretim artışının güvencesi olan gıda sanayi, Türkiye’de modern büyük ölçekli tesislerin yanı sıra, çoğu küçük kapasiteli ve dağınık bir alana yerleşmiş işletmeler halindedir. Gıda maddeleri, gelişmiş teknolojiler kullanılarak üretilmekte ve tüketicilere sunulmaktadır. Türkiye’de gıda sanayi; hammadde varlığı, emek yoğun iş gücü, dış ticaret yapısı açısından önemli potansiyele sahiptir. Genelde ihracatçı ve kendine yeterlilik kimliği ile üretim faaliyetine devam eden gıda sanayinde, KOBİ niteliğinde yapıya sahip olan işletmeler çoğunluktadır. Sayıları 50.000’nin üzerinde bulunan bu işletmeler içinde büyük ölçekli ve uluslararası kalite niteliklerine sahip gıda üretenler de yer almaktadır. İşletmelerin yaklaşık yarısı un ve unlu ürünler sanayiinde faaliyette bulunmaktadır. Bunu meyve ve sebze işleme, süt işleme, bitkisel yağ, şeker ve şekerleme, et işleme tesisleri izlemektedir. Tarım ve gıda sanayileri sürekli etkileşim içerisinde. Gıda sanayilerinde tarımsal hammaddenin istenen miktar, zaman ve

kalitede olması önemlidir. Bu koşullar olmadığında, firmalarda atıl kapasite ortaya çıkmakta, bu da maliyetleri artırmaktadır.

Örneğin gıda sanayinde bitkisel yağ, un, meyve suyu, salça, süt sanayilerinde düşük kapasite ile çalışılmakta, buna bağlı olarak üretim maliyetleri de yükselmektedir. Rasyonel tarımın yapıldığı gelişmiş ülkelerde, tarımsal ürünlerin ortalama %60'ı, Türkiye'de ise %25-30'u gıda sanayinde değerlendirilmektedir (Güneş, 1999). Gıda sanayi, Türkiye'de ileri teknoloji ve bazı teknik donanımlar dışında gerek duyulan tüm girdilerini yurt içinden sağlayabilmektedir. Sanayii, dışa bağımlı olmadan Türkiye ekonomisine katkıda bulunabilecek karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu sebeple, gıda sanayini geliştirmek, katma değer oranının yükseltmek ve ihracatını artırmak, Türk Ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Gıda sanayii ürünleri tüketici geliri başta olmak üzere, tarımsal üretimdeki dalgalanmalardan, uluslararası ürün anlaşmalarından, global gıda fiyatındaki değişmelerden, üretim tekniği ve teknolojisindeki gelişmelerden, beslenme yapısındaki yönelimlerden doğrudan etkilenirler. Tarıma dayalı sanayi işletmeleri içinde gıda sanayi yanında, tarıma girdi veren sanayiler de bulunmaktadır ve gübre, tohum, fide, fidan, tarım ilacı, alet ve makine bu sanayiler tarafından üretilmektedir. Gıda sanayilerinin tersine Türkiye'de bu sanayilerin temel hammaddeleri genellikle yurt dışından gelmektedir ve bu bakımdan Türkiye ithalatçı konumdadır. Özellikle tarım ilacı, gübre ve alet-makina alanında gelişmiş ülkeler ve onların temsilcileri olan çok uluslu firmaların etkinliği vardır. Türkiye'de tarıma dayalı sanayinin yapısal gelişimini sağlayabilmek için, yatay dikey entegrasyonlara yönelim sağlamak, bu süreçte sözleşmeli üretim ve bütünleşmeyi sağlayan modellerinden yararlanmak gerekebilir. Tarımsal üretimde verimliliği artırmak ve üretilen ürünlerin pazar alanlarını genişletmede tarımsal sanayilerden yararlanmak, ekonomilerin gelişimi açısından önemlidir (Günel vd., 2002: 95-105).

1.2. TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI

Türkiye'de geçmişten günümüze kadar uygulanan tarım politikaları pek fazla değişiklik göstermeyip 2014 yılına kadar tam anlamıyla yapısal politikalar üretilmemiştir ve daha çok popülist politikalara yer verilmiştir. 2014 yılında ise şimdiye kadar çoktan yapılması gereken arazilerin parçalanmasına neden olan miras

hukukumuzda değişikliklere gidilmiştir. Bu başlıklar altında bu konuya yer verilmemiş olup ancak ilerleyen dönemlerde 2014 yılı Türkiye tarımında bir milat olarak kabul edilecektir. Bu değişiklik daha yeni olduğu için sonuçlarını görmeden bu değişikliğin Türkiye tarımına etkisinin nasıl olacağına yorumunu yapmak için çok erkendir.

1.2.1. Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Tarihi Süreci

Cumhuriyet dönemi her alanda olduğu gibi tarım alanında da köklü değişimlerin ve dönüşümlerin sağlanmasına kaynaklık etmiş olup Cumhuriyet’le birlikte yeni bir üretim anlayışı oluşarak yıllar içerisinde çok önemli sonuçlar elde edilmiştir.

1.2.1.1. 1923-1945 Dönemi Tarımsal Politikalar

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde köylü nüfus çok olduğundan o dönemki politikalarda çoğunlukla köylü yanlısı olmuştur. İlk yapılardan birisi 1925 yılında aşar vergisinin (Osmanlı döneminde köylülerden, ürettikleri tarım ürünleri için %10 oranında alınan vergi) kaldırılarak üretim teşvik edilmiştir. Tarıma finansman sağlanması devlet sorumluluğu sayılmış ve bu dönemde çiftçiye verilen kredi miktarında önemli miktarda artış olmuştur. Devletin tarıma yönelik kamu örgütlenmesi 1924’de "Ziraat Vekaleti" adıyla yeni bir bakanlık kurulmasıyla olmuştur (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda gerek ekim alanlarında gerekse üretimde önemli artışlar görülmüştür (Gaytancıoğlu, 2008).

Tarımsal üretimi teşvik amacıyla ilk defa bu dönemde traktör, tohum ve gübre gibi girdiler kullanılmaya başlanmış, Ziraat Bankasının fonksiyonları artırılarak çiftçiye daha fazla kredi verilmesi sağlanmıştır. Yine bu dönemde üreticilerin ürettiği ürünlere pazar güvencesi sağlamak amacıyla destekleme alımları yapılmaya başlanmış ve bu amaca hizmet edebilmesi için 1938’de Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) hizmete sokulmuştur.

1940’lı yıllarda savaş şartlarının da etkisiyle tarımsal ürün fiyatları sürekli yükselme göstermiştir. Bu dönemde hükümetler, tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye çalışmış olduğundan bu yıllara narh uygulama yılları denilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1945 yılında 4753 sayı ile çıkmış ve bu kanunla vakıf, özel

idare ve belediyelere ait araziler ve 5 bin dönümü geçen mülk araziler kullanılarak topraksız çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır. Bu kanunla hazine arazileri dağıtılmış, fakat yan tedbirler alınmadığından yeterli başarı sağlanamamıştır (Yavuz, 2005: 186).

1.2.1.2. 1946-1963 Dönemi Tarımsal Politikalar

Bu dönemde, devletçilik yerine daha liberal politikaların izleneceği benimsense de tarım sektöründe destek ve korumacılık devam etmiştir. İlk taban fiyat uygulaması 1947 yılında toplam üretimin % 13'ü alınarak tütünde başlamıştır. Bu dönemde sulama yatırımları başta olmak üzere traktör, gübre, tohum, ilaç gibi girdilerin kullanımı hızla artmıştır. Enflasyon sonucu dünya fiyatlarının ülke içindeki fiyatların altına düşmesi nedeniyle 1950'li yıllarda ihracatta teşvik uygulamaları başlatılmıştır. Fiyat artışlarının hızlandığı bu dönemde tüketiciyi korumak amacıyla hayvansal ürünler, pirinç, ekme ve yağ gibi tarımsal ürün ve mamulleri fiyatlarına müdahale edilmiştir. Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılma gelinceye kadar bazı özel amaçlarla bir dizi tarımsal politikalar takip edilmiştir. Şekerpancarı ve çay gibi ürünlerin üretiminin ülkede yaygınlaştırılması ve bu ürünlere ait sanayinin kurulması yoluyla ekonomiye katkılarının olması amacıyla tarımsal destekleme ve fiyat politikaları takip edilmiştir.

Gerek yatırıma yönelik teknoloji ve gerekse zorunlu tüketim ürünlerini ithal etmek amacıyla gerekli olan yabancı parayı temin etmek için fındık, kuru üzüm, kuru incir ve zeytinyağı gibi ürünler desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca haşhaş ve tütün gibi kendine has özelliği olan ürünlerin üretiminin sınırlanması ve planlanması yönünde politikalar takip edilmiştir. Hayvancılık sektörüne yönelik olarak EBK, YEMSAN ve TSEK sırasıyla 1952, 1956 ve 1963 yıllarında faaliyete geçmiş ve bu sektörün gelişmesinde önemli bir fonksiyon yüklenmişlerdir (Yavuz, 2005:190).

Bu dönemde kurulan tarımsal KİT'ler, bitkisel ve hayvansal üretime girdi sağlamaya başlamışlardır. Bu dönemde özellikle tahıllarda ekim alanları ve birim alandan verimde önemli artışlar görülmüştür. Örneğin, 1946 yılına göre 1960 yılında buğday ekim alanları %100, üretim ise %132 oranında artmıştır. Bu dönemde buğday verimi 95 kg/da' dan 110 kg/da' a yükselmiştir. Bu dönemin başında tarımsal nüfusun oranı %75 iken dönem sonunda (1960) %68'e gerilemiştir (Yavuz, 2001: 186).

1.2.1.3. 1963 Sonrası Dönem (Planlı Dönem)

Türkiye'de tarım politikalarının ilk defa yazılı olarak TBMM kararı şeklinde belirgin hale gelmesi 1962 yılından sonraki planlı kalkınma dönemiyle başlar. Planlı kalkınma döneminde tarım politikaları açısından en önemli gelişme destekleme alımlarının yanında üretim faktörleri yoluyla da desteklenmesi ilkesinin kabul görmesidir.

Birinci beş yıllık kalkınma planında (1963-1967), fiyatlara müdahale yerine üretim girdilerinin desteklenmesi ön plana çıkmıştır. Bu planda tarımsal destekleme için tarım satış kooperatiflerinin geliştirileceği, destekleme kapsamına sadece kooperatif üyelerinin alınacağı ve bu desteklemelerin ancak acil durumlarda bütçeden sübvansiyon verilmesi şartıyla yapılacağı ifade edilmiştir (DPT, 1963).

İkinci beş yıllık kalkınma planında (1968-1972), tarımın desteklenmesine ve tarımsal fiyat politikalarına daha az önem verildiği görülmektedir (DPT, 1967). Bu planda, tarım sektörünün fiyat politikalarıyla sürekli desteklenmesinin, fiyatların yükselmesine, yapısal bozuklukların meydana gelmesine ve kaynakların tahsisinde israflara neden olduğu belirtilmiştir. Bu önlemler, iç ve dış piyasada yeterli talebi olan ürünlerin, gereksiz stoklara neden olmadan artırılması, tarımsal desteği zamanla azaltacak yapısal değişimin sağlanması, fiyat dışı teşviklerin öne çıkarılması ve buna göre örgütlenmenin yapılması olarak sıralanmıştır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında (1973-1977), tarımsal destekleme kapsamına alınan ürünlerde yüksek fiyat politikasının uygulanması, iç fiyatlarla dünya fiyatları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmuş ve bunun kapatılması için fon kurulması önerilmiştir (DPT, 1973). Bu dönem içinde, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 1973 tarih ve 1757 sayılı kanunla çıkarılmış olup, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan farklı olarak kamulaştırılacak topraklar ilk sırada yer alırken, bunu kullanılmayan hazine arazileri, mera, yaylak ve kışlaklar takip etmiştir.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında (1979-1983), tarımsal üretim hedeflerine ulaşmak için dar ve orta gelirli üreticilerin destekleneceği, destekleme fiyatlarının ürünün özelliğine göre ekimden ve hasattan önce açıklanacağı, fiyat ve müdahale alımları yanında tarımsal eğitim, örgütlenme ve ucuz girdi teminine de önem verileceği belirtilmiştir (DPT, 1979). Tarımsal desteklemenin finansmanının, prensip

olarak kurulması öngörülen Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu ve TMO tarafından sağlanacağı ve destekleme alımları yapan tüm kuruluşların finansman ihtiyacının karşılanması açısından öz kaynak artırımına gidileceği vurgulanmaktadır.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında (1984-1989), tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı sağlamak, pazarlamayı kolaylaştırmak, mevcut arazinin özelliklerine, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısıyla verimliliği artırmaya yardımcı olmak esas olarak kabul edilmiştir (DPT, 1985). Tarımdaki gelir istikrarsızlıklarına karşı ürün sigortası çalışmalarının yapılacağı vurgulanmıştır. Bu dönem içerisinde, kamuoyunda 1973 yılında çıkarılan Toprak Reformu ve bu yasanın yürürlükten kalkması ile ilgili tartışmalar devam ederken, 22.11.1984 tarih ve 3083 sayılı Sulama Alanlarındaki Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu çıkarılarak aynı yıl yürürlüğe girmiştir. Fakat sadece devletçe sulamaya açılan alanlarda geçerli olması nedeniyle uygulama sınırlı kalmıştır.

Altıncı beş yıllık kalkınma planında (1990-1994), beşinci planda olduğu gibi istikrarı sağlayacak, pazarlamayı kolaylaştıracak ve ekilen araziye, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısıyla, verimliliğin artırılması esastır denilmiştir (DPT, 1990). Tarımsal desteklemenin kapsamının, ekonomik ve sosyal kriterler dikkate alınarak tespit edileceği belirtilmiştir. İhraç ürünleri, enflasyon, fiyat dışındaki desteklemeler ve Tarım Satış Kooperatifleri ile ilgili takip edilecek politikalar beşinci plana çok benzerlik göstermiştir.

Yedinci beş yıllık kalkınma planında (1996-2000) “Tarımsal Politikalar ile İlgili Yapısal Değişim Projesi”, sekizinci beş yıllık kalkınma planında (2001-2005) ise “Genel Tarım Politikaları” başlığı altında tarım sektörü ile ilgili ilkeler ve politikalar benzer bir şekilde ele alınmıştır (DPT, 1996; DPT, 2001). Bu ilkeler ve politikalarda AB’ye uyum ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) antlaşmalarının getirdiği yükümlülükler vurgulanarak 2000 sonrası tarım reformunun işaretleri verilmiştir. Rekabetçi bir tarım sektörü meydana getirme, çiftçi kayıt ve tarım bilgi sistemlerinin oluşturulması, tarım sigortası kanununun çıkarılması, kırsal kalkınma, tarım sanayi entegrasyonu, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin özleştirilmesi, Tarım Çerçeve Kanununun çıkarılması ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının ve ilgili Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması bu iki plan dönemine ait hedeflere dahil edilmiştir. Planlı dönemde

uygulanan politikalar, hedefleri tutturma konusunda başarılı olamamıştır. Özellikle tarım sektöründe hedeflenenlerin çok gerisinde kalmıştır (Yavuz, 2005: 135).

Uygulandıkları tarihten itibaren, genellikle gübre, tohumluk, tarım ilacı, damızlık hayvan, yem, elektrik, sulama suyu gibi tarımsal girdilerin maliyetlerinin altında bir bedel ile üreticilere sağlanması şeklinde sürdürülen bu desteklerin, başta gübre ve hibrit tohumlar olmak üzere modern girdilerin ve teknoloji kullanımının tarımda yaygınlaşmasındaki katkıları inkâr edilemez. Bu dönemde, söz konusu girdilerin temin, dağıtım ve fiyatlandırılmasının yanında, etkin kullanımları ve benimsenmelerini temin amacıyla kredi, eğitim, tarımsal yayım gibi hizmetler de devlet tarafından üstlenilmiştir (Ören, 1998).

1.2.2. Tarımsal Destekleme Politikaları

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının halen uygulamada olan desteklerinden kısaca kısaca bahsedilecektir. Ancak bu bölümde Tarım Bakanlığınca uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) hakkında bilgi verilmemiştir. KKYDP'nin yürütücüsü Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'dür. Bu destekle makine-ekipman desteklemeleri, ekonomik yatırımlar ve sulama yatırımları 2005 yılından itibaren desteklenmektedir.¹

1.2.2.1. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan gelir desteği (DGD), ürün çeşidi ve üretim miktarından bağımsız olarak tarımsal faaliyette bulunan çiftçiye yapılan sabit gelir desteği olarak ifade edilebilir (Yavuz, 2003: 166). Dünyanın gündeminde yer alan bir politika olmasının temel nedeni, piyasaya etkisinin en az olması ve uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunmasıdır. Türkiye'deki uygulama biçimiyle önceki tarım destekleri yerine ikame edilen ve herhangi bir şart koşulmadan tamamen işlenen arazi başına verilen bir destek olduğu gibi, AB ve ABD'de birtakım şartlara bağlı olarak ve belirlenen ürünler için uygulanan bir destek şeklinde de olabilmektedir. Azalan desteklerin yerine bu politikanın ikame edilmesi yanında üretimin kontrol altına alınması ve doğal kaynaklar

¹ KKYDP hakkında detaylı bilgi için Tarım Reformu genel müdürlüğü yıllık faaliyet raporlarına bakılabilir.

ve çevrenin korunması da amaçlanmaktadır. Hatta AB’de yapılan son düzenlemelerle gıda, hayvan ve bitki sağlığını dikkate alan üretim şekli DGD alabilmek için zorunlu hale getirilmektedir. Halbuki Meksika, Romanya ve Türkiye gibi ülkelerde ise ana amaçların yanında sırasıyla tarımsal yapının iyileştirilip üretimin artırılması, girdi kullanımının yaygınlaştırılması ve bütçe yüklerinin azaltılması hedef alınmıştır.

DGD kavramı, Türkiye’de ilk defa 1990’lı yılların ikinci yarısında VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında ve ARIP projesi çerçevesinde IMF’ye 1999 ve 2000 yıllarında verilen niyet mektuplarında yer almıştır. Bu yaklaşımlar neticesinde, DGD sistemi 2000 yılında ilk önce pilot olarak 4 ilde, daha sonra 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında ülke genelinde uygulanmıştır.

DGD’ye geçiş yılı olan 2001 yılından bugüne kadar ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi) büyük bir gelişme göstermiştir. İlk iki yıla ait uygulamalarda sadece çiftçi ve arazi bilgileri, 2003 yılında ise çiftçi, arazi ve ürün bilgileri toplanmıştır. Bu veriler kullanılarak illere göre ürün deseni elde edilmeye başlanmıştır. ÇKS aracılığı ile çiftçi, köy, ilçe, il ve bölgeler seviyesinde arazi, ürün, mülkiyet durumu, kadastro durumu vb. bilgilere ulaşılması mümkün olmuştur.

1.2.2.2. Girdi Desteği

Girdi desteği; gübre, mazot, elektrik, tohumluk, asılı meyve fidanı, mücadele ilacı, sulama suyu, su pompalarında kullanılan elektriğe düşük tarife saptanması gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Girdi destekleri yetiştirilen ürünlere göre değişmekte olup her ürün için girdi desteği verilmemektedir.

1.2.2.3. Tarım Sigortası Desteği

Türkiye; kuraklık, sel, dolu, don zararı gibi doğal afetlere sürekli açık olan ve bu afetlerin sık yaşandığı bir ülkedir. Tarımsal üretim doğası gereği, bu afetlerden etkilenmektedir. Üreticilerin doğal afetler karşısında mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla 2005 yılında 5663 sayılı “Tarım Sigortaları Kanunu” çıkarılmıştır. Kanun kapsamında üreticilerin sigorta poliçelerinin %50’si devlet tarafından karşılanmaktadır. 2006 yılında ilk olarak dolu, hayvan hayat sigortası ve 90 ilçede pilot olarak don

sigortası uygulamaları başlatılmıştır. 2006 yılının sonuna kadar hayvansal hayatta 370, bitkisel üretimde 10.002, sera sigortasında 216 ve kümes hayvan hayat sigortasında 4 adet olmak üzere toplam 10.592 adet poliçe kesilmiştir. (Eker, 2006).

1.2.2.4. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar ve İhracat Destekleri

Tarım üreticisinin veya tarımsal üretimin dış rekabete karşı korunabilmesi ve üreticinin teşvik edilmesi için gümrüksüz ilaç hammaddesi veya gümrüksüz damızlık hayvan dışalımına izin verilmiştir. Ayrıca tarım üreticisinin korunması amacıyla DTÖ kurallarına bağlı kalarak, dışardan gelecek rekabetin azaltılması ve yerli üreticinin korunması için yüksek gümrük vergileri uygulanmaktadır (Abay vd, 2005).

1.2.2.5. Fiyatlar ve Alım Yoluyla Destekleme

5 Nisan 1994 kararlarıyla her türlü maliyeti devlete ait olan destekleme alımlarının kapsamı hububat, tütün ve şekerpancarıyla sınırlandırılmıştır. 1994 yılından 2002 yılına kadar destekleme kapsamında bir değişiklik olmamıştır. Daha sonraki yıllarda da hububat alımları devam etmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından alınan buğday miktarı, 2003 yılında 544 bin ton, 2004 yılında 2 milyon ton, 2005 yılında 4,2 milyon ton ve 2006 yılında 2,2 milyon tondur. Alınan hububat karşılığı olarak üreticilere 2005 yılında 1,7 milyar TL, 2006 yılında ise 671 milyon TL ödenme yapılmıştır. Ayrıca, TMO 2006 yılı ürünü fındık alımları kapsamında 196 bin ton alım yapmak üzere başvuru yapan üreticilere randevu verilmiş, 20 Aralık 2006 tarihi itibarıyla 157 bin ton alım yapılmış ve karşılığında üreticilere 542 milyon TL ödenmiştir (Eker, 2006). 2005 yılında 8872 sayılı “Hububat Üreticilerine Destekleme Primi Ödenmesine Dair Karar” ile yurtiçinde üretilen buğday, arpa, çavdar, yulaf ve çeltik üreticilerine satış belgesinin gösterilmesi şartı ile kilo başına destekleme uygulamasına başlanmıştır. Bu uygulama 2006/11184 sayılı kararla 2006 yılında da devam etmiştir. 2006 yılı ürünlerini kapsayan desteklemeler kilo başına buğdayda 3,5 Krş arpa, çavdar ve yulafta 2,5 Krş, çeltikte ise 6 Krş olarak belirlenmiştir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tamamen özelleştirilmediği için şeker pancarı alımları sürdürülmektedir. Ayrıca TEKEL A.Ş tarafından da tütün alımları yapılmaktadır. Ancak 2002 yılında özelleştirme kapsamına alınan TEKEL A.Ş. 22.02.2008 tarihinde özel

kesime satılmıştır. Böylece destekleme alımları yoluyla tarım piyasalarını etkileyen tarımsal üretimin teşvikine yönelik uygulamaya son verilmiştir.

1.2.2.6. Prim Ödemeleri

Prim ödemeleri, pamuk, ayçiçeği, zeytinyağı, soya ve kanola'ya yapılmaktadır. 2004 yılında, bu uygulamaya mısır da dahil edilmiştir. Prim ödemelerinin, üretim miktarı ve ekim alanlarında istenen artışı sağlamadığı, buna karşılık üretim miktarının belirli düzeyde tutulmasında, üretimin kayıt altına alınmasında ve üreticilerin gelir seviyelerinin korunmasında etkili olduğu görülmektedir. Prim ödemeleri incelendiğinde iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, prim ödemelerinin giderek azalması, ikincisi ise ödemelerin üç yıla yayılarak gecikmeli ödenmesidir (Hazine Müsteşarlığı, 2014).

1.2.2.7. Alternatif Ürün Desteği

ARIP çerçevesinde, üretim fazlalığı olan ürünlerin yerine alan daraltılarak kazanılan arazilerde ithalat yoluyla karşılanan ürünlerin yetiştirilmesi planlanmıştır. Fındık ve tütün üretimi her geçen yıl artarak devam etmiştir. Alternatif Ürün Projesi devlet hazinesine yük haline gelen ürünlerin üretim alanlarını daraltarak yeni ürün desenleri oluşturmayı hedeflemektedir. Artık her yıl düzenli olarak Bakanlar Kurulu kararı ile desteklemeler kararlaştırılmaktadır.

1.2.2.8. Hayvancılık ve Yem Bitkileri Destekleri

Hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvansal üretimin artırılması amacıyla, nitelikli kaba yem açığının kapatılması için yem bitkileri üretiminin teşvik edilmesi, genetik ıslahı daha etkili ve yaygın hale getirmek için suni tohumlama ile soy kütüğü kayıtları tutulması ve belgeli damızlık kullanımının teşvik edilmesi gibi hususlardan oluşan Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 2000-2004 yıllarını kapsamaktadır (2013 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar'ın yürürlüğe konulması; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 7/3/2013 tarihli ve 4022 sayılı yazısı üzerine, 5488 sayılı Tarım Kanununun 19 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 11/3/2013 tarihinde kararlaştırılmıştır).

Tarımsal destekleme araçları; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Ödemeleri, Fark Ödemeleri, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, Telafi Edici Ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri ve diğer desteklerdir. Bu çerçevede Türkiye'de bugüne kadar tarım sektörüne yapılan destekler temel olarak Fiyat Desteği, Girdi Desteği ve Doğrudan Ödeme şeklindedir.

Fiyat desteği, tarım ürünleri fiyatlarının belirli bir değerin altına düşmesini engellemek ve üreticilerin gelir düzeyini artırmak amacıyla yapılmaktadır. Bu uygulamada satın almalar, Bakanlar Kurulu'nun belirlediği taban fiyat üzerinden, ürüne göre farklılaşan destek alımı kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir (TEKEL, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Şeker Fabrikaları gibi).

İkinci önemli destek mekanizması, verimliliği artırmak ve maliyetleri düşürmek amacıyla uygulanan girdi desteğidir. Bu kapsamda gübre, tohum, tarım ilacı ve damızlık hayvan desteği önemli girdi destekleridir. Bunların dışında makinelerin kullanımı konularında girdi destekleri ve Ziraat Bankası'nın çiftçilere sağladığı düşük faizli krediler de bulunmaktadır.

Diğer bir destek mekanizması da, Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında AB'de yoğun olarak kullanılan Türkiye'de de, 2000 yılında pilot bölge uygulamasıyla başlayan ve sonraki yıllarda ülke geneline yaygınlaştırılan ve tüm uygulanan desteklere alternatif olacağı düşünülen doğrudan gelir desteğidir. Pamuk ve tütün için kısa bir dönem uygulanabilen prim desteği, et ve süt modem üretimlerini teşvik amacıyla verilen primler, nadas alanlarında baklagil ve yağlı tohum üretimi ile yılda iki kez ürün almayı teşvik ödemeleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ancak, AB'de, DGD, uygulanan politikalara alternatif değildir. Aksine, çevre ile dost tarımsal üretim gerçekleştirme koşuluna bağlanarak yapılan reformlarla birlikte ortaya çıkan üretici gelir kayıplarını telafi etmek amacını taşımaktadır. Diğer bir deyişle, DGD'nin AB'de uygulanma amacı var olan desteklere ek olarak, piyasa fiyat desteğinin azaltılması veya bazı ürünler için kaldırılmasından doğacak gelir kaybını telafi etmektir. AB' de toplam destekleme içinde DGD % 30, pazar fiyat desteği % 55, girdi desteği de % 8'lik bir paya sahiptir (Özkaya vd., 2003: 17).

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI VE TÜRKİYE-AB
İLİŞKİLERİ

İkinci bölümde AB'nin tarihi gelişimini ve tarımsal politikaları hakkında bilgi verdikten sonra Türkiye ile arasındaki siyasi bağ ve Türkiye'nin tarımsal anlamda AB ile uyumu hakkında bilgiler verilecektir. AB birçok alanda olduğu gibi tarımsal anlamda da Türkiye'den daha ileri noktadadır. Buradaki ileride olma konusu üretim fazlalığından ziyade, az iş gücü ve az tarımsal arazi ile daha fazla verim alınması anlamındadır. Kısaca AB ortalamasından daha fazla araziye, hayvan sayısına, tarımsal istihdama sahip olmamıza rağmen, gerek birim alanda gerekse işletme başına üretilen ürünler daha azdır.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ VE ORTAK TARIM POLİTİKASI

AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP), tarımın gıda gereksinimi için hayati önem taşımasından dolayı ve AB'nin bütçesinin en büyük kısmını oluşturması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. OTP AB'nin gıda alanındaki dışa bağımlılığını ortadan kaldırmayı, gıda yetersizliğinin önüne geçmeyi, sağlıklı, verimli ve çevre dostu bir üretim yapmayı hedeflemektedir. (Kilit, 2013: 1)

2.1.1. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi

Birleşmiş Avrupa ülküsü, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden önce, sadece filozoflarla önsezili kimselerin düşüncelerinde yaşıyordu. Avrupa Birleşik Devletleri hümanist ve barışçı bir hayalin parçasıydı. Avrupa yüzyıllarca, sık sık yaşanan kanlı savaflara sahne olup, 1870-1945 yılları arasında Fransa ve Almanya üç kez savaştılar ve bu savaflarda birçok insan yaşamını kaybetti. Bu felaketler üzerine bazı Avrupalı lider ve düşünürleri, barışın sürdürülebilmesinin tek yolunun, ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşmesi olduğu fikrine vardılar. Avrupa'da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek bir örgütlenmenin kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaştan direniş hareketlerinden kaynaklandı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı devlet adamlarının Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma çabaları hız kazandı. Robert Schuman (Fransa Dışişleri Bakanı), Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak, 9 Mayıs

1950 tarihinde, Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslararası bir kuruma devretmeye davet etti. Schuman Planına göre, Avrupa'da bir barışın kurulabilmesi için Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır süregelen çekişmenin son bulması gerekiyordu. Bunun yolu ise, söz konusu kurumun gözetiminde, ortak kömür ve çelik üretimini sağlamak ve bu örgütlenmeyi tüm Avrupa devletlerinin katılımına açık tutmaktı. (Kilit, 2013: 3)

1951 yılında, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu. Bu Topluluğun Yüksek Otoritesi'nin ilk başkanı ise, Schuman Deklarasyonu'na ilham veren bu fikrin sahibi Jean Monnet oldu. Böylece, savaşın ham maddeleri olan kömür ve çelik, barışın araçları oluyor; dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını ulus üstü bir kuruma devretmiş oluyordu. (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105>, 11.08.2014).

Bu 6 devlet 1957'de, işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar verdiler. Böylece, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla, 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması, ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesiydi. Mamul mallarda gümrük vergileri, planlanandan önce 1 Temmuz 1968'de kaldırıldı; özellikle tarım ve ticaret politikaları olmak üzere ortak politikalar 60'ların sonunda yerli yerine oturmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kuruldu. Topluluğun amacı, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek olarak belirlendi. 1965 yılında imzalan Füzyon Antlaşması (Birleşme Antlaşması) ile, yukarıda adı geçen üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak, bu Topluluklar, Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya başlandı.

Bu ülkelerin başarısı Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'yı Topluluk üyeliğine başvurmaya yöneltti. General de Gaulle yönetimindeki Fransa'nın 1963'de ve 1967'de İngiltere'nin üyeliğine karşı iki kez veto yetkisini kullandığı çetin bir pazarlık dönemini takiben, bu üç ülke 1973'te üye oldular. Topluluk 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da da İspanya ve Portekiz'in katılmalarıyla güneye doğru genişledi. Böylece, üye sayısı 12'ye ulaştı.

Avrupa'nın siyasi yapısını baştan aşağı değiştiren gelişmeler: Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından 3 Kasım 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulmaları ve demokratikleşmeleri, Aralık 1991'de de Sovyetler Birliği'nin çözülmesidir. Üye Devletler temel özellikleri 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'nde kararlaştırılan yeni bir Antlaşmanın müzakerelerine başladılar. Maastricht Antlaşması, diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu antlaşma ile 1999'a kadar parasal birliğin tamamlanmasına, Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasına ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde işbirliği politikalarının meydana getirilmesine karar verildi. (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105>, 11.08.2014)

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği yapısı üç sütunlu hale getirildi. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları, ikinci sütununu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri" oluşturuyordu. 1995 yılında, Avusturya, Finlandiya İsveç'in katılımıyla, Avrupa Birliği'nin üye sayısı 15'e yükseldi. Avrupa ortak para birimi olan Euro, 1 Ocak 2002 tarihinde resmen tedavüle girerek, 12 ülkede kullanılmaya başlandı. 2004 yılında, Avrupa Birliği'nin tarihindeki en büyük genişleme dalgası gerçekleşti ve 10 yeni ülke (Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) Avrupa Birliği'ne katıldı. 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla AB'nin üye sayısı 27'ye yükseldi. 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımıyla Avrupa Birliği Üye Devlet sayısı 28'e ulaştı.

AB'nin bütünleşme sürecindeki son önemli aşama, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile gerçekleşti. Bu antlaşma ile AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların giderilmesi ve Birliğin daha demokratik ve etkili

işleyen bir yapıya kavuşması hedeflendi. Bu hedefe paralel olarak kapsamlı değişikliklere gidildi (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105>, 11.08.2014).

2.1.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, kurulduğunda AET, şimdiki adıyla AB olan Avrupa Birliği hareketinin kurulduğundan beri en önemli, en kapsamlı ancak en karmaşık ve en tartışmalı ortak politikalarından birisidir. 1957'de imzalanan Roma anlaşmasınının 39. maddesi Ortak Tarım Politikasının (Common Agricultural Policy (CAP)) amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir:

- Tarımda verimliliği yükseltmek
- Çiftçilerin ve ailelerin yaşam standartlarını yükseltmek
- Tarım ürünleri piyasalarını düzenlemek ve stabilize etmek
- Tarım ürünleri arzını kontrol altına almak
- Tüketicilere uygun fiyatlarla gıda maddeleri sağlamak

Ortak Tarım Politikası üye ülkelerin tarım piyasalarının düzenlenmesi ve tarımın gelişmesi için izlenen politikaların tümüdür. Ortak Tarım Politikası üç temel ilkeye dayandırılmıştır.

1-Tek pazar

2- Topluluk tercihi

3- Mali dayanışma

Topluluk düzeyinde tek bir pazarın oluşturulması ve bu pazarda tarım ürünlerinin serbestçe dolaşımı birinci ilke olarak saptanmıştır. Tek pazarın oluşturulması ile fiyatlar eşitlenmiştir. İkinci ilke olan Topluluk Tercihi ile AB ülkelerinde yetiştirilen ürünlerin tercih edilmesi ve bu şekilde Topluluk tarım ürünlerinin ve bunları üreten çiftçilerin Topluluk dışı ülkelere karşı korunması hedeflenmiştir.

Mali dayanışma ilkesi ile Ortak Tarım Politikasının finansmanında Topluluğun ortak bütçesinin kullanımı ve üye ülkelerin bu bütçeye katılımı öngörülmüştür. Ortak

tarım politikasının esası piyasa ve fiyat olgularına dayanmakta, başka bir deyişle AB iç piyasası belirli kurallara göre işlemekte, AB sınırları dışında da ortak kuralların uygulanması öngörülmektedir (Tan ve Dellal, 2005).

2.1.3. Ortak Tarım Politikasının Gelişimi

AB Ortak Tarım Politikası oluşturulduğu 1960'ların başından günümüze kadar önemli değişikliklere uğramış olmasına rağmen başlangıçta hedeflenen amaçlara büyük oranda ulaşılmıştır. OTP'deki gelişmeler ana hatlarıyla 4 dönem içinde ele alınabilir. İlk dönem ortak politikaların oluşturulduğu geçiş dönemi, diğerleri ise farklı yönlerde reform arayışlarının sürdüğü üç dönemdir. Topluluğun kuruluşundan itibaren yaşanan sorunlar ve kaydedilen gelişmeler aşağıda özetlenecektir. (Eraktan vd, 2007).

OTP Kurallarının Oluşturulması: Bu geçiş döneminde OTP'nin temelleri atılmış, ancak üye ülkeler kendi ulusal politikalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde içerdiği önlemlerle amaca ulaşmada en çabuk sonucu alman müdahale alanı olan pazar ve fiyat politikası oluşturulmuştur. Bunun temel nedeni kısa sürede kendine yeterliliği sağlamak ve piyasaları belirli bir disipline alıştırmak şeklinde açıklanabilir. Bu politika genellikle "Ortak Piyasa Düzeni" olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemde üretici gelirlerinin tümünün ya da büyük bir kısmının "piyasa" çerçevesinde ve Komisyonun önerisi üzerine Konsey tarafından benimsenen "ortak fiyatlar" dolayında oluşturulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda fiyat ve piyasa düzenlemeleri, dış ticarete koruyucu birtakım uygulamaların yapılabilmesi için 1964 yılında ortak finansman aracı olan Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu (FEOGA), başka bir deyişle "Tarım Fonu" kurulmuştur. Bu şekilde bir yandan verimlilik ve üretim artırılırken, öte yandan pazarlama altyapısı oluşturularak çiftçinin ürününün en iyi şekilde değerlendirilmesi garanti altına alınmış ve bu amaçla Birlik bütçesinin oluşturulduğu ilk yıllarda % 70'leri bu sektöre tahsis edilmiştir. (Gaytancıoğlu, 2009: 153-160)

Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (FEOGA), topluluk genel bütçesi içinde yer almış ve genel bütçe gelirleriyle finanse edilmiştir. Fonun en önemli gelir kaynakları gümrük vergileri olmuştur. Fon garanti ve yönlendirme olmak üzere 2 bölümden oluşmuştur. Yıllara göre değişmekle birlikte, FEOGA'nın mali kaynaklarının yaklaşık %25'i garanti bölümü harcamalarına ayrılmıştır. Garanti bölümünde; düşük

ürün fiyatlarına müdahale, üretim ve işleme yardımları, primler, stoklama, satın alma ve geri çekme yardımlarının bulunduğu "iç piyasa müdahaleleri" ve "ihracat para yardımlarının finansmanı" gibi harcamalara kaynak ayrılmıştır. (Yıldız, 2005)

Tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve piyasaların dengelenmesi amacıyla ürün veya ürün gruplarının belirli bir rejime tabi tutulması şeklinde ifade edilen piyasa politikası, Ortak Tarım Politikasının en eski ve en önemli araçlarından. Bu sistemin özü tarımsal üretimi iç piyasada desteklemek ve dış pazarlara karşı korumaktır. Roma Anlaşmasıyla yasal dayanağı oluşturulan OTP ilk defa 1962 yılında ilk Ortak Piyasa Düzeni'nin kurulmasıyla hayata geçirilmiştir.

AB'de 1980'li yıllarda sürekli üretimi artan tarımsal ürünlerin bir kısmı yüksek desteklerle ihraç edilirken, diğerleri Topluluk içinde satılıyor, kalanlar ise yüksek stok oluşturuyordu. Yüksek teşvik oranları ile yapılan üretim bütçede yük oluştururken, dünya piyasasını etkiliyor, üreticiye de her zaman fayda sağlamıyordu. Bu tedbirler zamanla işlevini yitirdi. Bunların yanında toplum tarafından tarımın çevresel sürdürülebilirliği de tartışılmaya başlanmıştır (Kilit, 2012: 3).

MacSharry Reformları sayesinde teşviklerin ürüne yönelik destekler olarak değil, üreticiye doğrudan yapılacak destekler olarak değiştirilmesinin önü açılmıştır. Bu Reformun Avrupa Birliği tarım sektöründe hedefledikleri: rekabeti geliştirmek, tarım piyasasının istikrarını sağlamak, üretimi çeşitlendirmek, çevreyi korumak ve Avrupa Birliği bütçe harcamalarını desteklemek olarak sıralanabilirdi. İlk olarak hububat müdahale fiyatlarında %35 ve sığır eti müdahale fiyatında %15 oranında indirim sağlanırken, üretimi fazla ürünlerin üretiminden vazgeçilmesi desteği, tarım ve çevre uyumu programları, ağaçlandırma, erken emeklilik, ürün çeşitliliği ile ilgili destek verildi. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü ile imzalanan anlaşma ile Ortak Tarım Politikası'nın dış rekabete karşı temel koruma mekanizmaları ve vergiler uygulamadan kaldırılarak eşdeğer gümrük tarifelerine dönüştürülmüş ve anlaşmada belirtilen oranlarda indirime gidilmiştir. Bu anlaşma ilk yıllarda ihracatta olumsuz etkiler yapsa da zamanla düzelmiştir. (Kilit, 2012: 3)

Gündem 2000 Reformu kapsamında MacSharry reformunun derinleştirilmesi ve kapsamının genişletilmesi; fiyat desteğinin oranının azaltılarak doğrudan ödemelerin yaygınlaştırılması ve bu sürecin kırsal kalkınma politikası ile desteklenmesi istenmiştir.

Buna göre; Avrupa Birliği tarım ürünlerinin iç ve dış pazarda rekabet gücünün artırılması, tüketicilerin daha düşük fiyatlarla ürünlere ulaşması, gıda güvenliği ve kalitesinin iyileştirilmesi, çevrenin korunması hedefinin OTP ile bütünleşmesi, üreticilerin iyi bir yaşam düzeyi sağlanarak gelir istikrarına katkıda bulunulması, çiftçiler ve aileleri için tamamlayıcı ve alternatif iş imkanları geliştirilmesi ve kırsal kalkınmanın OTP'nin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi hedeflenmiştir.

2003 de yapılan reformlar ile Avrupa Birliği tarım ürünlerinin piyasa odaklı olması ve rekabet gücünün artırılması, OTP'nin basitleştirilmesi, harcamaların kontrol altında tutulması, genişleme sürecinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Reformda öne çıkan düzenlemelerden ilki çiftçilere ürettikleri ürün dikkate alınmaksızın yılda bir kez gelir desteği verilmesidir. Üreticilerin doğrudan ödemelerden faydalanabilmeleri için tarım arazilerinin belirli bir oranını ekim dışı bırakmaları gerekmektedir. 2005 yılında uygulanmaya başlanan bu ödeme planından yararlanabilmeleri, geçmişte yalnız gönüllülük ile uygulanan ve Gündem 2000 reformunda da bahsedilen çapraz uyum ilkesine dayanmaktadır. Tarım arazilerinin iyi çevresel ve tarımsal koşullarda tutulmasına yönelik Üye Devletler tarafından belirlenen standartlar ve çevrenin korunması, gıda güvenliği, kamu, bitki, hayvan sağlığı ile hayvan refahı konularında belirlenmiş standartlara uymayan üreticilerin doğrudan ödemelerinin azaltılması veya tamamen askıya alınması öngörülmüştür.

Avrupa Birliği 2008 yılında OTP'nin modernize edilmesini, sadeleştirmesini ve daha verimli hale getirilmesini amaçlayan çalışmalar yaptı. Bu sayede çiftçiler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, sektörün piyasa koşullarına daha iyi cevap verebilmesinin sağlanması ve iklim değişikliği, su sorunu ve biyoenerji gibi gelişen yeni olaylara karşı mücadelenin güçlendirilmesi amaçlandı. Hem daha önce uygulamaya konulan 2003 reformlarının durumu hem de değişen koşullara karşı OTP'nin uyum kapasitesi artırıldı. 1950'li yıllardan itibaren değişen iç ve dış etkenler karşısında sürekli reforme edilmiş ve yenilenmiş olan OTP, 2013 sonrası için yeni bir reform dönemi geçmektedir. 2014-2020 döneminde uygulanacak olan OTP için görüşmeler sürmektedir. (Ülkü, 2006: 125).

2.2. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda her zaman uluslararası konjonktürdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve OECD, NATO gibi uluslararası oluşumlarda kendini konumlandırmıştır. İnsanlık tarihinin en büyük barış projesi olarak nitelendirilen Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye bu gelişmeye kayıtsız kalmamış ve Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur.

Bu başvuru üzerine Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

Ankara Anlaşması Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç kademeli bir süreç öngörmüştür. Anlaşmada öngörülen hazırlık dönemi 1973 yılında Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle sona ermiş ve geçiş dönemine girilmiştir. 1970'lerin ekonomik zorlukları ve 1980 darbesinin etkisiyle yavaş ilerleyen geçiş dönemi nihayet 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliğine girişiyle sona ermiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan Zirvede tam üyeliğe adaylığımız tescil edilerek Avrupa Birliği ile uzun bir geçmişi bulunan ilişkilerimizde yeni bir dönem başlamıştır. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması önerilmiştir. Önerilen tarihte katılım müzakerelerine başlanmış olup, müktesebat uyum çalışmaları halen devam etmektedir (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4>, 08.08.2014).

2.2.1. Türkiye Tarımının AB Tarımına Uyumu

AB yaptığı araştırmalarda Türkiye tarımının kendi Ortak Tarım Politika'sına uyum sağlayabilmesi için geri kalmış alanlarda devlet eliyle destek verilmesi gerektiğini

belirtmiştir. AB kurulduğu günden şimdiye kadar OTP'ye çok büyük bütçeler ayırarak topluluk tarımını belli bir seviyeye getirmiştir. Bundan dolayı bu birliğe katılmak isteyen Türkiye için bazı öneri ve yaptırımlar öngörmüştür. AB'de uygulanan OTP Türkiye'de uygulanması için Doğrudan Gelir Desteği için 8 milyar Euro, pazar önlemleri için 1 milyar Euro, kırsal kalkınma önlemleri için 2.3 milyar Euro olmak üzere toplam 11.3 milyar Euro kaynak gerektiği ifade edilmektedir. Buna karşılık Türkiye 2013 yılında tarımını 3.5 milyar Euro gibi bir bütçe ile desteklemiştir. Başka bir deyişle, AB düzeyinin 1/4'ü kadar destek verebilmektedir. Batı kaynaklı hesaplamalar Türk tarımının AB'ye uyumunun yılda 20 milyar Euro'nun üzerinde bir kaynağa gereksinim duyduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık böyle bir kaynağın halen olmadığı ve planlanmadığı da bir gerçektir (Gaytancıoğlu, 2009: 178).

Gerekli mali yardım yapılmadan gerçekleştirilebilecek olası bir üyelikte, tarıma yönelik kalıcı derogasyonların kaldırılması halinde; AB Ortak Tarım Politikasının 3 temel ilkesinden "Mali Dayanışma" dışında kalan diğer ikisi olan "Pazar Birliği" ve "Topluluk Tercihi" nin işlemesiyle ortaya çıkan "Etki Değerlendirme Raporunda" da belirtilen bir durum söz konusudur. Buna göre yalnızca, yaş meyve ve sebze, fındık, koyun eti ve bakliyat alt sektörlerinin rekabetçi olabileceğini, diğer alanlarda ise AB tarımsal ürünlerinin Türkiye pazarını dolduracağını öngörmek zor değildir.

Türkiye'nin AB ülkelerinde uygulanan Ortak Tarım Politikasına uyumu ancak kendi içinde uyguladığı tarım politikalarını değiştirmesiyle mümkündür. Tarım sektöründe günlük politikalar yerine orta ve uzun vadeli, tutarlı destekleme politikaları izlenmelidir. Türkiye tarımının Topluluk tarımına uyumu Ortak Tarım Politikasının tüm kuralları ve temel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşebilecektir. Bu nedenle, Türk tarımının çıkarlarını koruyacak maddelerin Ortak Tarım Politikasına eklenmesi gerekebilecektir. Bunların eklenmesi veya bir kısmının Türkiye'nin çıkarları yönünde değiştirilmesi son derece zordur. Türkiye gibi benzer özelliklere sahip Polonya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın Topluluğa uyum ile ilgili deneyimleri Türkiye için yararlı olacağından bunların izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

Türkiye uyum konusunda gelişmekte olan diğer Doğu Avrupa ülkelerini izleme gibi bir avantaja da sahiptir. AB'nin en son uyguladığı reformlar ile Türkiye'de uygulanmaya başlayan reformlar örtüşmektedir. Ancak önemli fark, AB'nin tarıma

ayırıldığı kaynaklar hemen hemen aynı kalırken, kullanım alanı ve biçimi değişmektedir. Türkiye'de tarıma ayrılan kaynaklar ciddi oranda azalmıştır. AB'nin birinci sıraya koyduğu hedef, üretim ve doğrudan gelir desteği ilişkisini kaldırmaktır. İkincisi bu ödemeleri çevre, gıda güvenliği, hayvan refahı, sağlık, karşılığında vermektir. Üçüncüsü, büyük işletmelere verilen doğrudan gelir desteğini kırsal kalkınmaya aktarmaktır. Dördüncüsü, yeni bir danışmanlık sistemi kurmaktır. Beşincisi, yeni kırsal kalkınma önlemleri olarak üretim kalitesini, gıda güvenliğini yükseltmek, danışma sisteminin maliyetini karşılamaktır. Son olarak da ürün piyasalarında düzenlemeler yapmaktır. Bu ürünler arasında Türkiye'de olduğu gibi, tütün ve şeker pancarı da bulunmaktadır. Avrupa Birliğindeki yetkililer de doğrudan gelir desteğinin "üretim yapılmasın" diye verilmediğini, karşılık olarak ne beklendiğini açıklamakla uğraşmaktadırlar (Özkaya vd., 2001).

AB'de tarım, ortak bütçenin en büyük kısmını oluşturmaktadır. Eski çalışmalar bunun Türkiye için karlı bir uyum olacağına işaret ediyordu. Yeni çalışmalar Türkiye'nin kazançlı çıkabileceğinden kuşku uyandıracak sonuçlar veriyor. AB'ndeki üye sayısı arttıkça yeni üye olmanın hiç bir alanda aşırı bir getiri sağlamayacağı yaygın bir görüştür. Tarım ürünleri dış ticaretinde hala net ihracatçı olan Türkiye'nin rekabetçi anlayışın giderek güçlenmesiyle bu özelliğini bile AB karşısında koruyabileceği kuşkuludur. Sonuç bitkisel üretime değil hayvancılık ürünlerine bağlıdır. Daha önce üye olmuş güney ülkelerinde gözlemlendiği gibi Türkiye'nin de bu alandaki rekabet gücü zayıftır. Ancak Türkiye zayıflığını teknolojik ilerlemeleri ile kapatabilecek bir konumdadır. Tarımsal rekabet gücü Türkiye'nin en anlamlı uyum stratejilerinden biri durumundadır. (Gaytancıoğlu, 2009: 176-179).

Türkiye ile AB arasında tarım alanındaki ilişkilerin çerçevesini 1963 tarihli Ankara Anlaşması, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ve 1198 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararları belirlemektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin OTP'ye özellikle tarım nüfusu, işletme büyüklüğü, örgütlenme, tarımsal desteklemeler, kurumsal organizasyon, teknoloji kullanımı, verimlilik, bitki ve hayvan sağlığı şartları, ürün kalite ve standartları açısından uyum sağlaması gerekmektedir. Tam üyelik öncesinde Türkiye'nin uyum sağlamakla yükümlü olduğu AB mevzuatı toplam 80 bin sayfadan oluşmaktadır. Türkiye'nin tarım mevzuatının Avrupa Birliği tarım mevzuatına

uyumunun oldukça zor, kapsamlı ve yoğun bir çalışmayı gerektirdiği açıktır (Öztürk ve Ardor, 2005).

Toprak verimliliği açısından AB ortalaması Türkiye'dekinden % 50 daha fazladır. Bu bağlamda rekabet için verimi artırmaya yönelik alınacak bilgi ve teknolojiye erişim ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması gibi standart önlemlerin yanında, çiftçi ailelerinin sayılarının düşürülmesi ve çiftçi ailesi başına düşen toprak miktarının da artırılması gerekecektir. Bu hedefin gerçekleşmesi, yaklaşık % 1.5 olan nüfus artış hızı daha aşağılara düşürülmedikçe ve büyüme hızının belli bir düzeyde sürdürülebilirliği sağlanmadıkça sosyolojik açıdan pek mümkün görülmemektedir (Gaytancıoğlu, 2009).

AB'nin aksine Türkiye'de tarım işletmeleri küçük ve parçalanmış durumdadır. Bu durumun büyük oranda Türkiye'nin demografik özelliklerinden ve miras hukukundan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, parçalanma eğiliminin durdurulması için miras hukukunun yeniden düzenlenmesi düşünülse bile, bu yeterli olmayacaktır. Şöyle ki, toprak tek bir mirasçıya intikal ettiği durumda ailedeki diğer bireylerin mağdur olacağı açıktır. Bu durumun önlenmesi için yaygın eğitim olanaklarının sunulması ve tarımda açığa çıkacak nüfusa yeni iş alanlarının yaratılması gerekmektedir. (Dinler, 2014: 350-352).

Bu amaca yönelik olarak kırsal alanda tarıma dayalı küçük ve orta ölçekli tesisler kurularak, tarımsal üretimden bir kısım çalışanın buraya kaydırılması suretiyle istihdam yaratılması önemlidir. Örneğin, tamamlandığında bölgesel geliri dört katına çıkarması ve 1,5 milyon yeni iş olanağı yaratması beklenen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) benzeri kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, bunun ötesinde Türkiye'de, AB'nin aksine, devlet tarafından uygulanan kırsal kalkınmaya yönelik eğitim faaliyetleri ve yayınlar dışında doğrudan tarımla ilgili yapısal politika bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye koşullarında bir ülke için tarımsal işletmelerin büyütülmesi kısa dönemde çok gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Herhangi bir önlem almadan tarımsal nüfusun azaltılması yönünde atılacak bir adım, kesimde çalışanların hiçbir sosyal güvencesi olmadığından açığa çıkacak nüfusun kente göçmesi anlamına gelir. Oysa Türkiye'de kentler bu göçü kaldıracabilecek durumda değildir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin OTP'ye uyumu, tarımsal işletmelerin büyütülmesi, tarımsal nüfusun azaltılması gereklilikleri açısından sadece kağıt üzerinde yazılacak raporlar ile kalmamalıdır. Bunun için hem örnekler incelenmeli hem de geçmişte yapılan yanlış politikalardan ders alınması daha faydalı olacaktır. AB'de tarıma destek kuruluşu tek ve merkezi iken, Türkiye'de ürüne göre değişmektedir. AB destek mekanizmalarını ürün kalitesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyine göre ayarlayabilmektedir. Buna karşılık Türkiye'de desteklemede söz konusu unsurların dikkate alınmaması ve üretici örgütlerinin AB'deki kadar güçlü olmaması diğer önemli farklardır. AB'deki üretici birliklerine benzer yapıda üretici birliklerinin kurulup örgütlenmesi ve etkin bir yapıya kavuşturulmasına ilişkin "Tarımsal Üretici Birlikleri" yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı çerçevesinde güçlü üretici birliklerinin oluşturulması, OTP'ye uyum yönünde atılacak önemli bir adımdır (Şahin ve Berk, 2008).

Türkiye'de tarım kesiminde kullanılan finansman kaynakları değerlendirildiğinde etkinlikten uzak birçok dağınık fonun bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin öncelikle iç finansman kaynaklarını FEOGA benzeri bir ulusal tarım fonunda birleştirmesi gerekmektedir. Uzun yıllar süren çalışmalar sonucu oluşmuş, karmaşık ve başlangıcından günümüze kadar önemli reformlarla değişime uğramış OTP'ye Türk Tarım kesiminin uyumunun kolay olmayacağı açıktır. Bu yapısal zorluğun yanı sıra AB'nin OTP'ye uyum süreçlerinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e üyelik öncesinde tanıdığı geçiş sürelerini, yeni genişleme sürecinde aday ülkelere tanıması üyelik öncesinde OTP'ye uyumu zorlaştıran bir başka önemli boyuttur.

2.3. AB VE TÜRKİYE'DE TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ

Avrupa Birliği ve Türkiye tarımının ekonomilerindeki yerleri iki tarafın da tarımdaki gelişmişlik düzeylerini gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin tarımının AB karşısında nerde olduğu AB ye giriş sürecinde daha ne kadar yol kat etmesi gerektiği bu başlık altında irdelenecektir.

Türkiye tarımının GSYH içindeki payı sürekli bir gerileme seyrinde olup 1980 yılında %26, 2002 yılında %13,8 ve 2011'e gelindiğinde ise %8,1 olmuştur. 2011 yılında aynı oran AB-27 için %1,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. AB ülkelerinin bazılarında

bakıldığında ise bu oran Almanya için %0,6; Fransa için %1,4; Yunanistan'da %2,4 seviyelerindedir. Birlik içinde en büyük orana sahip olan Romanya da ise bu oran %5,9 düzeyindedir. Bunun anlamı oluyor ki en büyük orana sahip olan ülke ile aramızda yaklaşık %2,2'lik bir fark bulunmaktadır. Türkiye, AB karşısında halen bir tarım ülkesi konumunda gözükmemektedir.

Türkiye'nin tarımsal istihdamdaki payına bakıldığında ise 2001 yılında %38,9 olan bu oran 2013 yılına gelindiğinde %23 seviyesine gerilemiştir. Kısaca Türkiye'de her 5 kişiden birisi tarım sektöründe çalışmaktadır. 2011 yılı verilerine göre aynı oran AB-27 de %5,3'dür. Türkiye tarımsal istihdam açısından AB'nin ortalamasının yaklaşık 4,5 katı daha fazla tarımsal istihdama sahiptir (Dinler, 2014: 350-352).

Tarımsal girdi kullanımı olarak karşılaştırma yapıldığında, tarımsal verimi artıran en büyük faktör olan gübre tüketimi Türkiye'de hektar başına 90 kg iken, bu oran İngiltere'de 239 kg, Almanya'da 211 kg, Hollanda'da 283 kg'dır. Tarım ilacı kullanımına bakıldığında ise Türkiye'de hektar başı 1,500 gr iken bu oran AB tüketiminin onda biri düzeyindedir. Türkiye'de sulamaya bakıldığında sulanabilir arazilerin ancak üçte biri sulanabilmektedir. Bu oran AB'nin oldukça altında bir oranı teşkil etmektedir (<http://data.worldbank.org/indicator/AG.CON.FERT.ZS>, 2014).

Tarımda girdilere paralel olarak da verimlilik seyretmektedir. Yukarıda bahsedilen AB ve Türkiye arasındaki girdi karşılaştırmasının sonucu olarak verimlilik farklılıkları aşağıdaki gibidir:

- Buğday verimi, Türkiye'de 220 kg/da AB-27'de 563 kg/da (AB 3 kat daha verimli)
- Şeker Pancarı verimi Türkiye'de 38.000 kg/ha AB-27'de 58.000 kg/ha (AB 1,5 kat daha verimli)
- Tütün verimi Türkiye'de 960 kg/ha AB-27'de 2.350 kg/ha (AB 2.4 kat daha verimli)
- Türkiye'de inek başına yıllık süt verimi 1.800-2.000 kg iken AB-27'de 5.500 kg'dır. (3 kat fazla)
- Türkiye'de ortalama karkas ağırlığı 170 kg iken AB-27 de 281 kg'dır. (1.7 kat fazla)

İşletme başına düşen hayvan sayısı Türkiye’de 3.9, Avrupa Birliği’nde 38.7’dir. Kısaca işletme başına on kat daha fazla hayvan düşmektedir (www.abveteriner.org/dosyalar/abveturkiyetarim.ppt, 2014).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IPARD PROGRAMI VE KÜTAHYA'NIN GENEL DURUMU

AB'ye katılmak isteyen ülkelerin uyum sağlamayan sektörleri için uygulanan birçok katılım öncesi yardım aracı bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Türkiye'de uygulanan IPARD programıdır. Bu bölümde program hakkında genel bilgiler verilecektir. 42 ilde uygulanmakta olan bu programın etkilerini tespit etmek üzere uygulama alanı olarak Kütahya İli seçilmiş olup genel hatlarıyla İl hakkında bilgiler sunulacaktır.

3.1. IPARD PROGRAMI

İkinci Bölümde de bahsedildiği üzere Türkiye 1959 yılından günümüze kadar AB'ye girmek için uzun uğraşlar vermiş olup 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği belirtilerek ve katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırılmıştır. AB, birliğe üye olmak isteyen ülkelere bazı mali yardım araçları ile uyum süreci çerçevesinde yardımlar aktarmış ve halen de aktarmaya devam etmektedir. Bu mali yardımlardan bazıları ISPA, SAPARD, PHARE, CARDS gibidir. Bu programlardan SAPARD² son olarak Hırvatistan'da uygulanmış olup (2000-2006) olumlu sonuçlar alınmıştır (IPARD Programı, 2007-2013).

Avrupa Birliği (AB) aday ve potansiyel aday ülkelere destek amacıyla 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü çerçevesinde Katılım Öncesi Yardım Aracı'nı (Instrument for Pre-Accession Assistance- IPA) oluşturmuştur. IPA desteği beş bileşeni içermekte olup, Türkiye IPA tüzüğü'nün EK 1'inde yer alan aday ülke statüsünde bütün bileşenlerden yararlanabilmektedir. IPA'nın beşinci bileşeni Kırsal Kalkınma (IPA Rural Development- IPARD) Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal kalkınma Politikası ve ilgili politikalarının uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemektedir. IPARD desteğinin 2007-2013 yıllarını kapsayan çok yıllık "Kırsal Kalkınma Programı" kapsamında uygulanması gerekmekte olup, AB Komisyonu tarafından gerçekleştirilen akreditasyonun geç gerçekleşmesi ve fonların ön görülen sürede dağıtılamamasından dolayı bu süreç uzatılmıştır (n + 3 kuralı).

² 1999 yılında kurulan SAPARD program (Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Eylem Planı) AB adayları Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin OTP ye uyum süreçlerini desteklemek için kurulmuştur.

Türkiye için IPA Kırsal Kalkınma Programı (IPARD Program) ülkenin kırsal kalkınma bağlamında katılım öncesi dönemdeki öncelikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Bu çerçevede 2007-2013 yıllarını içeren 9. Kalkınma Planı, 2006-2010 yıllarını içeren Tarım Stratejisi ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi öncelikleri yanında Avrupa Birliği Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi'nin stratejik öncelikleri de dikkate alınmıştır. AB'nin 1085/2006 IPA Konsey Tüzüğü ve tüzüğün uygulanması esaslarını içeren 718/2007 sayılı IPA Uygulama tüzüğü Programın dayanağını oluşturmaktadır (IPARD Programı, 2007-2013).

Türkiye için öngörülen IPARD bütçesi AB katkısı 873,9 Milyon Avro iken, TC katkısı 291 Milyon avrodur. Toplam IPARD bütçesi ise 1.165 Milyar avrodur. Yapılacak yatırımlarda %75 AB katkısı var iken %25 TC katkısı bulunmaktadır.

3.1.1. IPARD Uygulayıcısı Kurum: TKDK

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) 18 Mayıs 2007 tarihli ve 5648 sayılı kanunla kurulmuştur. Kurumun kurulma amacı ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmektir (www.tkd.gov.tr, Erişim: 05.08.2014).

Kurum kurulduktan sonra 25 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Fonları ile desteklenen Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşenini (IPARD) uygulamaktadır. Söz konusu programla; tarım sektöründe ve kırsal alanda faaliyet gösteren üreticilerimizin, çiftçimizin, üretici birliklerinin, özel sektörün ve potansiyel yatırımcıların tarım ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi amacı ile AB hibe fonlarını projeler karşılığında ve sözleşmelerine uygun olarak kullanılmaktadır. Programda 42 il destekleme kapsamında uygun görülmüş olup bunlar iki faza ayrılmıştır. 1. Faz iller 20 adet olup 2011'de destek uygulamalarına başlanmıştır. 2. Faz

iller ise 22 il olup 2012 de destekleme faaliyetlerine başlamış ve ilk proje çağrısına³ 2013 yılında 9. Çağrı ile başlamışlardır (www.tkd.gov.tr, Erişim: 05.08.2014).

3.1.2. IPARD Destekleri

IPARD tarafından 3 ana tedbir⁴ belirlenmiş olup bu tedbirlere destek verilmektedir. Bu tedbirler ve alt tedbirleri aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir. IPARD programında her tedbir ve alt tedbirlerde genel uygunluk kriterleri ve spesifik uygunluk kriterleri bulunmaktadır. Çalışmamızda desteklemeleri ayrıntısı ile incelemek yerine genel hatları ile bilgiler verilip bu desteklemelerin ekonomik yönden olumlu ve olumsuz yönleri açıklanacaktır.

Tablo 3.1: IPARD'ın Güncel Destekleri

TEDBİR KODU-ADI	ALT TEDBİR KODU-ADI		
101-TARIMSAL İŞLETMELERİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE TOPLULUK STANDARTLARINA ULAŞTIRILMASINA YÖNELİK YATIRIMLAR	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	
	101-2	Et Üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım	Kırmızı Et
			Beyaz Et
103-TARIM VE BALIKÇILIK ÜRÜNLERİNİN İŞLENMESİ VE PAZARLANMASININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE TOPLULUK STANDARTLARINA ULAŞTIRILMASINA YÖNELİK YATIRIMLAR	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Süt İşleme Tesisleri
			Süt Toplayan Üretici Örgütleri
	103-2	Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	Kırmızı Et
			Beyaz Et
	103-3	Meyve ve Sebzelerin İşlenmesi ve Pazarlanması	
103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması		
302- KIRSAL EKONOMİK FAALİYETLERİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK YATIRIMLAR	302-1	Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi	
	302-2	Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	
	302-3	Kırsal Turizm	
	302-4	Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi	

Kaynak: <http://www.tkd.gov.tr/Giris.aspx>, (08.08.2014).

³ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu belli dönemlerde (genelde yılda 3 veya 4) proje kabul etmektedir. Ve bu dönemlere başvuru çağrı dönemi denmektedir. Şimdiye kadar (2014 Mart itibari ile) 12 çağrıya çıkmıştır.

⁴ IPARD Programında yazan 7 ana tedbir bulunmakta olup bunun yalnızca 3 tanesi uygulanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için IPARD programına bakılabilir. IPARD Programının Türkçe çevirisinde tedbir ifadesi kullanılmış olup; ancak bu çalışmamızda bundan sonra tedbir yerine “destek” kelimesi kullanılacaktır.

Harita 3.1: IPARD Programı uygulanan 42 İl

Kaynak: <http://www.tkd.gov.tr/Giris.aspx>, (08.08.2014).

3.1.2.1. Et ve Süt Üretimine Yönelik Destekler

Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Yönelik Yatırımlar (101 no'lu) desteği ile IPARD programı hayvansal üretimi desteklemektedir. 101-1 alt tedbirinde küçükbaş (keçi/koyun) ve büyükbaş süt üretimini desteklerken; 101-2 alt tedbirinde küçükbaş (keçi/koyun), büyükbaş, hindi ve broiler⁵ et üretimini desteklemektedir (IPARD Programı, 2007-2013).

Bu desteklemenin amaçları:

- Sürdürülebilirliklerinin ve birincil tarımsal ürünlerin üretiminde genel performansların geliştirilmesi,
- Aynı zamanda ilgili Topluluk standartlarının sağlanması ve genelde İyi Tarım Uygulamalarının geliştirilmesi,
- Kırsal alanlardaki bölgesel dengesizliklerin ve az gelişmiş alanlardaki mevcut nüfus azalmasının düzeltilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Destekleme kalemleri bütün tedbirlerde aynı olup kurum 4 kaleme destek vermektedir.

- a. Yapım işleri: Ahır, ağıl, kümes, idari bina, yem deposu, araç deposu gibi.
- b. Makine-ekipman alımı: Yapılan yatırım için gerekli makine-ekipman gibi.
- c. Hizmet alımı: Çizimler, danışmanlıklar gibi.
- d. Görünürlük alımı: tabela ve pano gibi.

Desteklenen yatırım tutarı bu ana tedbir için minimum 15.000 maksimum 1.000.000 avrodur. Destek oranı ise %50 ile %65 arasında değişmekte olup sebebi,

- Genç girişimciler için teşvik edici bir sistem olması adına, yatırımı yapan kişi 40 yaş altında ise +%5,
- Dağlık alanlara yatırım yapılması için teşvik edici bir sistem olması adına, yatırım yapılan yer dağlık⁶ alanda yer alıyorsa +%10 teşvik verilmesidir.

⁵ Et tavuğu. Kurumun yumurta tavukçuluğuna desteği bulunmamaktadır.

⁶ Dağlık alandan kasıt 1.000 rakım üstü veya 500 rakım üstü olup %17 ve üzeri eğime sahip olan yerlerdir.

Süt üretimi için:

- Büyükbaşta minimum 10 maksimum 120 baş sağmal inek kapasitesinde olmalıdır.
- Küçükbaşta minimum 50 maksimum 500 baş koyun/keçi kapasiteli olmalıdır.

Et üretimi için:

- Büyükbaşta minimum 30 maksimum 250 baş besi sığırı kapasitesinde olmalıdır.
- Küçükbaşta minimum 50 maksimum 500 koyun/keçi kapasitesinde olmalıdır.
- Broilerde minimum 5.000 maksimum 50.000 dönem kapasite de olmalıdır.
- Hindide minimum 1.000 maksimum 8.000 dönem kapasite de olmalıdır.

3.1.2.2. İşleme ve Pazarlama Tedbiri

Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar (103 No'lu) desteklemesi ile IPARD programı işleme ve pazarlamayı desteklemektedir. 103-1 alt tedbiri ile süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasını; 103-2 alt tedbiri ile et ve et ürünlerinin işlenmesini ve paketlenmesini; 103-3 alt tedbiri ile meyve ve sebzelerin işlenmesini ve pazarlanmasını; 103-4 alt tedbiri ile su ürünlerinin işlenmesini ve pazarlanmasını desteklemektedir (IPARD Programı, 2007-2013).

Bu tedbirin amaçları:

- Ortak Tarım Politikası ile AB'ye katılım sürecindeki ilgili diğer politikalara ilişkin müktesebatın uygulanmasına yönelik Türkiye'nin hazırlık sürecine katkı sağlanması,
- Gıda işleme sektörünün sürdürülebilir adaptasyonuna katkıda bulunulması, yeni teknolojiler sunularak ve Topluluk standartlarına uyuma önem verilerek, tarımsal ürünler için yeni pazar fırsatları yaratılması ve iç pazarda daha kolay rekabet etmelerinin sağlanmasıdır.

Gıda işleme sanayisine destek vermek suretiyle;

- Topluluk Standartlarına ulaşılması,
- Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında performansın ve rekabet gücünün geliştirilmesi,
- Kırsal alanlardaki bölgesel dengesizliklerin ve az gelişmiş alanlardaki mevcut nüfus azalmasının düzeltilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

101 tedbirinde olduğu gibi bu tedbirde de aynı şekilde 4 farklı kalemdede destek verilmektedir. Ve bu tedbirde destek oranı her hâlükârda %50 tutarındadır. Bu tedbir için yatırım tutarı⁷ ise minimum 30.000 maksimum 3.000.000 avrodur. 101 tedbirinde olduğu gibi bu tedbirlerin tamamında da kapasite kriterleri bulunmaktadır.

3.1.2.3. Kırsal Kesim Desteklemeleri

Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi (302 No'lu) desteğiyle IPARD programı kırsal kesimi desteklemektedir. 302-1 alt tedbiri ile Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesini; 302-2 alt tedbiri ile Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesini; 302-3 alt tedbiri ile Kırsal Turizmi; 302-4 alt tedbiri ile de Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesini desteklemektedir (IPARD Programı, 2007-2013).

302-1 alt tedbirinin içinde de farklı alanlar bulunmaktadır. Bunlar; tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, süs bitkisi yetiştiriciliği ve arıcılık olmak üzere 3 farklı yatırım alanıdır. 302-2 alt tedbirinde ise yatırım konusu ikiye ayrılmış ve bunlardan ilki el sanatlarıdır. Kurum Türkiye'de yapılan yaklaşık 25 el sanatını belirlemiş ve bu konulardan birine yatırım yapılabileceğini belirtmiştir. İkincisi ise yöresel gıda ve tarım ürünleri olup her ilin kendine has gıda ve tarım ürünleri destek kapsamındadır.

302-3 alt tedbirinde ise kırsal turizm başlığı çok geniş olup temel olarak konaklama tesislerine ve rekreasyon faaliyetlerine destek vermektedir. 302-4 alt tedbirinde ise kurumun belirlemiş olduğu balık çeşitlerinden olmak koşulu ile kültür balıkçılığı üretimine destek verilmektedir.

⁷ Her alt tedbir için farklı yatırım tutarları bulunmakla birlikte, geneli için maksimum ve minimum tutarları ifade etmektedir.

Bu desteklemenin amaçları:

- Ortak Tarım Politikası ile AB'ye katılım sürecindeki ilgili diğer politikalara ilişkin müktesebatın uygulanmasına yönelik Türkiye'nin hazırlık sürecine katkı sağlanması,
- İş faaliyetlerinin geliştirilmesi yoluyla yeni iş olanaklarının yaratılması ve mevcut istihdam olanaklarının korunması, bu sayede kırsal alanların ekonomik faaliyet düzeylerinin artırılmasına ve kırsal nüfusun azalmasını önlemeye katkıda bulunulması.
- Bölgesel kırsal kalkınma dengesizliklerinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunulmasıdır.

302 tedbirinin en önemli özelliklerinden birisi yatırım yapılacak yerin kırsal alanda⁸ olma zorunluluğunun olmasıdır. Bu tedbirde maksimum yatırım tutarı⁹ 500.000 avro olup destek oranı ise %50'dir.

3.1.2.4. Destek Almak İçin İzlenecek Süreç

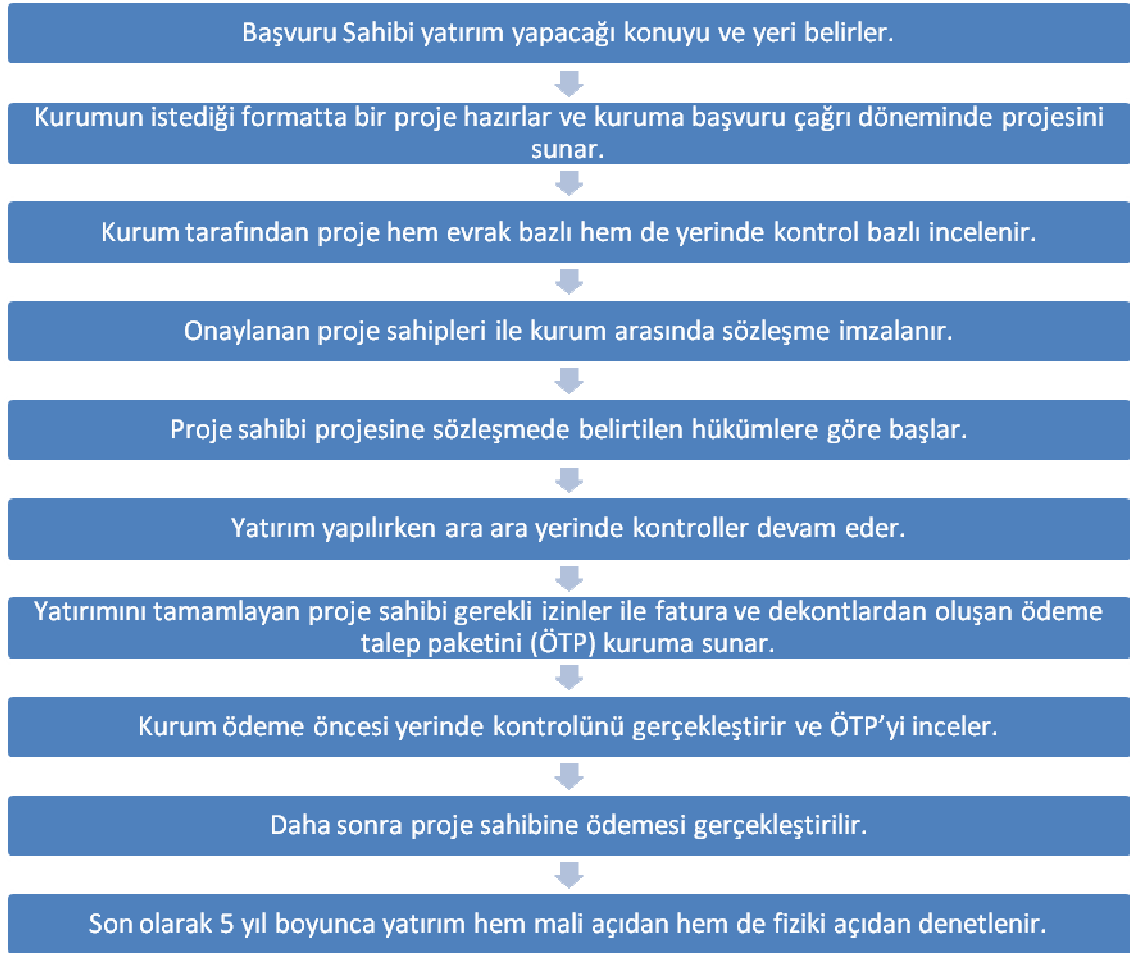
Kurumun projede istedikleri şu şekildedir.

- Başvuru Formu (Başvuru sahibi ve yatırım yeri hakkında bilgiler ile harcama tabloları)
- Resmi Belgeler (Başvuru sahibine ve yere ait resmi belgeler)
- Teklifler (İnşaat, makine-ekipman, hizmet alımı ve görünürlük alımları ne kadar ve kime yaptıracaktır.)
- Mimari, İnşaat, Elektrik –Tesisat, Mekanik-Tesisat Çizimleri
- İş Planı (yatırım hakkında ve yatırımcı hakkında her türlü bilgi ile mali öngörü)
- Teknik Proje (Yatırım kapasitesi ile inşaat ve makine-ekipman uyumlulukları)

⁸ Kırsal alandan kasıt, nüfusu 20.000'den az olan yerdir.

⁹ Her alt tedbir için farklı yatırım tutarları bulunmakla birlikte, geneli için maksimum ve minimum tutarları ifade etmektedir.

Başvuru süreci tabloda gösterildiği gibidir:

IPARD'ın en büyük özelliklerinden birisi desteklerini tam anlamıyla bir proje karşılığında vermesidir. Burada projeden kastedilen yapılacak yatırımlarda bir bütünsellik olmasıdır. Örneğin, bir yatırımcı kuruma başvurarak gerekli projeyi hazırlamadan balya hazırlama makinesi alamaz. Böyle bir makine almak istiyor ise kurum proje formatında aşağıdaki soruların yanıtlanmasını isteyecektir:

- Makinayı alacak kişi ve yatırım gerekli şartları sağlıyor mu? (Kurumun yatırımcı ve yatırıma dair bazı şartları söz konusudur.)
- Makine hangi tedarikçiden hangi fiyatla alınacaktır ve piyasa fiyatlarında mıdır?
- Alınacak olan makine (örneğin balya yapma makinesi) hangi yatırım kapsamında alınacaktır? (Bu makineyi almak için 101 tedbiri kapsamında (broiler ve hindi üretimi hariç) bir yatırımının olması gerekmektedir.)

- Alınacak makineye uyumlu traktörü (kendine ait veya kiralık) var mıdır? (Çünkü alınan makineyi kullanabilmesi için traktöre gereksinim vardır.)
- Alınacak makinenin kapasitesi neye göre belirlendi? (Örneğin: kendine ait 10 baş süt ineği varsa bunların bir yıllık yem tüketimi öngörülebilir olup ve buna uygun büyüklükte bir makine alınmalıdır. Ayrıca elinde bulunan diğer makineler ile uyumlu değil ise zaten bunu kullanamayacağı da dikkate alınmalıdır)
- Mevcut olan yatırım gerekli standartları¹⁰ sağlamakta mıdır?
- Alacağı makineyi kendi öz kaynakları¹¹ ile alabilecek durumda mıdır? (Çünkü Kurum hibeyi yatırımdan sonra vermektedir)
- Yatırım 5 yıl boyunca korunacak mı? (Yapılan yatırım 5 yıl boyunca sürdürülmek zorundadır)
- Yapılan yatırım gelir-giderleri hesaplandığında sürdürülebilir midir?

Yukarıda bahsedilen soruları başvuru sahibi¹² projesinde tek tek cevaplamak zorundadır. IPARD kapsamında yatırım yapılırken sıfırdan yatırım yapmak veya mevcut yatırımı modernize etmek ve genişletmek mümkündür. Bu program kapsamında dikkat edilecek husus yatırımı bir bütün olarak düşünmek ve ekonomik sürdürülebilirliği kanıtlamaktır. Kurum bunu bu şekilde yaparak, verilen hibenin doğru yatırımcı ile buluşmasını ve verilen hibenin ekonomiye geri kazandırılmasını amaçlamaktadır (<http://www.tdkk.gov.tr/1011.aspx>, 05.08.2014).

3.2. TEZ UYGULAMA ALANI: KÜTAHYA

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Kütahya, bilinen tarihi içinde Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyanogulları ve Osmanlı Dönemi uygarlıklarıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşmıştır. Kütahya ili sınırları içinde kalan topraklarda yerleşen ve adı bilinen en eski halk Hitit'lerdir. Buna rağmen çevredeki Arkeolojik buluntular ilin yerleşim tarihini çok daha eskilere, ilk çağlara değin götürmektedir. Kütahya için kesin bir kuruluş tarihi verilememekle birlikte; Hitit

¹⁰ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca belirtilen minimum kriterlerin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir.

¹¹ Yatırımı yapacak kişi kredi kullanacak olsa bile bu öz kaynak olarak kabul edilmektedir.

metinlerinde geçen Assuva tarihiyle ilgili IV. Tuthaliya (M.Ö. 1256–1220) yıllıklarına dayanarak M.Ö. 2000 ortalarında kurulduğu söylenebilir. Kütahya, zengin maden yatakları dolayısıyla tarihin her devresinde ilgi görmüş, bu sayede geniş ticaret yollarına sahip olmuş, hızla gelişmiştir. Malazgirt Zaferi'nin ardından XI. yüzyılın sonunda Türk uygarlıklarıyla tanışan Kütahya, Germiyanoglu Beyliği'ne başkentlik yapmış olup Osmanlı Devleti bu topraklar üzerinde kurulmuştur. Kütahya Türk ve dünya askerlik tarihinin en büyük zaferlerinden birinin kazanıldığı yer olarak zengin bir kültürel mirasa sahiptir (http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=tarih, 08.08.2014).

3.2.1. Coğrafi Yapısı

Kütahya, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alır. İç Anadolu Bölgesi ile denize kıyısı olan Ege Bölümü arasında geçiş alanıdır. İl 11.875 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının yaklaşık %1,5'nu kaplamaktadır. Kütahya, kuzeyinde Bursa, kuzeydoğusunda Bilecik, doğusunda Eskişehir ve Afyon, güneyinde Uşak, batısında Manisa ve Balıkesir illeriyle çevrilidir.

Kütahya ilinde ortalama yükselti 1.200 metredir. Dağların ve platoların ağırlıkta olduğu ilde yeryüzü şekillerinin %57,5'ini dağlar, %11 'ini ovalar, %31,5'ini platolar oluşturmaktadır. Kütahya tek kütleli dağlardan ve sıradağlardan oluşan yeryüzü şekillerinden ibaret değildir. Dağların uzanış biçimleri sistematik dağılışı göstermez. Kütahya ili; Ege Bölgesi'nde yer almasına rağmen, denizden uzaklık ve yükseltiye bağlı olarak iklimi kıyı Ege'den daha farklıdır. Kütahya ve çevresinin iklimi Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş tipidir. İklim ve sıcaklık şartları bakımından, her üç bölgenin özelliklerini taşır. Sıcaklık şartları İç Anadolu, yağış şartları Marmara Bölgesi tesiri altındadır.

İlin doğal bitki örtüsü Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin özelliklerini taşır. Kütahya'da kuru ormanlar çoğunluktadır. Bunu bozkır bitki toplulukları takip etmektedir. İl ormanları, daha çok dağ eteklerindeki platolarda yer alır. Yerleşim birimlerine yakın ormanlık alanlar çeşitli amaçlarla bilinçsizce tahrip edilmiştir. Bu oran %2-3 civarındadır. Kütahya 1.279.000.000 hektarlık yüzölçüme sahip olup, bu alanın 611.592.000 hektarlık bölümü, orman sahasıdır. İlin %52,97'sini ormanlık alanlar oluşturmaktadır. Orman alanlarının 296.464.000'lik hektarı, %48'lik

kısmı ekonomik değeri olan verimli ormanlar oluşturur. Geri kalan kısmı ise, bozuk orman özelliği taşır (http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=cografya, 2014).

3.2.2. İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu

Kütahya ilinin nüfusu, 2012 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 573 421 kişidir. Nüfusun 375 267 kişisi şehirlerde yaşarken, 198 154 kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı % 65,44, köyde yaşayanların oranı % 34,56 'dır. İl merkezi nüfusu 248 054, ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 48 kişidir. Kütahya'daki ilçe sayısı 13, belediye sayısı 72 ve köy sayısı ise 511'dir. Kütahya, belediye sayısı bakımından Türkiye'de en fazla belediyeye sahip 9. il konumundadır (http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=cografya, 2014).

Kütahya'da ekonomik hayatın temelini tarımsal faaliyetler, hayvancılık, madencilik, çinicilik, sağlık turizm hizmetleri oluşturmaktadır. Fakat son yıllarda sanayi alanında da büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Kütahya çiniciliğin merkezi haline gelmiştir.

Kütahya ilinin işsizlik oranı 2011 yılı için % 5,87, işgücüne katılma oranı % 45,6 ve istihdam oranı % 42,97'dir. Kütahya ilinde Türkiye'nin en büyük bor ve magnezit yataklarının yanı sıra, linyit kömürü, demir, manganez, kaolin, bentonit, kireçtaşı, feldspat, gümüş, altın, alunite, mermer, antimuan, krom, bakır, kurşun, çinko ve flor madeni çıkartılmaktadır. Ayrıca Kütahya Türkiye'nin en büyük jeotermal kaynaklarına sahiptir. 2012 yılı verilerine göre Kütahya ili, toplam 320 099 hektar tarım alanı ile Türkiye'nin 32. en büyük tarımsal alanına sahip ilidir. Bu alanın 312 562 hektarı toplam işlenen tarım alanı, geri kalanı ise uzun ömürlü bitkiler alanıdır.

Kütahya ili, bitkisel üretiminde buğday (durum), arpa (diğer), şekerpancarı, vişne, nohut, haşhaş (kapsül), haşhaş (tohum), kestane, sivri biber, üst sıralarda yer almaktadır. Yine kırmızı et, inek, manda ve koyun sütü gibi hayvansal ürünler üretimi de yer almaktadır. Kütahya ilinde genç nüfusun ağırlığı dikkat çekicidir.

3.2.3. Tarım ve Hayvancılık

Kütahya'nın sahip olduğu toplam tarım alanı 409.488 hektar olup yüzölçümünün %34'ünü oluşturmaktadır. Sulanan tarım alanlarının azlığı nedeniyle tarım alanlarının yaklaşık %96'sında hububat ekimi yapılmaktadır. Tarla ürünleri arasında buğday, şeker pancarı, arpa ve mısır önemli tarımsal ürünler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 3.2: Kütahya ve İlçelerinde Arazi Varlığı ve Kullanım Alanları

İlçeler	Tarım alanı(ha)	Orman ve fundalık(ha)	Çayır-mera (ha)	Diğer araziler(ha)	TOPLAM (ha)
Merkez	87.780	120.593	25.593	23.644	257.610
Altıntaş	39.380	26.123	17.819	7.178	90.500
Aslanapa	26.177	37.967	1.513	243	65.900
Çavdarhisar	26.604	27.088	4.806	2.020	60.518
Domaniç	12.772	35.610	11.465	2.053	61.900
Dumlupınar	11.467	15.879	1.321	1.833	30.500
Emet	29.086	35.288	2.500	108	66.982
Gediz	40.869	74.050	9.999	20.482	145.400
Hisarcık	12.139	19.524	1.100	237	33.000
Pazarlar	5.415	3.237	1.200	763	10.615
Simav	61.051	79.860	5.449	13.125	159.485
Şaphane	8.245	15.060	2.391	3.404	25.100
Tavşanlı	48.503	126.313	3.053	2.121	179.990
TOPLAM(ha)	409.488	616.592	88.209	77.211	1.187.500

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2014

Sebze ve meyve üretimi ise ancak %4 gibi küçük bir alanda yapılabilmektedir. Söz konusu sebzeler arasında domates, salatalık, kavun ve pırasa; meyveler arasında ise kiraz, vişne, üzüm, armut ve kestane önemli katkı sağlayan ürünler olarak göze çarpmaktadır. Tarım alanlarının ancak %17'si sulanabildiği için ürün çeşitliliği görülmemektedir (<http://kutahya.tarim.gov.tr/Menu/24/Kutahya-Hakkinda>, 2014).

Tablo 3.3: Sulanabilen Tarım Arazileri

İlçeler	Toplam Sulanabilir Alan (Ha)	İldeki Oranı (%)	Devlet Sulamaları (İl Özel İdaresi ve DSİ) (Ha)	Halk Sulamaları (Ha)	Toplam Sulanan Alan (Ha)
Merkez	28.500	14.16	6.828	3.500	10.328
Altıntaş	21.000	10.14	851	10.745	11.596
Aslanapa	15.000	7.45	1.266	1.020	2.287
Çavdarhisar	15.000	7.45	6.807	3.127	9.934
Domaniç	11.350	5.65	1.290	677	1.967
Dumlupınar	3000	1.49	675	60	735
Emet	27.740	13.79	598	2.800	3.398
Gediz	16.950	8.42	2.413	5.449	7.862
Hisarcık	8.350	4.15	720	173	893
Pazarlar	5000	2.48	557	98	655
Simav	25.050	12.45	4.800	7.306	12.107
Şaphane	4.320	2.15	160	48	208
Tavşanlı	19.950	9.92	6.833	3.108	9.941
TOPLAM(ha)	201.210	100	34.104	38.111	72.216

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

Kütahya merkez ve ilçelerine bakıldığında arazilerin çoğunluğu tarla bitkilerine yönelik kullanılmaktadır. Tarla bitkilerinin arasında çoğunluğu ise hububat oluşturmaktadır. Kütahya ili geçiş ikliminde yer aldığı için ürün çeşitliliği olarak birçok farklı ürün yetiştiriciliği yapılabilecek iken alışla gelmiş (arpa, buğday, pancar, nohut) ürünlerin ekimi halen devam etmektedir. Ayrıca Kütahya su zengini bir il olmasına karşın sulanabilir arazilerin oranı diğer illere göre oldukça azdır (<http://kutahya.tarim.gov.tr/Menu/24/Kutahya-Hakkinda>, 2014).

Tablo 3.4: Tarım Alanlarının Ürün Grupları Üzerinden Dağılımı

İlçeler	Kullanılan Toplam Alan (Dekar)	Tarla Bitkileri Alanı (Dekar)	Sebze Bahçeleri Alanı (Dekar)	Meyve Alanı (Dekar)	Nadas Alanı (Dekar)	Toplam Tarım Alanı (Dekar)
Merkez	709.456	635.920	9.709	3.127	60.700	877.800
Altıntaş	221.452	208.602	780	1.570	10.500	393.800
Aslanapa	180.808	148.310	1.193	205	31.100	261.770
Çavdarhisar	213.722	153.632	205	111	59.774	266.040
Domaniç	115.871	78.279	1.940	2.652	33.000	127.720
Dumlupınar	77.807	69.657	570	580	7.000	114.670
Emet	196.710	157.013	4.350	1.647	33.700	290.860
Gediz	378.958	323.651	16.213	8.970	30.124	408.690
Hisarcık	96.916	83.962	1.920	2.394	8.640	121.390
Pazarlar	42.143	23.537	1.497	12.351	4.758	54.150
Simav	488.397	390.391	15.027	34.479	48.500	610.510
Şaphane	61.317	41.961	559	14.847	3.950	82.450
Tavşanlı	409.663	311.394	6.112	2.774	89.383	485.030
TOPLAM	3.193.220	2.626.309	60.075	85.707	421.129	4.094.880

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

Kütahya için önemli bir geçim kaynağı da hayvancılık olup 2012 yılı verilerine göre 158.698 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvan varlığı bakımından Merkez ilçe, Tavşanlı, Simav, Gediz ve Aslanapa önemli bir potansiyele sahiptir (Tablo 3.5). Büyükbaş hayvanlardaki ıslah çalışmaları neticesinde kültür ırkı hayvan sayısında artış gerçekleşmiştir. Bu durum süt veriminin artmasında da önemli bir etken olmuştur.

Tablo 3.5: Büyükbaş Hayvan Varlığı (2012)

İlçeler	Sığır (kültür ırkı) (adet)	Sığır (yerli ırk) (adet)	Sığır (kültür melezi ırkı) (adet)	Manda(adet)	Toplam
Merkez	19.400	2.569	10.510	788	33.267
Altıntaş	7.615	350	6.250	135	14.350
Aslanapa	3.085	1.494	4.451	-	9.030
Çavdarhisar	4.090	628	1.574	5	6.297
Domaniç	3.930	175	3.320	2	7.427
Dumlupınar	1.455	124	772	3	2.354
Emet	4.965	1.285	3.008	-	9.258
Gediz	6.322	-	8.747	-	15.069
Hisarcık	3.450	445	530	-	4.425
Pazarlar	1.034	-	1.793	-	2.827
Simav	4.030	6.820	14.350	50	25.250
Şaphane	543	148	1.066	-	1.757
Tavşanlı	9.215	6.330	11.055	787	27.387
TOPLAM	69.134	20.368	67.426	1.770	158.698

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

İl'deki küçükbaş hayvan varlığı ise 400.000'in üzerindedir (Tablo:9). Küçükbaş hayvan varlığı bakımından Merkez ilçe ve Simav ilçesi ön sırada yer almakta olup, bu ilçeleri Tavşanlı ve Aslanapa izlemektedir.

Tablo 3.6: İlçeler İtibariyle Küçükbaş Hayvan Varlığı (2012)

İlçeler	Koyun (adet)	Keçi (adet)	Toplam
Merkez	53.235	32.770	86.005
Altıntaş	31.558	3.442	35.000
Aslanapa	32.310	13.640	45.950
Çavdarhisar	8.822	5.300	14.122
Domaniç	8.900	3.050	11.950
Dumlupınar	3.300	312	3.612
Emet	8.560	15.600	24.160
Gediz	23.162	11.548	34.710
Hisarcık	2.630	2.545	5.175
Pazarlar	2.251	1.506	3.757
Simav	57.000	24.000	81.000
Şaphane	9.318	3.020	12.338
Tavşanlı	38.650	10.650	49.300
TOPLAM	279.696	127.383	407.079

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

İl'de bir milyona yakın ise kümes hayvanı varlığı bulunmaktadır. Kanatlı hayvan varlığında Tavşanlı başı çekerken Simav et tavuğu üretiminde önde gelmektedir. Kütahya'nın çoğu kesiminden anayolun geçmemesi hastalıklar açısından ari bir bölge olmasını sağlamakta ve bu durum tavukçuluk yapılması için bir fırsat oluşturmaktadır.

Tablo 3.7: İlçeler İtibariyle Canlı Kümes Hayvanı Varlığı (2012)

İlçeler	Etçi tavuk sayısı(adet)	Yumurtacı tavuk (adet)sayısı	Kaz sayısı (adet)	Ördek sayısı (adet)	Hindi sayısı (adet)	Toplam
Merkez	-	-	-	-	-	-
Altıntaş	-	28.600	5.850	2.125	2.800	39.375
Aslanapa	-	4.950	4.000	400	2.500	11.850
Çavdarhisar	-	6.200	350	110	800	7.460
Domaniç	-	7.200	50	50	200	7.500
Dumlupınar	-	3.200	520	150	400	4.270
Emet	-	6.500	25	50	300	6.875
Gediz	-	2.335	181	116	665	3.297
Hisarcık	-	6.645	15	10	75	6.745
Pazarlar	-	4.400	-	35	-	4.435
Simav	180.000	18.000	-	480	-	198.480
Şaphane	-	7.180	-	10	-	7.190
Tavşanlı	-	450.000	-	130	-	450.130
TOPLAM	180.000	545.210	10.991	3.666	7.740	747.607

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

Türkiye genelinde 82.003 ton bal üretimi yapılmakta olup bunun %23,3'lük kısmı olan 19.132 tonu Ege Bölgesi'nde gerçekleştirilmektedir. Ancak TR33¹³ Bölgesi'nin bal üretimi Türkiye üretiminin sadece %1,9'dur. TR33 Bölgesi'ndeki arı kovanı sayısı da bal üretimiyle paralellik arz etmekte olup Türkiye genelindeki kovan adedinin

¹³ Afyon, Kütahya, Manisa ve Uşak illerinden oluşan bölgeye verilen isim.

%2'sidir. TR33 Bölgesi'ndeki %12'lik bal üretimi ise Kütahya'ya aittir. İl'deki toplam üretim içinde ise Merkez ilçe ve Altıntaş ilçesi ön sıralarda yer almaktadır (<http://kutahya.tarim.gov.tr/Menu/24/Kutahya-Hakkinda>, 2014).

Tablo 3.8: İlçeler İtibariyle Arıcılık

İlçeler	Bal üretimi(kg)	Balmumu üretimi(kg)	Eski usul kovan sayısı(adet)	Yeni usul kovan sayısı(adet)
Merkez	48.200	325	220	3.900
Altıntaş	47.500	400	-	3.250
Aslanapa	2.100	20	25	300
Çavdarhisar	9.500	4.350	40	450
Domaniç	11.000	3600	-	800
Dumlupınar	3.500	350	-	325
Emet	2.200	50	66	1.100
Gediz	13.000	1.120	78	1.100
Hisarcık	2.200	70	135	700
Pazarlar	800	155	155	385
Simav	19.000	1.000	64	2.056
Şaphane	2.600	5	-	250
Tavşanlı	30.500	2.050	440	1.680
TOPLAM	192.100	13.495	1.223	16.296

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
IPARD KÜTAHYA UYGULAMASI

IPARD kapsamında 42 il öngörölmüş olup bu 42 il de iki faza ayrılmıştı. Birinci fazda 20 il ikinci fazda ise 22 il oluşturulmuş olup Kütahya ikinci faz iller arasında yer almıştır. İlk 20 il 2011 de proje kabul etmeye başlayıp 8 çağrı aldıktan sonra, ikinci faz iller 2013 yılında 9. Çağrı ile proje kabulüne başlamıştır.

4.1. KÜTAHYA İL KOORDİNATÖRLÜĞÜ PROJE DÖNEMLERİ

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Kütahya İl Koordinatörlüğü 2012 yılı Şubat ayında personelini almış ve yoğun bir aylık eğitiminin ardından akreditasyon¹⁴ için örnekleme çalışmaları yapmıştır. 2013 yılı ilk aylarında akreditasyonu tamamlayan İl Koordinatörlüğü kurumun 9. ilin ise 1. proje çağrısına çıkmış olup ilk projelerini almıştır.

Mayıs 2014 itibariyle TKDK 12 çağrıya çıkmış olup yukarıda da belirtildiği gibi Kütahya İl Koordinatörlüğü 4 çağrıya çıkmıştır. 4 Çağrıda toplamda 494 proje başvurusu yapılmış ve bu projelerin toplam yatırım bedelleri 103.086.068,40 TL olup, destek tutarları ise 57.775.706,42 TL'dir. Aşağıda ilk dört çağrının yatırım kollarına göre dağılımı ve miktarları detaylıca verilmiştir.

4.1.1. Dokuzuncu Çağrı Desteklemeleri

2013 yılının ilk çeyreğinde çıkılan 9. Çağrıya 36 proje başvurusunda bulunulmuş olup, Kurum tarafından incelemeler neticesinde 30 proje onaylanmıştır. Kabul edilen projeler 2013 yılında yatırımlarını gerçekleştirmişler ve ödemelerini de almışlardır.

Bu projelerden 4 tanesi Büyükbaş Süt Üretimi olup toplamda 4.673.390,39 TL yatırım yapılmış ve bu yatırımın 2.826.956,45¹⁵ TL'si TKDK tarafından hibe olarak verilmiştir.

1 adet Kültür Balıkçılığı projesi gelmiş ve Çavdarhisar barajında yatırım için yapılan başvuru kabul edilmiştir. Toplam yatırım bedeli 332.615,82 TL olup verilen destek miktarı ise 166.307,92 TL'dir.

¹⁴ AB Komisyonu tarafından bütün iller tek tek denetimden geçerek destekleme dağıtmaya başlamışlardır.

¹⁵ Bu destek tutarının %75'lik kısmı AB desteği iken %25'lik kısmı TC desteğidir.

25 adet Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi adı altında arıcılık ve tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine proje başvurusu yapılmış olup, toplam yatırım tutarı 1.875.968,63 TL iken bununun 940.847,45 TL'si destektir.

4.1.2. Onuncu Çağrı Desteklemeleri

9. Çağrının ardından, 2013 Mayıs ayında Kurum 10. Çağrıya çıkmış olup Kütahya İl Koordinatörlüğü'ne 25 proje başvurusu yapılmış ve tamamı kabul edilmiştir. Bu çağrı dönemi kabul süresi kısa tutularak ara çağrı gibi kabul edilmiştir.

10. çağrıda 1 meyve sebze işleme pazarlama tesisi 1 adet büyükbaş besi üretimi ve 23 adet tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği projesi kabul edilmiştir. Bu projelerin toplam yatırım tutarı 3.950.000,00 TL olup TKDK'nın bu yatırım tutarına desteği 2.234.650,00 TL olmuştur.

4.1.3. On Birinci Çağrı Desteklemeleri

2013 Ekim ayında çıkılan 11. Çağrıda 398 proje alan Kütahya İl Koordinatörlüğü'nün toplam proje yatırım tutarı 62.087.638,00 TL olup toplam destek tutarı ise 33.016.956,00 TL'dir.¹⁶

398 projenin faaliyet konuları dağılımı ise şöyledir:

3 Büyük Baş Süt Üretim Yatırımı,

2 Büyük Baş Besi Yatırımı,

3 Et tavuğu Yetiştiriciliği Yatırımı,

1 Küçükbaş Besi Yatırımı,

2 Süt ve Süt ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Yatırımı,

1 Kesimhane ve Et İşleme Entegre Tesisi Yatırımı,

1 Restoran ve Piknik Alanı Yatırımı,

385 Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Yatırımına yönelik proje başvurusu yapılmıştır.

¹⁶ 11. Çağrıdan sonraki çağrılardaki tutarlar kesinleşmemiş olup, tahmini değerleri yansıtmaktadır.

4.1.4. On İkinci Çağrı Desteklemeleri

2014 Şubat ayında çıkılan 12. Çağrıda toplam 35 proje başvurusu yapılmış olup toplam yatırım tutarları 30.166.457,85 TL iken verilecek hibe miktarı ise 18.589.990,80 TL'dir.

Yatırımların dağılımı ise:

6 proje Büyükbaş Süt üretimine yönelik olup, toplam yatırım tutarları 12.769.336,47 TL ve verilecek hibe miktarı ise 8.171.401,34 TL;

8 proje Et Tavukçuluğu olup, toplam yatırım tutarı 9.810.194,21 TL ve verilecek hibe miktarı ise 6.167.040,83 TL;

2 proje Büyükbaş Et üretimi olup, toplam yatırım tutarı 3.945.274,89 TL ve verilecek hibe miktarı ise 2.418.972,49 TL;

3 proje Süt Toplama Merkezlerine yönelik olup, toplam yatırım tutarı 1.228.270,00 TL ve verilecek hibe miktarı 614.135,00 TL;

14 proje Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliğine yönelik olup, toplam yatırım tutarı 380.261,00 TL ve verilecek hibe miktarı 201.880,50 TL;

1 proje Leblebi üretimine yönelik olup, toplam yatırım tutarı 619.122,34 TL ve verilecek hibe miktarı 309.561,17 TL;

1 proje Otel yapımına yönelik olup, toplam yatırım tutarı 1.413.998,94 TL ve verilecek hibe miktarı 706.999,47 TL'dir.

4.2. TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU DESTEKLERİNİN KÜTAHYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

TKDK'nın 10 farklı alt tedbirde desteklerinin olduğu ve bunların içerikleri önceki bölümlerde ayrıntısıyla anlatılmıştı. Şimdi bu başlık altında sağlanan (ve sağlanacak olan) desteklerin bazılarının Kütahya ekonomisine etkileri ortaya konularak IPARD programının verimliliği değerlendirilecektir. Bu bölümde dikkat edilmesi gereken en önemli husus bazı yatırımların hayata geçirilmediğidir. Ancak İl Koordinatörlüğünde proje onaylanma oranı %95 düzeyinde olduğu için tamamını yapılmış olarak kabul edip değerlendirmeler ona göre yürütülecektir.

Konuları belirlerken Kütahya İli Tarım ve Hayvancılığı incelenmiştir. İncelemeler neticesinde görülen (Tarım Bakanlığı ve TÜİK verileri) Kütahya ilinde hayvan sayısının diğer illere göre ortalamanın üstünde olmakla birlikte süt veriminin düşük olması sonucundan yola çıkılarak birinci konu belirlenmiştir. İkinci analiz konusunun belirlenmesinde rol oynayan faktör Kütahya ilinde yumurta tavukçuluğunun yoğun bir şekilde yapılmasına rağmen besi tavukçuluğunun yapılmadığı gerçeğidir. Üçüncü konunun belirlenmesindeki neden ise Kütahya ilinin hava şartlarının ve yüksekliğinin tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine uygun olmasına rağmen şu ana kadar bu alanda bir üretim gerçekleştirilmediğinin görülmesi ve dolayısıyla bu alandaki eksikliğin önemini vurgulamaktır. Bu üç alana verilen desteklerin ekonomik etkileri gösterilmeye çalışılacaktır. Son olarak belirlenen dördüncü bir konu ise desteklerin alınmasında ön şart olan mesleki yeterlilik ve bunun beraberinde getirdiği eğitim hususudur. Bunu da araştırma konusuna dahil etmemizdeki en büyük neden Türkiye’de yapılan bilinçsiz tarımı engellemek için tek çözüm olan eğitimin nasıl verileceğidir.

Konu alınacak yatırım desteklerinden ilki süt üreten tarımsal işletmelere verilen desteklemeler olup, bu desteklemelerin verimliliğe ve istihdama katkısı ele alınarak; Kütahya’da kapsam dışında bulunan sair işletmelerle karşılaştırması yapılacaktır. İkinci olarak Et Üreten Tarımsal İşletmelerden Kanatlı Eti (Tavuk) üretimine verilen desteklemeler incelenerek sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Üçüncü olarak Tıbbi ve Aromatik Bitki üretimine verilen desteklemeler ele alınarak geleneksel tarım ürünlerinden katma değeri daha yüksek olan ürünlere yönelmenin sonuçları değerlendirilecektir. Son olarak IPARD programının tarımsal eğitime katkısı ele alınarak, çoğunluğunu 45 yaş üstü katılımcıların oluşturduğu kırsal kesim işgücü ve yatırımcılarının eğitimlerinde oynadığı rol değerlendirilecektir.

Bu konular ele alınırken dikkat çekilmek istenen, konunun önemli bir boyutu da, şu ana kadar söz konusu alanlarda destekleme ihtiyacı duyulmasına rağmen AB zorlamasına gerek kalmaksızın ülkemizin bunları kendi iradesi ve inisiyatifiyle gerçekleştirmek noktasında gösterdiği zafiyettir.

4.2.1. Kütahya'da Süt Üreten Tarımsal İşletmeler

Kütahya'da 28.335 adet Hayvan İşletmesi¹⁷ bulunmaktadır. Bunlardan 4 adedi mezbahane ve kesimhane olup, kombine işletme ağırlıktadır. Kütahya İl ve İlçe verilerine baktığımızda sadece süt sığırcılığı yapan işletme bulunmamakta olup kombine (besi ve süt inekçiliği) yapılmaktadır. Bunun en büyük sebebi büyükbaş ile uğraşan çiftçinin süt üretiminden herhangi bir kazanç beklemeyip doğan buzağları besleyerek onları kazanç olarak değerlendirmeye çalışmasıdır.

Rakamlar ile Kütahya'da yapılan Büyükbaş hayvancılığına bakıldığında:

Büyükbaş hayvan varlığı: 156.928 adet

Büyükbaş hayvan işletme sayısı: 28.263 adet

İşletme başına düşen B.B hayvan sayısı: $\text{Hayvan Sayısı} / \text{İşletme sayısı}$
 $156.928 / 28.263 = 5,6$ Adet

Türkiye ortalamasına bakıldığında işletme başına düşen hayvan sayısı 3.9 olup, bu oran AB'de 38.7'dir. Kısaca AB işletmeleri 10 kat daha büyüktür. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğinden edinilen bilgilere göre ise Kütahya'da hayvan başına günlük ortalama süt üretimi 12 kg'ı geçmemektedir. AB'de süt verimi Türkiye'nin süt veriminden 3 kat daha fazladır (Dinler, 2014: 360-366).

Tüm Türkiye'de olduğu gibi Kütahya'da da süt üretiminde en büyük sorunlar:

- İşletmelerin küçük olması (ölçek ekonomisi sorunu)
- Ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlayamamaları
- Verimliliğin düşük olması
- Geçimlik hayvancılık yapılmasıdır.

¹⁷ Hayvan işletmesinden kastedilen: Küçükbaş ve/veya büyükbaş, süt ve/veya besi üretimi yapan işletmelerdir.

Tablo 4.1: Kütahya ve İlçelerinde Hayvan Varlığı

	Sığır sayısı (Baş)	Koyun sayısı (Baş)	Keçi sayısı (Baş)	Süt üretimi (Ton)	Bal üretimi (Ton)	Kümes hayvanları sayısı (Adet)
TR Türkiye	13 914 912	27 425 233	8 357 286	17 401 262	89 162	257 505 341
TR 333 Kütahya	171 248	305 101	116 853	243 142	190	1 216 812
Merkez	35 500	70 000	19 000	54 726	37	65 250
Altıntaş	13 940	31 678	3 442	16 163	48	29 710
Aslanapa	13 060	30 000	14 900	15 361	4	25 400
Çavdarhisar	6 249	9 000	4 500	8 969	9	8 150
Domanıç	8 357	10 560	3 290	12 829	3	5 160
Dumlupınar	2 435	5 773	550	3 221	4	4 190
Emet	9 050	8 590	15 440	16 597	17	6 379
Gediz	14 008	22 519	9 607	16 387	11	121 770
Hisarcık	4 585	7 050	9 231	5 541	1	7 905
Pazarlar	2 848	2 340	1 583	3 709	1	4 660
Simav	29 787	57 000	24 000	42 835	18	19 800
Şaphane	2 587	10 591	2 840	1 990	1	7 278
Tavşanlı	28 842	40 000	8 470	44 813	36	911 160

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

Tarım İl Müdürlüklerinin uygulamış olduğu Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında 8 etap proje kabulü yapılmış ve proje konularının hiç birinde büyükbaş süt üretimine yönelik destek verilmemiştir. Verilen desteklerin büyük bölümü sütün işlenmesi ve paketlenmesine yönelik olmuştur.

Kütahya ili geneline bakıldığında hayvancılık ile uğraşan işletme sayısı çok olması nedeniyle Kütahya hayvancılık alanında ileri gibi görünmektedir. Buna karşın işletmelerin ticari tarım yerine geçimlik tarım yapması nedeniyle işletmeler ölçek ekonomisini gerçekleştirememekte ve dolayısıyla verimlilikten bahsedilememektedir.

Aslında yukarıda da bahsedildiği üzere sorun açıktır. Bu sorun ülkemizin AB süreci öncesinde var olup, halen de devam etmektedir. Türkiye’de Tarım Bakanlığı’nın

şimdiye dek yeterli bütçeler ayırmak suretiyle, tarım işletmelerindeki en önemli problem olan ölçek ekonomisini sağlayamama sorununu halletmesi gerekirdi. Üstelik bu sorun sadece Kütahya iline mahsus olmayıp Türkiye'nin her ilinde aynı bulunmaktadır.

Önceden de bahsedildiği üzere IPARD programının bütçesi yalnızca 816¹⁸ Milyon avro olup, 5 yıllık bir sürede kullanılmak üzere tahsis edilmiştir (2007-2013). Sadece bu desteklemeyle Türkiye'nin tarımsal verimliliğinde çok küçük çaplı bir artış olacaktır. Türkiye'nin (örneğimiz olan Kütahya ilinde olduğu gibi) verimliliğini artırabilmenin desteklemeler ile nasıl mümkün olacağı bu çalışmamızda açıklanmaktadır. Temel sorunlar açık olup Türk Tarım Politikalarının doğrudan bu temel sorunlara odaklanarak desteklemeler vermesi daha uygun olacaktır.

Tablo 4.2: Kütahya Tarım İl Müdürlüğüne Başvurular ve Uygulananlar

ETAP	BAŞVURU SAYISI		UYGULANAN PROJE SAYISI	
	Ekonomik Projeler	Toplu Basınçlı Sulama	Ekonomik Projeler	Toplu Basınçlı Sulama
1. Etap	12	3	--	--
2. Etap	19	5	5	--
3. Etap	46	6	2	6
4. Etap	16	17	3	3
5. Etap	14	6	9	2
6. Etap	22	4	9	3
7. Etap	21	--	13	--
8. Etap	14	--		
TOPLAM	164	41	41	14

Kaynak: Kütahya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, 2013

¹⁸ Bu bütçeye ek olarak Türkiye de %25 oranında bütçe ayırmıştır.

4.2.2. Kütahya'daki Süt Üreten Tarımsal İşletmelere Yönelik IPARD'ın Desteklemeleri

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kütahya İl Koordinatörlüğü şimdiye kadar 4 çağrıya çıkmış olup, süt üreten tarımsal işletmelerden 10 proje başvurusu yapılmıştır. Söz konusu proje başvurularına ilişkin bazı detaylar tablo 4.3'te sunulmaktadır.

Tablo 4.3: Kütahya İl Koordinatörlüğüne Yapılan Başvurular ve Kapasiteleri

BÜYÜKBAŞ SÜT ÜRETİMİ İÇİN YAPILAN YATIRIMLAR VE KAPASİTELERİ ¹⁹			
	SAĞMAL İNEK SAYISI (ADET)	YILLIK ORTALAMA SÜT VERİMİ (300 GÜN/KG) ²⁰	ÇALIŞTIRDIKLARI İŞÇİ SAYISI
1. İşletme	48	360000	2
2. İşletme	56	420000	2
3. İşletme	30	225000	1
4. İşletme	120	900000	3
5. İşletme	120	900000	2
6. İşletme	120	900000	3
7. İşletme	120	900000	3
8. İşletme	60	450000	2
9. İşletme	70	525000	2
10. İşletme	50	375000	1
TOPLAM	794	5955000	21

Kaynak: TKDK Kütahya İl Koordinatörlüğü Proje Kabul Birimi Kayıtları, 2014

¹⁹15.04.2014 itibariyle ilk dört projenin yatırımları tamamlanarak, destek ödemeleri yapılmıştır. Diğerleri ise inceleme aşamasında ve/veya yatırım aşamasındadır.

²⁰Yapılan hesaplamalarda ineklerin günlük ortalama 25 kg süt verimi olduğu kabul edilmiştir ve ineklerin sağılma süreleri 300 gün olarak alınmıştır.

Bir önceki başlık altında Kütahya’da Büyükbaş süt üretimi hakkında bilgiler verilmiş olup ekonomik yönden sorunları ön plana çıkarılmıştır. Unutulmamalıdır ki, ekonomik problemlerin yanı sıra birtakım çevresel, hayvansal ve bitkisel problemler de bulunmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi sadece 10 işletme sayesinde yılda 5.955 ton süt üretilmektedir. Bu üretim 4 ilçenin her birerindekinden daha fazla bir üretime karşılık gelmektedir. İşletme başına sağmal inek ortalaması 79,4 olup AB ortalamasının bile oldukça üstündedir. Aynı şekilde 10 işletmede tam zamanlı çalıştırılan 21 işçi bulunmaktadır. Bu işçiler aileleri ile birlikte istihdam edilmiş olup eşler ve çocuklar da ihtiyaç halinde bu işletmelerde çalışmaktadır.

İstatistiksel verilere bakılarak Kütahya’da işletme başına ortalama 4 sağmal inek düştüğü dikkate alındığında; 794 sağmal ineğe 198 işletmede bakıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ön plana çıkan husus, ülke kaynaklarının verimli kullanılmasının ölçek ekonomileri sayesinde mümkün olacağı fark edilmesidir. Köylerimizde çiftçiler bu işleri daha çok geçimlik olarak yapmakta olup, ticari olarak çiftçilikle uğraşan işletme sayısı oldukça yetersizdir.

IPARD programı tarafından verilen destekler sayesinde Kütahya İlinin süt üretiminde gözle görülür bir artış olmuştur. Avrupa Birliğinde tarımsal nüfusun çok az olmasının sebeplerinden birisi de işletmelerin tamamına yakınının ticari tarım yaparak verimliliği esas almalarıdır. Türkiye Tarımının da bu şekilde yapısal desteklemelere önem vermesi ve işletmelerin büyütülmesini desteklemesi gerekmekte ve ayrılan bütçelerin bu alanlara aktarılması sorunların çözümünde yardımcı olacaktır.

Daha önceki bölümler de de bahsedildiği üzere IPARD programı AB’ye katılım için yapılan bir program olup Türkiye’nin bu tür bir programı insiyatifiyle benimseyerek kendi iyiliği için zaten uygulamaya koyması daha doğru görünmektedir. Katılmak istediğimiz topluluk tarımımızdaki sorunları çözmeden kendi topluluklarına alamayacaklarını belirtiyorlar ve üstelik bu sorunları belirleyip çözmemize de yardım ediyorlar. Türkiye’nin yıllık tarımsal desteklemesi IPARD kapsamında 5 yılda verilenin 4 katı tutarında olmasına karşın verilen destekler katma değeri düşük olan alanlara aktarılmaktadır. Bu yanlış uygulamalar bizim yapısal sorunlarımızı kalıcı olarak çözmemize yardım etmediği gibi, sorunların katlanarak artmasına neden olmaktadır. Sonuçta, ülke olarak tarım alanında gelişmiş toplumların gerisinde kalmaktayız. Hatta,

yakın gelecekte kendi kendini besleyemeyen bir ekonomi haline gelmemize dahi neden olabilecek riskleri beraberinde getirmektedir.

4.2.3. Kütahya’da Et Tavuğu (Broiler) Üreten Tarımsal İşletmeler

İl’de bir milyona yakın kümes hayvanı varlığı bulunmaktadır. Kanatlı hayvan varlığında Tavşanlı başı çekerken Simav et tavuğu üretiminde önde gelmektedir. Ancak Simav da üretim yapılan çiftlikler incelendiğinde hiç birisi modern değildir. Kısaca Kütahya ilinde et tavukçuluğundan söz edilememektedir. Bu da Kütahya ilinde bu alana yatırımların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, bu alanda verilecek desteklerle, et tavukçuluğu sektörünün Kütahya’da canlanması sağlanabilecektir.

Şimdiye kadar Tarım İl Müdürlüğü tarafından yumurta işleme paketlemeye yönelik 2 tesis desteklenmiş olup, bunun dışında kanatlı sektörü ile alakalı herhangi bir destek verilmemiştir.

4.2.4. IPARD’ın Kütahya’da Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmelere Yönelik Desteklemeleri

TKDK Kütahya İl Koordinatörlüğü 11. ve 12. Çağrılarında toplamda 11 kanatlı eti üretimi projesi almıştır. Kütahya’da şu ana kadar yılda 180.000 adet et tavuğu yetiştirilmekteyken TKDK’ya 11 başvuru yapılmış olup bunun sonuçları tablo 4.4’te görüldüğü gibidir.

Tabloyu incelediğimizde:

11 adet Avrupa Standartlarında et tavuğu tesisi kurulacaktır. Bu 11 tesis sayesinde yılda 2,4 Milyon adet et tavuğu üretimi yapılacaktır. Bu tesisler de 17 aileye iş imkânı sağlanacaktır. Kütahya’nın geri olduğu bir sektörde canlanma yaşanacak ve ilerleyen zamanlarda bu alana yönelik sanayi kuruluşları kurulacaktır. Gıda hijyeni ve kalitesi açısından güvenilir üretimler yapılacaktır.

Tablo 4.4: Kütahya İl Koordinatörlüğüne Yapılan Başvurular ve Kapasiteleri

BROİLER (ET TAVUĞU) ÜRETİMİ İÇİN YAPILAN YATIRIMLAR VE KAPASİTELERİ			
	ÜRETİLEN BROİLER SAYISI (ADET/45 GÜN)	YILLIK BROİLER ÜRETİMİ ²¹	ÇALIŞTIRDIK LARI İŞÇİ SAYISI
1. İşletme	30.000	180.000	2
2. İşletme	50.000	300.000	2
3. İşletme	50.000	300.000	2
4. İşletme	50.000	300.000	2
5. İşletme	20.000	120.000	1
6. İşletme	20.000	120.000	1
7. İşletme	20.000	120.000	1
8. İşletme	50.000	300.000	2
9. İşletme	50.000	300.000	2
10. İşletme	30.000	180.000	1
11. İşletme	30.000	180.000	1
TOPLAM	400.000	2.400.000	17

Kaynak: TKDK Kütahya İl Koordinatörlüğü Proje Kabul Birimi Kayıtları, 2014

Burada en önemli konu bir ilde sektörü olmayan veya eski usullerde sınırlı üretimi yapılan bir sektörün canlandırılması ve bu alana büyük yatırımların çekilmesinin hedeflenmesidir. Şimdiye kadar Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın doğrudan kendi bütçesinden kaynak ayırmaması ve bu alanda destek vermemesi bu alanın en azından Kütahya İlinde yeterince gelişmemesine neden olmuştur. Sonuç

²¹Et tavuğu üretimi 45 günde tamamlanmakta olup 15 günde temizleme ve yeniden doldurma süresi olup yılda 6 defa doldur boşalt sistemi uygulanmaktadır.

olarak IPARD sayesinde, gelişmemiş bir alana destek olunduğunda o alana yeni yatırımların çekilebileceği net bir biçimde görülmektedir.

4.2.5. IPARD’ın Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği Yapan İşletmelere Yönelik Desteklemeleri

Kütahya İlinde Tıbbi ve Aromatik bitki olarak geçmişten gelen haşhaş üretimi söz konusu olup onun dışında Kütahya’da bu bitkilerden hiç ekilmemiştir. Kütahya Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünden alınan bilgilere göre 2011 ve 2012 Çiftçi Kayıt Sisteminde haşhaş ve yer yer aspiden başka herhangi bir tıbbi ve aromatik bitkinin üretimi bulunmamaktadır.

Kütahya iklimsel ve toprak örtüsü bakımından incelendiğinde katma değeri daha yüksek olan bitkiler üretilebilecek iken, alışlagelmiş hububat bitkileri üretilmeye devam edilmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerin katma değeri oldukça yüksek ürünler olduğu dikkate alındığında, çiftçilerin bu tür bitkilerin üretimine yönlendirilerek gelir düzeylerini ve yaşam standartlarının artırılması bir hayli önem taşımaktadır. Ayrıca bilindiği üzere son yıllarda ilaç, kozmetik ve gıda sanayinde tıbbi ve aromatik bitkilerin artan oranda kullanılması ile birlikte bu grup bitkiler alternatif ürün olarak tarımsal, endüstriyel ve ekonomik olarak önem kazanmaya başlamıştır.

Tarım Bakanlığı’nın her yıl düzenli olarak makine-ekipman desteklemeleri olup başvuran çiftçilere bu tür desteklemeler verilmektedir. Ancak bu desteklemeler verilirken herhangi bir önkoşul bulunmayıp çiftçilik yapmaları yetmektedir. Buna karşın TKDK desteklemeleri üzerinden makine-ekipman alınmak istendiğinde yerine getirilmesi gereken bir takım şartlar söz konusu olup, böylelikle çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, “5 yıl boyunca herhangi bir tıbbi ve aromatik bitki ekilmesi zorunludur” gibi.

Kütahya İl Koordinatörlüğüne son üç çağrıda en fazla başvuru ‘Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirmesi ve Geliştirilmesi’ tedbiri altında bulunan tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine yönelik olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise o tedbirde traktörün desteklenen uygun harcama kalemleri arasında olmasıdır. Traktör sahibi olma hedefi, üreticilerimizi alternatif bitkilerin üretim modelini benimsemelerine de alt yapı oluşturmaktadır.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) desteklerinden ‘Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi’ne yönelik alt tedbiri ülkemiz kırsal kalkınması açısından özel bir önem taşımaktadır. Türkiye’de tarım alanları çoğunlukla kırsal alanlardan meydana gelmektedir. Kırsal alanlardaki tarımsal çeşitliliği ve verimliliği doğrudan ülkemiz tarımsal faaliyetlerinin katma değerini, büyüklüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. Ülkemiz tarımsal faaliyetlerinde toprak, su ve çevre kaynaklarını optimum kullanma sanatı tarımda sürdürülebilirliği mümkün hale getirecektir. Son yıllarda uygulamaya konulan kırsal alanlara yönelik tarımsal projelerin niteliği, ülkemiz tarımının teknik ve sosyo-ekonomik yapısının dönüşümünde stratejik önem taşımaktadır. Bilindiği üzere kırsal alanlardan kentlere yönelik devam eden göç hareketlerinin temelinde, kırsal alanda yaşayan insanların geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetlerinin yeterince çeşitlendirilerek alternatif gelir kaynaklarının oluşturulamaması yatmaktadır.

Kuruma gerek Türkiye genelinde gerekse Kütahya özelinde en çok başvuru, ‘Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirmesi ve Geliştirilmesi’ alt tedbirinden yapılmıştır. İl Koordinatörlüğü tarafından bu alan hakkında geniş bir araştırma yapılmış olup; bu alanın asıl amacının çiftinin katma değeri daha yüksek ürün yetiştirmesini sağlamak olduğu ortaya konulmuştur. Tablo 4.5 incelendiğinde 2. grup ürünlerin 1. grup ürünlere oranla daha karlı olduğu görülmektedir. Burada şunu belirtmekte yarar var ki Kütahya çiftçisi karlı olmasına rağmen iki ana nedenden dolayı halen 1. grup ürünleri ekmeye devam etmektedir. Bunlardan ilki o ana kadar örnek aldığı aile büyüklerinden 1. grup ürünlerden başka ürün yetiştirildiğini görmemiş olmasıdır. İkinci ana neden ise 2. grup ürünler 1. grup ürünlere göre daha fazla emek gerektirmektedir. Bu durumu bilen çiftçi bu olayı gözünde büyütmede ve daha fazla emek sarf etmekten kaçınmaktadır.

Tablo 4.5: Kütahya İli Bazı Ürün Verimlilik ve Getirileri

KÜTAHYA İLİ					
DEKAR BAŞINA TARIM ÜRÜNLERİ GELİR VE GİDER HESAPLAMALARI*					
1. GRUP	DEKAR BAŞINA VERİM (KG)	FİYAT (TL/KG)	DEKAR BAŞINA GELİR	DEKAR BAŞINA MALİYET (TL)	DEKAR BAŞINA NET KAR
BUĞDAY	500	0,7 TL	350 TL	150 TL	200 TL
ARPA	400	0,6 TL	240 TL	140 TL	100 TL
ŞEKER PANCARI	7000	0,14 TL	980 TL	500 TL	480 TL
2. GRUP	DEKAR BAŞINA VERİM (KG)	FİYAT (TL/KG)	DEKAR BAŞINA GELİR	DEKAR BAŞINA MALİYET (TL)	DEKAR BAŞINA NET KAR
KEKİK**	450	5,0 TL	2.250 TL	400 TL	1.850 TL
ADAÇAYI**	400	4,0 TL	1.600 TL	400 TL	1.200 TL
HAŞHAŞ (TOHUM)	150	6,0 TL	900 TL	250 TL	650 TL
HAŞHAŞ (KAPSÜL)	100	3,0 TL	300 TL	0 TL	300 TL
HAŞHAŞ TOPLAM	-	-	-	-	950 TL
* Veriler Kütahya çiftçisinden alınarak düzenlenmiş olup rakamlar ortalamaları yansıtmaktadır.					
** Kekik ve adaçayı ilk yıl düşük verimli olup daha sonraki yıllarda belirtilen verimlerde olmaktadır. Ayrıca, kekik ve adaçayı çok yıllık bitki olduğu için ilk yıldan sonra giderler yaklaşık %50'ye düşmektedir.					

İl Koordinatörlüğü 9'uncu başvuru çağrı ilanı ile birlikte destek vermeye başlamış olup şimdiye kadar 3 çağrı kapsamında 'Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi' alt tedbirinden toplam 400'ün üzerinde proje başvurusu yapılmıştır. Başvurularda yer alan tarım arazilerinde tabloda gösterilen arpa, buğday gibi 1. grup ürünler yetiştirilmekteyken; IPARD Programı destekleri sonrasında 2. grup ürünler başlığında yer alan kekik, adaçayı ve haşhaş gibi ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır.

İl Koordinatörlüğüne gelen başvuruların 400'ü ile sözleşme imzalanacağı kabul edildiğinde ve her bir proje sahibinin tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği için her yıl ortalama 7 dekar alan kullanacağı düşünülürse; toplamda yıllık 2800 dekar arazinin 2. grup tarım ürünleri yetiştiriciliğinde kullanılacağı sonucuna ulaşılır. Yatırım yapılmadan 1. grup tarım ürünleri ekilmesi halinde proje sahiplerinin yıllık toplam kazançları;

tamamı buğday olursa 560.000 lira, tamamı arpa olursa 280.000 lira, tamamı şeker pancarı olursa 1.344.000 liradır. IPARD Programı destekleri ile 2. grup ürünler ekilmeye başlanmış olup, şimdiye kadar başvuru sahipleri 600 dekara yakın tıbbi ve aromatik bitki ekimi yapmıştır. Başvuruların tamamının değerlendirilmesinden sonra sözleşme imzalanan kişilerin tamamının yatırımları sona erdiğinde, proje sahiplerinin yıllık toplam kazançları; tamamı kekik olursa 5.180.000 lira, tamamı adaçayı olursa 3.360.000 lira, tamamı haşhaş olursa ise 2.660.000 lira olacaktır.

Yukarıdaki veriler incelenerek tıbbi bitkiler ile geleneksel tarım ürünleri karşılaştırıldığında; kekik ürünü buğdaya oranla yaklaşık 9 kat, arpaya oranla 18 kat ve şeker pancarına oranla 4 kat daha fazla gelir getirmektedir. Adaçayı ürünü buğdaya oranla yaklaşık 6 kat, arpaya oranla 12 kat, Şeker pancarına oranla 3 kat daha fazla gelir yaratmaktadır. Haşhaş ürünü ise buğdaya oranla yaklaşık 4 kat, arpaya oranla 9 kat ve şekerpancarına oranla 2 kat daha fazla getiri sağlamaktadır.

Bu veriler ışığında; Programın bir amacının da makine ve ekipman desteğinin yanı sıra çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geleneksel tarım ürünlerinin dışına çıkarak katma değeri daha yüksek tarım ürünleri yetiştirilmesini teşvik etmek olduğu söylenebilir. Başvuru sahipleri açısından IPARD Programı kapsamında ‘Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi’ alt tedbirine yapılan başvurularda traktörün uygun harcama kalemleri arasında yer alması her ne kadar temel cezbedici unsur olarak ortaya çıksa da, birkaç yıl sonra mevcut yatırımcıların örnek teşkil etmesi; gelir düzeylerinde geçmişe oranla iyileşme olması sonucu alternatif tarım ürünleri yetiştiriciliğine olan ilginin artması beklenmektedir.

Sonuç olarak; tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinde IPARD Programı kapsamında desteklenen alternatif ürünlerin yetiştirilmesi tarım sektörünün sürdürülebilir modernizasyonuna, bitki sağlığı, çevre gibi konularda AB standartlarına ulaşmasına, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına, tarım-sanayi entegrasyonuna ve kırsal alanlardan göçün önlenmesine hizmet edecektir. Genel itibariyle de tarım sektöründeki yatırımların artması, Türkiye’de üretilen tarımsal ürünlerin AB pazarına erişiminin kolaylaşması ve tüm bunların tarım ve kırsal nüfusun gelir düzeyini yükselterek yaşam koşullarını iyileştirmesi de beklenen sonuçlar arasındadır.

4.2.6. IPARD'ın Kütahya'da Kırsal Eğitime Katkısı

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun desteklediği alanlardan biri olan Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi'ne başvurulabilmesi için iki önemli koşul getirilmiştir. Bunlardan birincisi bu alanda yatırım yapılacak yer kırsal alanda²² olmalıdır. İkincisi ise mesleki yeterliliğin sağlanmasıdır. Mesleki yeterlilik ise üç şekilde sağlanabilmektedir:

- a. Yatırımı yapacak kişinin yatırım konusu ile ilgili (lise, yüksekokul, üniversite, yüksek lisans veya doktora gibi) bir eğitiminin olması veya
- b. Yatırım yapacak kişinin yatırım yapacağı alan ile ilgili daha önce 3 yıl iş tecrübesinin olması yada
- c. Milli Eğitim onaylı bir sertifikasının olması gerekmektedir.

Kütahya'da IPARD programı kapsamında gerçekleştirilen çağrılar tahminlerin bir hayli üstünde talep görmüş olup, bunun sonucunda Halk Eğitim Kurslarına 2012 ve 2013 yıllarında yoğun ilgi gerçekleşmiştir.

²² Kurumun Kırsal Alan Tanımı: Nüfusu 20.000'in altında olan yerlere denilmektedir.

Tablo 4.6: Kütahya’da Halk Eğitimde Kurs Görenler

TKDK'YA BAŞVURU İÇİN AÇILAN KURLAR			
İLÇE ADI	AÇILAN KURSUN KONUSU	AÇILAN KURS SAYISI	TOPLAM KATILIMCI SAYISI
<i>MERKEZ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	5	552
<i>MERKEZ</i>	<i>ARICILIK</i>	2	74
<i>MERKEZ</i>	<i>KIRSAL TURİZM</i>	4	163
<i>MERKEZ</i>	<i>KÜLTÜR BALIKÇILIĞI</i>	1	25
<i>ALTINTAŞ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	35
<i>DOMANIÇ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	26
<i>DUMLUPINAR</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	33
<i>EMET</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	2	152
<i>EMET</i>	<i>ARICILIK</i>	1	50
<i>HİSARCIK</i>	<i>ARICILIK</i>	1	13
<i>PAZARLAR</i>	<i>ARICILIK</i>	1	17
<i>PAZARLAR</i>	<i>KIRSAL TURİZM</i>	1	13
<i>GEDİZ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	76
<i>GEDİZ</i>	<i>ARICILIK</i>	1	12
<i>TAVŞANLI</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	3	153
<i>TAVŞANLI</i>	<i>ARICILIK</i>	2	49
<i>TAVŞANLI</i>	<i>EL SANATLARI</i>	28	345
<i>SİMAV</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	30
<i>ÇAVDARHİSAR</i>	<i>ARICILIK</i>	1	19
<i>ÇAVDARHİSAR</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	4	127
<i>ÇAVDARHİSAR</i>	<i>KIRSAL TURİZM</i>	1	30
<i>GEDİZ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	91
<i>ALTINTAŞ</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	2	205
<i>HİSARCIK</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	1	101
<i>ASLANAPA</i>	<i>TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER</i>	3	150
<i>ASLANAPA</i>	<i>EL SANATLARI</i>	2	43
TOPLAM		72	2584

Kaynak: Kütahya Halk Eğitim Merkezi, 2014

Tabloda da görüldüğü üzere 4 farklı alanda 72 kurs açılmış ve 2584 katılımcıya ulaşılmıştır. Halk Eğitim Merkezi ile yapılan görüşmelerde normal şartlarda bu kurslara talep olmadığı, ancak TKDK kurulduktan sonra yoğun bir ilgiyle karşılaştığı belirtilmiştir. Araştırmalara göre²³ çiftçilerin bu tür kursları gereksiz ve zaman kaybı olarak görerek, tarımsal faaliyet konusunda kurslara gitmenin faydalı olmayacağını düşündüğü görülmektedir. Kursların bitiminde yapılan görüşmelerde ise pek çok çiftçinin şimdiye kadar hiç kursa gitmedikleri için pişmanlık duyduğu ve IPARD desteği almasalar dahi diğer kurslara da katılacaklarını belirttikleri görülmüştür.

²³ Kursa katılan çiftçiler ile yüz yüze yapılan görüşmeler.

Özellikle 50 yaş üzerindeki bir çiftçinin herhangi bir kursa gönüllü olarak katılması pek de beklenen bir durum değildir. Ancak devletin destek vereceğini ve bu desteği de almak için destek alacağı konu hakkında kurs bitirmesi gerektiğini öğrenen çiftçiler başlangıçta kendilerini mecbur hissederek ve gönülsüz de olsa kurslara katılmak durumunda kalmıştır. Fakat kurs sonrası geri dönüşler göstermektedir ki, söz konusu kurslar katılımcıları şaşırtacak kadar faydalı bir eğitim çıktısı yaratmıştır. Bu sonuçlar göstermektedir ki, IPARD desteklemelerine getirilen eğitim (kurs) ön şartı, Türk tarımının önündeki en büyük yapısal sorunlardan birisi olan eğitilmiş ve bilinçli tarım yapma eksikliğinin aşılmasında çok büyük katkı yapabilecektir. Dolayısıyla, uzun vadede daha bilinçli bir çiftçi toplumu yaratılarak; daha etkin, verimli, ölçek ekonomisine uygun, yüksek katma değerli ve sürdürülebilir bir tarımsal üretimin önü açılmış olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarım ve enerji Türkiye ekonomisinde ön plana çıkan sektörlerden ikisidir. Enerji sektörü her ekonomi için temel teşkil edip; üretim için mevcut şartlarda petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginliklerine ihtiyaç vardır. Fakat Türkiye için enerji üretiminde temel unsur olan fosil yakıt zenginliği bulunmamaktadır. Bundan dolayı enerjide dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Ama Tarım sektörüne bakıldığında ise Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve iklimsel çeşitlilik tarım sektörünün gelişimi için yeterli potansiyele sahiptir. Türkiye'nin tarımsal anlamda dışa bağımlılığından tam anlamıyla bahsetmek yanlış olabilir. Ancak; gerekli önlemler alınmaz ise tarımsal ürün yetmezliği ile karşı karşıya kalınabilir.

Bu çalışmada; AB uyum programı çerçevesinde söz konusu uygulamalardan birisi olan IPARD desteklemelerinin Türkiye tarımında meydana getirdiği değişim Kütahya örneğinde ve yalnızca süt ve broiler üretimi ile tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği boyutlarında incelenmiştir. Konu ele alınırken tespit edilen önemli bir husus Türkiye ve AB tarımındaki verimlilik farklılığıdır. AB hem ürettiği birim alandan daha fazla ürün elde ederken hem de yetiştirdiği her hayvandan daha fazla ürün elde edebilmektedir. Bu nedenle; AB'de bulunan tarımsal işletmelerin rekabet edebilirliği Türkiye'deki işletmelerden daha yüksektir. Türkiye'nin tarımsal yapısını güçlendirmeden AB'ye katılımın mümkün olmayacağı açıktır. Bu nedenle AB, Türkiye'nin eksik olduğu alanlara fon aktarımı yaparak bu alanlarını güçlendirmesini talep etmektedir. Bunu yaparken denetimleri de kendisi sürdürmektedir. Tarım ülkesi olarak bilinen Türkiye halen tarım sektöründeki yapısal problemlerini çözememiş ve başka ülkelerin fonlamasına gerek duymaktadır. Buda Türkiye'nin üzerine düşenleri yapamadığı ve tarımda yapısal dönüşümü halen gerçekleştiremediğinin göstergesidir.

Şimdiye kadar uygulanan tarımsal destekleme politikalarının birtakım faydaları olmakla birlikte; bu politikaların yanında, IPARD gibi programların da uygulanması gerekmektedir. Bu sayede verilecek olan destekler hem tarımsal alandaki yapısal problemleri çözerken hem de verilen desteklerin optimal düzeyde kullanılmasını sağlayacaktır. Bir diğer önemli husus Türkiye'de tarım kesiminde kullanılan finansman kaynakları değerlendirildiğinde birçok dağılık fonun bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'nin öncelikle iç finansman kaynaklarını FEOGA benzeri bir ulusal tarım fonunda birleştirmesi kaynakların daha etkin kullanımı açısından daha iyi olacaktır.

Çalışmanın uygulama bölümünde IPARD programının Kütahya ekonomisine ve tarımına etkisi incelenmiştir. Bu tür destekleme programları sayesinde uygulanan geleneksel tarım anlayışı yerine ticari ve verimli tarım anlayışının oluşması sağlanmaktadır.

Çalışmada ele alınan konulardan ilki olan süt üretimine destekler sonrası Kütahya'da AB standartlarında 10 adet modern süt üretim tesisi kurulmuştur. Bu tesislerin ürettiği süt miktarı Türkiye ölçeğinde küçük bir orana tekabül etmekte iken, Kütahya ölçeğinde büyük bir üretim artışı sağlamıştır. Sonuç olarak süt üretim alanında ölçek ekonomisini sağlayan ve kıt kaynakları verimli kullanan ticari tarım anlayışına uygun tesisler kurulmuştur. Aynı şekilde et tavuğuna yönelik 11 adet tesisin kurulmasına da destek verilmiş olup bu tesislerinde Kütahya ekonomisine ivme kazandıracak düşünülmemektedir. Diğer bir konu ise çiftçiler IPARD'dan destek alabilmek için alışlagelmiş ürünlerden (arpa, buğday, pancar nohut vs...) tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine yönelerek ürün çeşitliliğini artırmıştır. Bu etkinin daha büyük olması için daha büyük fonlar ile ve benzer denetim mekanizması ile tarım sektörü desteklenmeye devam edilmelidir.

Çalışmada ulaşılan bu sonuçlar göstermektedir ki, söz konusu olumlu gelişmelerin devamının artarak sağlanması adına, ayrılacak daha büyük fonlar ve benzer denetim mekanizmalarıyla tarım sektörünün önünün açılmasına ihtiyaç vardır. Zira, bu desteklemeler yapısal sorunların çözümü adına uzun vadede kalıcı iyileşmenin sağlanmasına yönelik belli bir süre için uygulanacak yönlendirici reformlar olarak kabul edilmelidir.

Türkiye tarımındaki sorunların çözümü için her ne kadar destek aktarılsa da Türk çiftçisindeki tarım anlayışı değiştirilmedikçe tarım sektörünün problemi tam anlamıyla çözülmesi beklenmemektedir. Bu noktada dikkatleri çekmeye çalıştığımız bir diğer husus ise, bilinçli, verimli ve ticari tarım anlayışının kazanılması açısından önem taşıyan tarımsal eğitimidir. Öyle ki, Türkiye tarımının tüm sorunları yalnızca kurulacak fonlar üzerinden aktarılacak mali kaynaklarla çözülemeyecek kadar derin ve önemlidir. Sorunlar yapısal olup, pansuman tedbirlerle çözülemeyecek kadar ciddidir. Reform

niteliğinde uzun vadeli ve kalıcı çözümler üretilme ihtiyacı vardır. Bu nedenle tarımsal eğitim konusu önem arz etmektedir. Dolayısıyla, özellikle Türkiye’de tarım kesiminin büyük bölümünü oluşturan çiftçilerin tarım anlayışının değiştirilmesi zarureti vardır. Türk çiftçisinin büyük bölümünün yaptığı tarım; geçimlik tarım olup, ticari tarım oldukça sınırlı bir kesimce gerçekleştirilmektedir. Bu durum ölçek ekonomisi, verimlilik gibi pek çok temel ekonomik gerçeklikten uzaklaşmasını beraberinde getirmektedir. Fakat günümüzün kıt kaynakların öneminin giderek daha fazla anlaşılmaya başlandığı modern dünyasında, bilinçli ve etkin bir üretim anlayışı her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle geçimlik tarım anlayışından ticari tarım anlayışına geçilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Özetle, bu hedeflere ulaşılabilmesi için tarım sektöründe ön plana çıkan eğitim konusuna da çalışmada yer verilmiştir. Bu konudaki çalışma bulgularımız göstermektedir ki, gerekli şartlar sağlanarak hakkıyla yerine getirildiğinde, çiftçimiz verilen eğitimlere büyük bir istekle ilgi gösterip katılmaktadır. Çiftçilerin elde edecekleri bu eğitim birikimi ilk bakışta bireysel bir kazanım gibi görünse de, aslında makro anlamda bütün ekonomi için büyük kazanımlar olarak yansıyor uzun vadede etkisini göstermesi beklenebilecektir.

Çalışmada, Türkiye’de tarımsal destekleme uygulamalarının etkinliğinin artırılması noktasında yön gösterici olabilecek ilk çalışmalardan birisi olması bakımından önemlidir. Bu anlamda, çalışma bulgularının bir örnek teşkil etmesi umulmaktadır. Ayrıca, gerek Türkiye'nin diğer bölgelerinde gerekse diğer alanlarda gerçekleştirilen IPARD uygulamalarına yönelik olarak, gelecekte yürütülecek benzer karşılaştırmalı çalışmalar, hem literatürün zenginleşmesine hem de varsa farklı bulguların neden ve sonuçlarının ele alınarak, tarımsal desteklemelerde daha etkin sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı**, (2014), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105> (Erişim: 11.08.2014).
- AÇIL, A. F., (1980), **Tarım Ekonomisi**, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ARAS, A., (1988), **Tarım Muhasebesi**, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- ÇAKMAK, H. Erol ve AKDER, Halis, (2005), **DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21.Yüzyılda Türkiye Tarımı**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- DİNÇER, Ferhan, (2010), "Dünya Bankası ve Avrupa Birliği Proje Yaklaşımlarının proje Döngüsü Yönetimi Çerçevesinde İncelenmesi Ve Türkiye'deki Proje Yaklaşımı İle Karşılaştırılması", **T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı**, Uzmanlık Tezi, Ankara
- DİNLER, Zeynel, (2014), **Tarım Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- DOĞAN, Cemal, (2013), "Dünya Bankası Kredileriyle Destekli Tarım Projelerinin Türk Tarımına Etkileri" Yüksek Lisans Tezi, **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- DPT, (2006), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, Ankara.
- DPT, (2010), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ankara.
- ERKANAT, Gülcan, (2001), **Tarım Politikası Temelleri Ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası**, Uzel Yayınları, Ankara.
- GAYTANCIOĞLU, Okan, (2009), **Türkiye ve Dünya'da Tarımsal Destekleme Politikası**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- GTHB, (2008), **Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kayıtları**, Ankara.
- GTHB, (2014), **Kütahya Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları**, Kütahya.
- GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), **Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm**, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara.
- GÜVEN, Funda, (2010), **Türkiye Tarım İşletmelerinin Genel Durumu ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğünün Tespiti**, Tarım Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- KAMACI, Ahmet, (2006), “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Etkinliği Ve (Otp)’ ye Uyum Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Sakarya.
- KARLUK, S. Rıdvan, (1996), **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Betaş Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten, (2003), **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KİLİT, Gökhan, (2013), “Türkiye AB Ortak Tarım Politikası’na Uyum Konusunda Neler Yaptı”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu**, Kasım.
- Kütahya Halk Eğitim Merkezi, **Öğrenci Kayıt Sistemi**, 2012 ve 2013 Kurs Katılım Bilgileri.
- Kütahya İl Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü**, <http://kutahya.tarim.gov.tr/Menu/24/Kutahya-Hakkinda> (08.08.2014).
- Kütahya Valiliği**, http://www.kutahya.gov.tr/tab_icerik.php?cat=tarih, (08.08.2014).
- MORTAN, K. (1998), **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- ÖREN, M. Necat, (1994), “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Uygulamaları, Bu Uygulamalar Sonucu Ortaya Çıkan Üretici ve Tüketici Transferleri Ve Bunun Çukurova Tarımına Etkileri”, Doktora Tezi, **Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü**, Adana.
- ÖREN, Necati, (1998), “Cumhuriyet Dönemi Tarım Politikaları” **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye Tarım Sempozyumu**, 15-16 Ekim, Ankara.
- ÖZÇELİK, Ahmet, (2013), **Tarım Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ÖZKAYA, Tayfun ve ÖZDEN, Fatih, (2014), **Başka Bir Hayvancılık Mümkün**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- ÖZTÜRK, F. ve ARDOR, H. N., (2005), “Tam Üyelik Öncesi Türk Tarımının AB Tarımı Karşısında Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Uyum Sorunu”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**,15(52-53), ss.209-233.

- Resmi Gazete, (2009), **Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı**, Sayı: 2009/14850.
- Resmi Gazete, (2013), **Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı**, Sayı:2013/25400.
- SUSAM, N. ve BAKKAL, U., (2008), “Türkiye’de Tarım Politikalarındaki Dönüşümün Kamu Bütçesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 10 (1), ss.327-357.
- ŞAHİN, A. ve BERK, A., (2008), “Avrupa Birliği’nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Kamu-İş Dergisi**, 10 (2), ss.161-183.
- TEDGEM, (2013), **Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Kayıtları**, Ankara.
- TKDK, (2014), **Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kayıtları**, Kütahya.
- TKDK, <http://www.tkd.gov.tr/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/BasvuruCagriRehberi/Version3.3/101-1.pdf>, (22.05.2014).
- TKDK, <http://www.tkd.gov.tr/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/IITedbirListesi/IITedbirListesi.pdf>, (03.05.2014).
- TKDK, <http://www.tkd.gov.tr/Giris.aspx>, (18.03.2014).
- TUNÇ, Havva, (2002), “Türk Tarım Sektörünün Yapısı ve Sorunları”, **İSO Dergisi**, Ocak, Sayı:430
- TUNÇ, Havva, (2008), “Türk Tarım Sektörünün Yapısı ve Sorunları”, **İSO Dergisi**, Ocak, Sayı: 430
- TÜİK, (2011), http://www.tuik.gov.tr/TÜİK_Haber_Bülteni-Bitkisel_Üretim_2010, Sayı:64, (25.03.2011).
- TÜİK, (2014), <http://www.tuik.gov.tr>, (13.02.2014)
- TÜİK, **Haber Bülteni-Bitkisel Üretim 2010**, <http://www.tuik.gov.tr/TÜİK>, Sayı:64, 25 Mart 2011, (13.02.2014).
- TÜİK, **Türkiye Nüfus ve Tarımsal İstatistikleri**, <http://www.tuik.gov.tr>, (13.02.2014).

- UZUNPINAR, Adnan, (2008), “Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye’de de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci”, Uzmanlık Tezi, **Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı**, Ankara.
- ÜLKÜ, Elif Seda, (2006), “AB Ortak Tarım Politikası Reformları”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Nisan 2006, İstanbul.
- YILDIZ, Fatih Feramuz, (2005), “Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye’de Ödeme Kuruluşlarının Yapılanması”, **Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- YÖRÜR, Neriman, (2010), “1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kırsal Alan Ve Tarım Politikaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayını, Sayı 2010/1.
- YÖRÜR, Neriman, (2010), “1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kırsal Alan Ve Tarım Politikaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayını, Sayı 2010/1.

DİZİN

- A
- AB, v, xii, 1, 22, 28, 29, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 57, 69, 72, 73, 74, 77, 83, 90, 93
- B
- Bitkisel, 3, 7, 9, 92
- C
- CAP, xii, 38
- Ç
- Çağrı, 52, 69, 70, 71
ÇATAK, xii, 33
ÇKS, xii, 30
- D
- destek, 14, 26, 29, 33, 40, 42, 46, 50, 52, 54, 56, 57, 69, 70, 74, 76, 78, 79, 82, 86
Destekleme, v, xii, 28, 29, 31, 51, 52, 54, 69, 76, 81, 84, 90, 91, 92
DGD, xii, 29, 30, 33
- E
- ekonomi, v, 3, 19, 20, 78
ekonomik, v, 3, 14, 16, 18, 19, 23, 28, 29, 36, 42, 52, 57, 59, 61, 72, 77, 80, 81
- G
- Gıda, v, 20, 23, 24, 29, 32, 55, 56, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 75, 78, 79, 80, 90, 92
global, 24
GSMH, xii, 1, 3, 17, 18, 19
GSYH, xii, 3, 17, 18, 19, 46
- H
- Hayvansal, 9, 14
- I
- IPARD, i, ii, v, xii, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87
- İ
- ihracat, 20, 22, 40
İthalat, 20, 21
- K
- Kırsal, v, xii, 14, 15, 29, 33, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 69, 74, 76, 81, 84, 92, 93
KÜTAHYA, 49, 59, 68, 69, 71, 79, 82
- M
- Maastricht, 37
- O
- OTP, xii, 33, 39, 40, 41, 44, 46, 50
- P
- politikaları, v, 3, 24, 26, 27, 35, 36, 43
- S
- Sanayi, 15, 20, 23
- T
- tarımsal, v, 1, 3, 4, 6, 7, 8, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 54, 55, 61, 62, 72, 75, 76, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 87
Ticaret, xii, 20, 40
turizm, 56, 61

	U	V
Uyum, 91		Verimlilik, 5, 6, 7, 9, 82
	Ü	Y
ücret, 17		yapısal, 24, 27, 45, 46, 77, 87